

Θ. ΛΑΖΑΡΕΤΟΥ Περιβαλλοντικά προβλήματα και δίκαιο

Θ. ΛΑΖΑΡΕΤΟΥ
Περιβαλλοντικά
προβλήματα
και δίκαιο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

Π Ε Ρ Ι Β Α Λ Λ Ο Ν Τ Ι Κ Ε Σ Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

Θ. ΛΑΖΑΡΕΤΟΥ

**Περιβαλλοντικά Προβλήματα
και Δίκαιο**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ**

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2002

© Copyright: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημο-
σίων Έργων

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς

Διορθώσεις: ΕΚΚΕ σε συνεργασία με την συγγραφέα

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Eye D Design Group

Εκδοτική Παραγωγή: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ Π. ΓΚΟΝΗ»

ISBN 960-7093-77-1
ISSN 1109-4044

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.

Τα περιβαλλοντικά προβλήματα προέρχονται κυρίως από την ανθρωπογενή δραστηριότητα. Από την οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα που δεν σέβεται το περιβάλλον και χρησιμοποιεί αλόγιστα και αναποτελεσματικά φυσικούς πόρους και πηγές ενέργειας. Το περιβάλλον όμως είναι το κοινό μας σπίτι. Όποιος δεν το προσέχει πριονίζει το κλαδί που καθόμαστε όλοι μας. Για το λόγο αυτό η προστασία του περιβάλλοντος μας αφορά όλους και μάλιστα απαιτεί τη συνεχή ενεργό συμμετοχή και δράση μας.

Η χώρα μας έχει το προνόμιο να είναι μία από τις πιο πλούσιες χώρες της Ευρώπης, από άποψη περιβάλλοντος και βιοποικιλότητας. Το γεγονός αυτό πολλοί λίγοι το ξέρουν και ίσως ακόμα λιγότεροι το παίρνουν σοβαρά υπόψη τους. Το ερώτημα που τίθεται δεν είναι μόνο πως θα διατηρήσουμε το εκπληκτικό αυτό περιβάλλον αλλά και πως ο φυσικός μας πλούτος θα αποτελέσει σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα για μία άλλου είδους ανάπτυξη που θα στηρίζεται στην ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων και στη βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων της.

Από αυτή την άποψη οι ανάγκες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών είναι πολύ μεγάλες. Οι πολίτες θα πρέπει να είναι ενημερωμένοι σχετικά με το γιατί δημιουργούνται τα περιβαλλοντικά προβλήματα, πως αντιμετωπίζονται, τι ενέργειες θα πρέπει να κάνουν για να προλάβουν τυχόν αρνητικές επιπτώσεις.

Η σειρά «Περιβαλλοντικές εκδόσεις» προσπαθεί να απαντήσει σε αυτές τις ανάγκες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών. Είναι σημαντικό να υπάρχουν κείμενα που δεν απευθύνονται στους ειδικούς αλλά στο πλατύ κοινό και που χωρίς να χάνουν την επιστημονική τους ακρίβεια, να μπορούν να εξηγούν και να εντάσσουν τον αναγνώστη στην ουσία του προβλήματος. Πιστεύουμε όμως ότι η πιο σημαντική πλευρά αυτών των εκδόσεων είναι ότι απευθύνονται πρώτα και κύρια στους μαθητές. Προσπαθούν να ενσωματώσουν την περιβαλλοντική προστασία και διαχείριση στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οι νέοι αποτελούν το μέλλον της χώρας. Η περιβαλλοντική προστασία δεν έχει άμεσα και απτά αποτελέσματα. Τα αποτελέσματά της χρειάζονται χρόνο για να εμφανιστούν. Άρα οι νέοι θα γευτούν τους καρπούς των προσπαθειών τους. Εμείς θα πρέπει να φροντίσουμε ώστε να τους παραδώσουμε έναν κόσμο καλύτερο από το δικό μας.

Β. Παπανδρέου

Υπουργός
Περιβάλλοντος, Χωροταξίας
και Δημοσίων Έργων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΝΓ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΔΣ ΤΟΥ ΕΚΚΕ

Με την εκδοτική σειρά «Περιβαλλοντικές Εκδόσεις», η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών αποσκοπούν να συμβάλουν στην πολύπλευρη περιβαλλοντική ενημέρωση των πολιτών και ιδιαίτερα των ηλικιακά νέων, που ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν ενεργά στην προστασία του περιβάλλοντος, ασκώντας το σχετικό συνταγματικό δικαίωμά τους.

Ειδικές «ομάδες-στόχοι» των περιβαλλοντικών αυτών εκδόσεων, που θα παρουσιάζονται και σε ηλεκτρονική μορφή, στο Διαδίκτυο, είναι:

α) οι ομάδες νέων και οι μαθητικές κοινότητες που υιοθετούν οικολογικά ευαίσθητες περιοχές και συμμετέχουν στην προστασία και διαχείρισή τους, στο πλαίσιο του προγράμματος της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς «Υιοθετώ και Προστατεύω» και άλλων παρεμφερών προγραμμάτων υιοθεσίας-προστασίας που πραγματοποιούνται με την έγκριση των κατά περίπτωση αρμοδίων αρχών,

β) οι περιβαλλοντικές και άλλες οργανώσεις νέων και

γ) οι ομάδες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που, σύμφωνα με τα ισχύοντα, συμμετέχουν στη γενικότερη προσπάθεια αντιμετώπισης των προβλημάτων του περιβάλλοντος.

Οι παραπάνω «ομάδες-στόχοι» αποτελούν επίσης αντικείμενο συστηματικής διερεύνησης της Ομάδας Περιβάλλοντος του ΙΑΑΚ του ΕΚΚΕ.

Συγγραφείς των κειμένων της σειράς «Περιβαλλοντικές Εκδόσεις» είναι επιστήμονες και ερευνητές κυρίως από τις νεότερες γενιές, που έχουν ειδικευθεί σε θέματα οικολογικής διαχείρισης, αειφορικής χρήσης των πόρων, περιβαλλοντικών αρμοδιοτήτων και υποχρεώσεων της Διοίκησης, περιβαλλοντικών μελετών, δυναμικής περιβαλλοντικών ομάδων και δικαιωμάτων των πολιτών.

Τη θεώρηση των κειμένων αναλαμβάνουν πανεπιστημιακοί και ερευνητές-στελέχη εθνικών ερευνητικών κέντρων.

Καταβάλλεται επίσης προσπάθεια, κατά τη φάση συγγραφής των κειμένων να λαμβάνονται υπ' όψιν οι απορίες και οι παρατηρήσεις αντιπροσωπευτικών ομάδων νέων/μαθητών, έτσι ώστε οι νέοι να μετέχουν ενεργά όχι μόνο στη διαμόρφωση και στην υλοποίηση σχεδίων δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και στην οριστικοποίηση του περιεχομένου των περιβαλλοντικών ενημερωτικών εκδόσεων της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών.

Γιώργος Σακελλίων	Ελίζα Παναγιωτάτου
Γεν. Γραμματέας Νέας Γενιάς	Πρόεδρος ΔΣ ΕΚΚΕ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

I. Δυο λόγια για τις περιβαλλοντικές ομάδες των νέων και των μαθητών

Τα τελευταία πενήντα χρόνια, η ανάπτυξη, που στηρίχτηκε στην υπερεκμετάλλευση των φυσικών στοιχείων, έχει δημιουργήσει σειρά περιβαλλοντικών προβλημάτων. Ο πλανήτης υπερθερμαίνεται, οι πολυάριθμες χημικές ουσίες, που χρησιμοποιούνται καθημερινά, έχουν βλαπτικά αποτελέσματα στα φυσικά στοιχεία, στα ιστορικά μνημεία και στην υγεία των ανθρώπων. Η μείωση της βιοποικιλότητας επιταχύνεται, τα αλιευτικά αποθέματα μειώνονται, τα εδάφη χάνουν τη γονιμότητά τους κ.α.

Η εγρήγορση των κοινωνιών για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, που σε κάποιες περιπτώσεις έχουν πάρει τις διαστάσεις καταστροφής, οδήγησε μεταξύ άλλων και στην υιοθέτηση κανόνων Δικαίου. Τα περισσότερα κράτη έχουν συνυπογράψει διεθνείς συμβάσεις για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει υιοθετήσει οδηγίες και κανονισμούς και η Ελληνική Βουλή έχει ψηφίσει νόμους. Το τι προβλέπουν αυτοί οι κανόνες Δικαίου, μπορείτε να το πληροφορηθείτε διαβάζοντας το βιβλίο που έχετε στα χέρια σας. Ξεφυλλίζοντας τις σελίδες του μπορείτε να μάθετε: για ποια περιβαλλοντικά προβλήματα το Δίκαιο προβλέπει μέτρα αντιμετώπισής τους και πώς εσείς μπορείτε να αξιοποιήσετε αυτούς τους νομικούς κανόνες.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος είναι εισαγωγικό. Εξηγεί τί είναι περιβαλλοντικό πρόβλημα και πώς το αντιλαμβάνεται το Δίκαιο. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται σε συγκεκριμένα περιβαλλοντικά προβλήματα και στις λύσεις που το Δίκαιο δίνει. Όταν θα διαβάζετε αυτό το μέρος ή κάποιο τμήμα του σκεφτείτε αν τα μέτρα, που οι κανόνες Δικαίου θεσπίζουν, είναι ικανοποιητικά. Καθώς επίσης, και τί άλλο θα μπορούσε να γίνει. Το τρίτο μέρος σας ενημερώνει ότι έχετε το δικαίωμα να ζητήσετε κάθε πληροφορία από τις δημόσιες υπηρεσίες σχετικά με το περιβαλλοντικό πρόβλημα που σας απασχολεί. Η σωστή πληροφόρηση είναι το πρώτο βήμα που πρέπει να κάνετε όταν αναλαμβάνετε δράση για την αντιμετώπιση ενός περιβαλλοντικού προβλήματος. Το πρώτο Παράρτημα απευθύνεται σε όσους ή σε όσες θέλουν να πληροφορηθούν περισσότερα για τους κανόνες Δικαίου. Στο δεύτερο Παράρτημα θα βρείτε εύκολα και γρήγορα τους κανόνες Δικαίου και τις αρμόδιες εθνικές αρχές σχετικά με το περιβαλλοντικό πρόβλημα, που σας ενδιαφέρει περισσότερο.

II. Πως γράφτηκε το βιβλίο αυτό

Η αρχική ιδέα για τη συγγραφή ενός βιβλίου για τα περιβαλλοντικά προβλήματα και το Δίκαιο, που απευθύνεται κυρίως στους νέους και που μπορούν να το διαβάσουν με ευκολία οι μαθητές των δευτεροβάθμιων σχολείων, ανήκει στη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς (ΓΓΝΓ) και στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ). Στη συνέχεια η ιδέα υ

ιοθετήθηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.) που ανέλαβε να χρηματοδοτήσει την έκδοση του βιβλίου. Σε συνάντηση εκπροσώπων του Τμήματος Οικολογίας της ΓΓΝΓ (Κ. Ζαννετόπουλος, Γ. Μεταξάς), της Ομάδας Περιβάλλοντος του Ινστιτούτου Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ (Α. Κουβέλη, Κ. Τσακίρης), του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (Δ. Τσίρος) και της Θ. Λαζαρέτου (διδάκτορας Δικαίου περιβάλλοντος, συγγραφέας αυτού του βιβλίου), αποφασίστηκε η διαδικασία συγγραφής, με βάση το προσχέδιο της ΓΓΝΓ.

Το βιβλίο γράφτηκε σε δύο στάδια που διήρκεσαν αρκετούς μήνες, από το Νοέμβριο 2000 μέχρι το Μάιο 2001. Η διαδικασία, που ακολουθήθηκε για τη συγγραφή του βιβλίου, είναι η εξής:

Η συγγραφέας έστειλε το αρχικό κείμενο του καθενός από τα τρία μέρη του βιβλίου στον ερευνητή του ΕΚΚΕ Κ. Τσακίρη. Στη συνέχεια εκείνος διαβίβαζε το κείμενο σε φωτοαντίτυπα σε εκπαιδευτικούς για παρατηρήσεις και σχόλια. Οι παρατηρήσεις και τα σχόλια γράφονταν πάνω στα φωτοαντίτυπα του κειμένου από τους μαθητές που συμμετείχαν στα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, καθώς επίσης και από τους υπεύθυνους αντίστοιχα εκπαιδευτικούς. Τα κείμενα με τα σχόλια και τις παρατηρήσεις επιστρέφονταν στη συγγραφέα, η οποία αφού ενσωμάτωσε τις παρατηρήσεις και τις προτεινόμενες βελτιώσεις, προσδιόρισε το ύφος της συγγραφής και τα σημεία που έπρεπε να δοθεί έμφαση, και έτσι διαμορφώθηκε το βιβλίο στη τελική του μορφή. Οι

καθηγητές που συμμετείχαν σε αυτή τη διαδικασία είναι (αναφέρονται ανά εκπαιδευτική περιφέρεια):

Α΄ Αθήνας: Σχίζα Κωνσταντίνα, Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Καθηγητές (που υλοποιούσαν προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης):

Τσιάμη Σοφία, 51^ο Γυμνάσιο

Στάθης Μιχαήλ, 9^ο ΤΕΕ

Α΄ Θεσσαλονίκης: Αγγελίδης Ζήσης, Υπεύθυνος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Καθηγητές (που υλοποιούσαν προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης):

Σωτηρόπουλος Ιωάννης, Πειραματικό Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Αρβανιτοπούλου Ελένη, 13^ο Ενιαίο Λύκειο Θεσσαλονίκης

Β΄ Αθήνας: Κούσουλας Γιώργος, Υπεύθυνος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Καθηγητές (που υλοποιούσαν προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης):

Κουτσουράκη Ελένη, 1^ο Γυμνάσιο Βριλησίων

Κεφαλογιάννη Μαρία, 1^ο Γυμνάσιο Βριλησίων

Μπούμη Βασιλική, Ενιαίο Λύκειο Αμαρουσίου

Δ΄ Αθήνας: Μπότσαρης Ιωάννης, Υπεύθυνος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Καθηγητές (που υλοποιούσαν προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης):

Μαυρέλης Ιάκωβος, 4^ο Λύκειο Καλλιθέας

Ηλιόπουλος Λάμπρος, 4^ο Λύκειο Καλλιθέας

Φρυδάς Δημήτριος, ΤΕΕ Αλίμου

Ευχαριστούμε θερμά τους καθηγητές και μαθητές των σχολείων που προαναφέραμε καθώς επίσης και την καθηγήτρια του Λυκείου Κυθήρων κ. Μ. Παπανικολάου για τις εύστοχες παρατηρήσεις της, απόρροια της μακρόχρονης εργασίας της στη δημόσια εκπαίδευση. Επίσης ευχαριστούμε τους συνεργάτες της Ομάδας Περιβάλλοντος του ΙΑΑΚ/ΕΚΚΕ κ.κ. Α. Παναγιωτόπουλο και Ο. Αστάρα που ανέλαβαν την επιμέλεια της έκδοσης.

Θ. Λαζαρέτου

ΜΕΡΟΣ 1: Περιβαλλοντικό πρόβλημα και Δίκαιο

Τι είναι περιβαλλοντικό πρόβλημα; γιατί απασχολεί τόσο τη σύγχρονη κοινωνία (μάλιστα υποστηρίζεται ότι οι μελλοντικοί πόλεμοι θα έχουν ως αιτία τα περιβαλλοντικά προβλήματα, και ως ένα τέτοιο αναφέρεται η έλλειψη νερού); τι το προκαλεί και ποια είναι τα αποτελέσματά του; υπάρχει λύση στο περιβαλλοντικό πρόβλημα; Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά είναι το περιεχόμενο του **Μέρους 1**.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

1.1. Έννοια περιβαλλοντικού προβλήματος

Ας ξεφυλλίσουμε εφημερίδες και περιοδικά.....

Διαβάζουμε στην εφημερίδα *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* της 26 Νοεμβρίου 2000: «....ΑΣΥΝΗΘΙΣΤΑ υψηλές θερμοκρασίες για την εποχή. Πλημμύρες με τις πρώτες νεροποντές πνίγουν την Ευρώπη και όχι μόνο, τα δάση αφανίζονται, κάθε καλοκαίρι, εξαιτίας της υπερβολικής ξηρασίας. Οι ασφαλιστικές εταιρείες υπολογίζουν ότι οι ζημιές από τις θεομηνίες ξεπέρασαν τα 400 δισεκατομμύρια δολάρια την προηγούμενη δεκαετία και ενδέχεται να αυξηθούν, καθώς γινόμαστε μάρτυρες όλο και περισσότερων **ακραίων καιρικών φαινομένων** τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της ανόδου της θερμοκρασίας, που οφείλεται στους ρύπους του βιομηχανικού μας πολιτισμού και στη βιβλικών διαστάσεων **καταστροφή**, που συντελείται αθόρυβα και μεθοδικά, **στα δάση, τη χλωρίδα και την πανίδα της Γης**. Ο πλανήτης στέλνει το δικό του SOS....». Συνεχίζουμε διαβάζοντας στην εφημερίδα *ΕΠΕΝΔΥΤΗΣ* της 18/19 Νοεμβρίου 2000: «...Κάθε χρόνο οι **ερημοποιημένες εκτάσεις της γης** αυξάνονται ενώ ως το 2100 αναμένεται η στάθμη των νερών στους ωκεανούς να ανέβει έως και 50 εκατοστά απειλώντας πάνω από

200 εκατομμύρια ανθρώπους. Το μεγαλύτερο κίνδυνο θα αντιμετωπίσουν οι λαοί που ζουν στις ακτές της Λαϊκής Κίνας, της Νοτιοανατολικής Ασίας και της Αφρικής. Αυξητική είναι και η τάση της στάθμης των υδάτων στη Μεσόγειο Θάλασσα. Μέχρι τώρα έχει παρατηρηθεί ότι κάθε δέκα χρόνια η στάθμη των νερών αυξάνεται κατά 5 εκατοστά». Διαβάζουμε στο περιοδικό *Οικονομικός Ταχυδρόμος* της 2 Δεκεμβρίου 2000¹: «.... Αυτή τη φορά, τα πολλά λόγια περικτεύουν: έστω και μέσω των κυβερνητών της, η ανθρωπότητα αποφάσισε να σταυρώσει τα χέρια και να περιορισθεί στο ρόλο του παθητικού θεατή στην επερχόμενη καταστροφή της. Η τελική, παταγώδης αποτυχία της διάσκεψης της Χάγης για τις κλιματικές αλλαγές, που τερματίστηκε διαπιστώνοντας ότι δεν είναι σε θέση να λάβει την παραμικρή απόφαση, δικαιολογεί πλέον όλους τους φόβους για το μέλλον του πλανήτη και του ανθρώπινου είδους που κατοικεί σε αυτόν...». Τελειώνουμε στην εφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ* της 7 Οκτωβρίου 2001: «.... Η υπεραλίευση και οι αλιευτικές πρακτικές ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για τις επιπτώσεις στο θαλάσσιο οικοσύστημα. Τα αποθέματα βενθικών ψαριών (κοντά στον πυθμένα της θάλασσας) συνήθως υφίστανται πλήρη εκμετάλ-

¹ Γ. Μητραλιάς, Πεθαίνοντας στη Χάγη, σελ.52

λευση και ενδεχομένως υπερεκμετάλλευση. Η αφθονία σε μικρά πελαγικά ψάρια παρουσιάζει διακυμάνσεις ανάλογα με τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Από τα είδη αυτός ο γαύρος υπεραλιεύεται. Τα μεγάλα πελαγικά ψάρια, όπως ο τόνος και ο ξιφίας, αποτελούν στόχο των διεθνών βιομηχανικών στόλων. Ιδίως ο κόκκινος τόνος, για τον οποίο η Μεσόγειος αποτελεί σημαντικό χώρο αναπαραγωγής. Οικότοποι υψηλής βιολογικής σημασίας, όπως τα λιβάδια της ποσειδωνίας, καταστρέφονται συχνά από παρασυσρόμενα δίκτυα μηχανότρωτων που κυκλοφορούν κοντά στις ακτές...» και στο φύλλο της 13 Οκτωβρίου 2001: «...στην παραλία της Πενσακόλα, στη Φλόριντα των Ηνωμένων Πολιτειών, βγήκαν εννέα τουλάχιστον φάλαινες, η μια από τις οποίες υπέκυψε..... Περιβαλλοντικές οργανώσεις επικρίνουν τη χρήση ηχητικών εντοπιστικών υποβρυχίων αντικειμένων (σόναρ) από το αμερικάνικο ναυτικό, επειδή παραπλανούν και αποπροσανατολίζουν τις φάλαινες...».

Τα αποσπάσματα από τα δημοσιεύματα του ημερήσιου και περιοδικού τύπου, που μόλις διαβάσαμε αναφέρονται σε **περιβαλλοντικά προβλήματα**. Τα ακραία καιρικά φαινόμενα, η καταστροφή των δασών, η εξαφάνιση ειδών της χλωρίδας και της πανίδας, το φαινόμενο της απερήμωσης είναι μερικά από τα περιβαλλοντικά προβλήματα, που απασχολούν το σημερινό κόσμο. Άλλα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι η υπερεκμετάλλευση των ζωικών και φυτικών ειδών, η καταστροφή του ενάλιου πλούτου, η συσσώρευση χημικών ουσιών στον αέρα και στα

νερά, η αισθητική αλλοίωση του τοπίου, η άναρχη δόμηση, η ανεξέλεγκτη απόθεση σκουπιδιών, κ.α. Επίσης, έχει διαπιστωθεί ότι πολλά από τα προβλήματα που παρουσιάζονται στην υγεία των ανθρώπων οφείλονται σε περιβαλλοντικά προβλήματα. Τα προβλήματα αυτά προκαλούνται από την έκθεση των ανθρώπων σε ρυπογόνες χημικές ουσίες, που ευθύνονται για την εμφάνιση ασθενειών όπως π.χ., αλλεργίες, ασθένειες του αναπνευστικού, διαταραχές του ορμονικού και αναπαραγωγικού συστήματος κ.α.

1.1.1. Τι είναι περιβαλλοντικό πρόβλημα

Περιβαλλοντικό πρόβλημα είναι το βλαπτικό για το περιβάλλον αποτέλεσμα, το οποίο μάλιστα, πολλές φορές, είναι ανεπανόρθωτο: π.χ. η καταστροφή των δασών. Το περιβαλλοντικό πρόβλημα προκαλείται από τη δράση του ανθρώπου στο χώρο: π.χ. η αισθητική αλλοίωση του τοπίου της χώρας μας δημιουργείται από την άναρχη οικοδομική δραστηριότητα. Το περιβαλλοντικό πρόβλημα θέτει σε διακίνδυνηση την επιβίωση του ίδιου του ανθρώπου και απειλεί καίρια την οικονομική ανάπτυξη των κοινωνιών. Αυτό γιατί, καθιστά τα φυσικά στοιχεία, τον αέρα, το νερό, το έδαφος κ.α. ακατάλληλα για χρήση από τον άνθρωπο. Έτσι, η ρύπανση των νερών καθιστά το νερό ακατάλληλο για ύδρευση και άρδευση, το φαινόμενο της απερίημωσης, όπου εξαπλώνεται, καταστρέφει τη γονιμότητα του εδάφους και η ρύπανση του αέρα βλάπτει την υγεία των ανθρώπων και όχι μόνο. Επίσης, η υπερεκμετάλλευση των φυ-

σικών στοιχείων τα καθιστά ανεπαρκή στη φύση. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι να μην μπορούν όλοι οι άνθρωποι να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους. Π.χ. η έλλειψη σε νερό και σε πρώτες ύλες για ενέργεια απειλούν την ανάπτυξη των κοινωνιών γιατί, είναι δύο πόροι από τους οποίους εξαρτάται σήμερα κάθε μορφής ανάπτυξη καθώς και η παραγωγή τροφίμων.

1.1.2. Τα γνωρίσματα του περιβαλλοντικού προβλήματος

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι:

- *η χρονική διάσταση* του κάθε περιβαλλοντικού προβλήματος είναι δυσδιάκριτη ή απρόβλεπτη. Από τη δημιουργία του περιβαλλοντικού προβλήματος μέχρι την εμφάνιση των βλαπτικών αποτελεσμάτων μεσολαβεί ένα χρονικό διάστημα. Το χρονικό αυτό διάστημα τις πιο πολλές φορές δεν μπορεί από πριν να προσδιοριστεί. Είτε είναι μεγάλο ή μικρό, είναι σχεδόν πάντα αδύνατο από πριν να προβλεφθεί.

Παράδειγμα: Το περιβαλλοντικό πρόβλημα του φαινομένου του θερμοκηπίου. Το φαινόμενο του θερμοκηπίου μελετήθηκε για πρώτη φορά το 1822 από το Γάλλο μαθηματικό Φουριέ, το 1998 θεωρήθηκε ως η πιο ζεστή χρονιά της χιλιετίας και στα επόμενα 30 χρόνια υπολογίζεται ότι η θερμοκρασία θα ανέβει κατά 4,2 βαθμούς με απρόβλεπτες συνέπειες για τον

πλανήτη, - όπως διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο της βιολογίας της Γ' τάξης Ενιαίου Λυκείου σελ.105.

- η γεωγραφική εξάπλωση του περιβαλλοντικού προβλήματος είναι διαφορετική για κάθε ένα. Τα βλαπτικά αποτελέσματα του κάθε περιβαλλοντικού προβλήματος εκτείνονται σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο. Δηλαδή, τα αποτελέσματα δεν αφορούν πάντοτε ένα συγκεκριμένο χώρο. Ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα μπορεί να επηρεάζει τον ελλαδικό χώρο ή/και τον ευρωπαϊκό χώρο ή/και όλο τον πλανήτη.

Παραδείγματα: Οι Άγγλοι έποικοι στην Αυστραλία, το 19^ο αιώνα, έφεραν μαζί τους το λαγό και το άλογο, δύο ζωικά είδη που δεν υπήρχαν στην Αυστραλιανή ήπειρο. Ο αριθμός των ζώων, που εισήχθησαν, δεν κρατήθηκε σταθερός με αποτέλεσμα τη διατάραξη του φυσικού περιβάλλοντος σ' όλη τη χώρα (περισσότερα για το θέμα αυτό βλέπε στο σχολικό βιβλίο της βιολογίας της Γ' τάξης Ενιαίου Λυκείου σελ. 99). Το περιβαλλοντικό πρόβλημα επηρέασε όλη τη χώρα (εθνικό επίπεδο).

Η μονοκαλλιέργεια, δηλαδή η εντατική καλλιέργεια ενός μόνο φυτικού είδους έχει σαν αποτέλεσμα την υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος. Αυτό γιατί, η μονοκαλλιέργεια συνοδεύεται από τη χρήση χημικών λιπασμάτων και χημικών παρασιτοκτόνων, από τη δημιουργία συστημάτων άρδευσης καλλιεργούμενων εκτάσεων κ.α. Επιφέρει τη μείωση των αποθεμάτων του νερού, την υποβάθμιση του εδάφους και γενικότερα τη διατάραξη του φυσικού περιβάλλοντος

της κάθε περιοχής στην οποία η μονοκαλλιέργεια εφαρμόζεται (περιφερειακό επίπεδο).

Η «τρύπα» στη ζώνη του όζοντος που οι επιστήμονες παρατήρησαν στην Ανταρκτική, στην δεκαετία 1980, επιτρέπει διαρκώς την είσοδο υπεριώδους ακτινοβολίας στη Γη με δυσμενείς συνέπειες, από τότε, για όλο τον πλανήτη (παγκόσμιο επίπεδο).

Το περιβαλλοντικό πρόβλημα της ρύπανσης του αέρα είναι παγκόσμιο. Γιατί, οι αέριες μάζες μεταφέρουν τους ρύπους ακόμα και σε περιοχές που δεν έχουν ή έχουν μικρές εκπομπές ρυπογόνων χημικών ουσιών. Έτσι, π.χ., η όξινη βροχή που καταστρέφει τα Σκανδιναβικά δάση οφείλεται κυρίως σε αέριους ρύπους που προέρχονται από άλλες Ευρωπαϊκές χώρες ή την Αμερική (παγκόσμιο επίπεδο).

- τα αποτελέσματα του κάθε περιβαλλοντικού προβλήματος θίγουν έναν απροσδιόριστο αριθμό ανθρώπων. Το ποια μέλη των ανθρωπίνων κοινωνιών επηρεάζονται από ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα είναι κάτι που πολλές φορές δεν μπορούμε να εντοπίσουμε ούτε γεωγραφικά ούτε χρονικά. Αυτό γιατί οι επιπτώσεις των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι αλυσιδωτές. Με άλλα λόγια *οι συνέπειες των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι συλλογικές και αλληλοεξαρτώμενες.*

Παραδείγματα: Η μείωση της βιοποικιλότητας, δηλαδή η εξαφάνιση ειδών από την ποικιλία των φυτικών και ζωικών ειδών στον πλανήτη, έχει σαν συνέπεια: οι τωρινές γενεές των ανθρώπων αλλά και οι μελλοντικές να μην μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα

ζωικά ή φυτικά είδη που έχουν εξαφανιστεί ή έχουν επηρεαστεί από την εξαφάνιση άλλων, για την παραγωγή φαρμακευτικών παρασκευασμάτων ή για τη βελτίωση των ζωικών ή φυτικών ειδών που χρησιμοποιούνται για ανθρώπινη τροφή (τα αποτελέσματα αφορούν έναν απροσδιόριστο αριθμό ανθρώπων που δεν μπορεί να εντοπιστεί χρονικά).

Έντονη έχει μείνει στη μνήμη όλων και κυρίως των Αθηναίων η εβδομάδα από 29 Ιουλίου μέχρι 2 Αυγούστου 1985, όταν οι υψηλές τιμές των ρυπαντών του νέφους σε συνδυασμό με την άπνοια και τον καύσωνα των 40 βαθμών C έκαναν τη ζωή στη πόλη αφόρητη. Το νέφος, - δηλαδή το αποτέλεσμα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης που προέρχεται από την κυκλοφορία των οχημάτων και των παραγωγικών λειτουργιών της πόλης -, έχει δυσμενείς συνέπειες στην υγεία των ατόμων που ζουν στην Αθήνα ή την επισκέπτονται τώρα ή θα ζήσουν ή θα την επισκεφθούν στο μέλλον (τα αποτελέσματα αφορούν έναν απροσδιόριστο αριθμό ανθρώπων, χωρίς συγκεκριμένη γεωγραφική προέλευση).

- το περιβαλλοντικό πρόβλημα αποτελεί αντικείμενο συνεχούς επιστημονικής έρευνας. Περιβαλλοντικά προβλήματα όπως η μείωση της βιοποικιλότητας, η απερίμωση, η χρήση των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, η ρύπανση των νερών αποτελούν αντικείμενο συνεχούς επιστημονικής έρευνας. Δύο είναι τα βασικά θέματα που απασχολούν τους επιστήμονες σε σχέση με τα προβλήματα αυτά: πως δη-

μιουργούνται τα περιβαλλοντικά προβλήματα και πως αντιμετωπίζονται τα αποτελέσματά τους. Όμως οι επιστημονικές μελέτες δεν έχουν δώσει ολοκληρωμένες και σίγουρες απαντήσεις. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι *το περιβαλλοντικό πρόβλημα χαρακτηρίζεται από επιστημονική αβεβαιότητα.*

Παράδειγμα: Η παραγωγή των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών είναι από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της επιστήμης. Όμως, η επέκταση της χρήσης τους στη γεωργία έχει δημιουργήσει σειρά προβλημάτων. Οι επιστημονικές συζητήσεις πάνω στο θέμα αυτό είναι ατελείωτες, συγκεχυμένες και πολλές φορές καταστροφολογικές. Μέχρι σήμερα, συγκεκριμένα και ξεκάθαρα επιστημονικά δεδομένα δεν υπάρχουν.

1.1.3. Υπάρχει λύση στο περιβαλλοντικό πρόβλημα;

Τα βλαπτικά αποτελέσματα των περιβαλλοντικών προβλημάτων έκαναν τον άνθρωπο να σκεφτεί ότι τα στοιχεία του περιβάλλοντος, δηλαδή το έδαφος, το νερό, ο αέρας, η χλωρίδα και η πανίδα δεν είναι ούτε ανεξάντλητα ούτε απρόσβλητα. Π.χ. είδαμε ότι η υπερεκμετάλλευση των θαλασσών μείωσε τα αλιευτικά αποθέματα, ότι η αλόγιστη απόρριψη χημικών ουσιών στην ατμόσφαιρα δημιούργησε το φαινόμενο του θερμοκηπίου και ότι η διασπορά και χρήση των γενετικά τροποποιημένων οργανι-

σμών γέμισε αμφιβολίες για τις επιπτώσεις που έχουν στην ανθρώπινη υγεία.

Αμέσως μετά τη διαπίστωση ήρθαν τα ερωτήματα. Δηλαδή, ο πλανήτης μπορεί να διαθέτει απεριόριστα πόρους στον άνθρωπο για την ικανοποίηση των αναγκών του ή έχει φτάσει στα όρια της αντοχής του; πώς πρέπει ο άνθρωπος από εδώ και πέρα να διαχειριστεί τα στοιχεία του περιβάλλοντος, όταν μάλιστα αυτά είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωσή του; Και, σε αυτά τα ερωτήματα υπάρχει αξιόπιστη λύση;

Η απάντηση που δόθηκε από την επιστήμη αλλά και από τη κοινωνία ήταν καταφατική. Αναζητήθηκε ένας «άλλος» τρόπος διαχείρισης των στοιχείων του περιβάλλοντος. Προτού δούμε αυτό τον «άλλο» τρόπο, ας δούμε το πως ο άνθρωπος έχει διαχειριστεί τα περιβαλλοντικά στοιχεία.

Η μέχρι προ τίνος διαχείριση στηρίχτηκε στις εξής αντιλήψεις: 1)ότι τα φυσικά στοιχεία δηλαδή ο αέρας, το νερό, το έδαφος, η χλωρίδα και η πανίδα είναι ανεξάντλητα 2) ότι η παραγωγική δραστηριότητα του ανθρώπου δεν τα μεταβάλει και δεν διαταράσσει την οικολογική ισορροπία του πλανήτη 3)ότι ο άνθρωπος μπορεί, χρησιμοποιώντας τα στοιχεία του περιβάλλοντος και τα αποτελέσματα της επιστήμης και της τεχνικής, να βελτιώνει συνέχεια τις συνθήκες ζωής του και 4)ότι η οικονομική ανάπτυξη μπορεί να είναι ατελείωτη. Όταν διαπιστώθηκαν τα περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως προαναφέραμε, οι αντιλή-

ψεις αυτές αναθεωρήθηκαν και έδωσαν τη θέση τους σε νέες.

Σύμφωνα με τις νέες αντιλήψεις: 1)ο άνθρωπος δεν αδιαφορεί για το εάν τα φυσικά στοιχεία επαρκούν ναι ή όχι, αλλά απεναντίας είναι υπεύθυνος για την κατάστασή τους, αφού αυτά δεν είναι ανεξάντλητα. Νοιάζεται, δηλαδή, για την πρόληψη των περιβαλλοντικών προβλημάτων, γιατί τον απασχολεί το γεγονός ότι πρέπει να εξασφαλιστεί η επιβίωση τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενεών 2)ο άνθρωπος διαχειρίζεται τα στοιχεία του περιβάλλοντος με τρόπο τέτοιο, που η άσκηση της παραγωγικής δραστηριότητας αφήνει την ουσία των στοιχείων ακέραια και 3)οι μελλοντικές γενεές έχουν το δικαίωμα να αναμένουν από τις τωρινές γενεές ένα περιβάλλον που θα τους επιτρέπει να ζουν σε ένα επίπεδο ευημερίας, όχι κατώτερο από εκείνο που απολαμβάνουν οι σημερινές γενεές. Με άλλα λόγια, **ο άνθρωπος προστατεύει το περιβάλλον στο οποίο ζει.**

Αυτές τις αντιλήψεις υιοθετεί ο «άλλος» τρόπος διαχείρισης που αναζητήθηκε. Η διαχείριση των στοιχείων του περιβάλλοντος γίνεται πλέον με τρόπο που 1) οι ανάγκες του ανθρώπου ικανοποιούνται τώρα και στο μέλλον και 2)τα περιβαλλοντικά προβλήματα αποφεύγονται. Έτσι, **το περιβάλλον προστατεύεται.** Ο τρόπος αυτός διαχείρισης ονομάζεται αειφορία (αρχή της *αειφορίας*) και η ανάπτυξη που σέβεται την αειφορία ονομάζεται αειφορική ανάπτυξη (ή βιώσιμη ανάπτυξη).

1.1.4. Τι είναι αειφορική ανάπτυξη

Αειφορική ανάπτυξη (ή βιώσιμη ανάπτυξη) ονομάζεται η ανάπτυξη εκείνη που «είναι σε θέση να ικανοποιεί τις ανάγκες των σημερινών γενεών, χωρίς να διακυβεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Αυτός είναι ο ορισμός που έδωσε η έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη για το Κοινό μας Μέλλον (1987), γνωστή και σαν έκθεση Brundland.

Η αειφορική ανάπτυξη είναι μιας άλλης μορφής οικονομική ανάπτυξη, που λαμβάνει υπόψη την *επάρκεια* των φυσικών στοιχείων. Λαμβάνει επίσης υπόψη την ανάγκη της *διατηρησιμότητας στο χρόνο* των βασικών συστατικών των φυσικών στοιχείων, καθώς και τις άμεσες και μακροπρόθεσμες ανάγκες ενός τόπου.

Η αειφορική ανάπτυξη έχει το χαρακτήρα μιας συνολικής λύσης στο περιβαλλοντικό πρόβλημα. Η λύση αυτή κάνει μια σειρά προτάσεων στη κοινωνία, που αφορούν την οικονομία, τη χρήση των επιτευγμάτων της τεχνικής, την άσκηση της πολιτικής και τον πολιτισμό. Τέτοιες προτάσεις είναι π.χ. η προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, οι χαμηλές ενεργειακές καταναλώσεις, η χρήση ήπιων τεχνολογιών κατάλληλων για μικρής και τοπικής κλίμακας παραγωγής, τα καταναλωτικά προϊόντα μεγάλου χρόνου ζωής, η ανακύκλωση των μη αναλώσιμων ουσιών, η διαμόρφωση μιας κουλτούρας βασισμένη στη σχέση του ανθρώπου με τη φύση και την πολιτι-

στική παράδοση, η προώθηση της συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, η διάθεση του ελεύθερου χρόνου σε φυσιολατρικές δραστηριότητες, κ.α.

1.1.5. Τα μέσα

Για να πραγματοποιηθεί η αειφορική ανάπτυξη και για να αντιμετωπισθούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα, το κράτος προωθεί ενέργειες προς αυτή τη κατεύθυνση. Οι ενέργειες αυτές γίνονται κάθε φορά συγκεκριμένη πράξη χάρη στα μέσα που το κράτος χρησιμοποιεί. Τα μέσα αυτά είναι τα οικονομικά εργαλεία, τα πολιτισμικά μέσα και το δίκαιο.

Τα *οικονομικά εργαλεία* διακρίνονται σε φόρους και σε κίνητρα. Με τους φόρους επιχειρείται να αποθαρρυνθεί η άσκηση δραστηριοτήτων, που έχουν βλαπτικά αποτελέσματα στο περιβάλλον. Π.χ., ο φόρος για την κυκλοφοριακή συμφόρηση που θα εφαρμοστεί στο Λονδίνο το 2003, η δέσμευση της Ελβετικής Βουλής για την επιβολή φόρου διοξειδίου του άνθρακα το 2004. Με τα κίνητρα, που είναι συνήθως οι επιδοτήσεις ή οι φορολογικές ελαφρύνσεις, επιχειρείται να ενθαρρυνθούν παραγωγικές δραστηριότητες φιλικές στο περιβάλλον, π.χ. φοροαπαλλαγές στα εισοδήματα επιχειρήσεων που κάνουν επενδύσεις σε φιλοπεριβαλλοντική τεχνολογία.

Τα *πολιτισμικά μέτρα* επιδιώκουν να οικοδομήσουν στους πολίτες μια φιλοπεριβαλλοντική κουλτούρα και έναν αντίστοιχο τρόπο ζωής. Τέτοια μέτρα είναι π.χ. οι παρεμβάσεις που γίνονται στην εκπαί-

δευση, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις με φιλοπεριβαλλοντικό περιεχόμενο, κ.α.

Το *δίκαιο* περιλαμβάνει κανόνες δικαίου που αντιμετωπίζουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Το σύνολο των κανόνων δικαίου που αντιμετωπίζουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα ονομάζεται *δίκαιο περιβάλλοντος*. Τέτοιοι κανόνες έχουν κατά καιρούς θεσπιστεί και αφορούν το νερό, τη ρύπανση της θάλασσας, τη δόμηση, τη διαχείριση των αποβλήτων, την προστασία των διάφορων σπάνιων και απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών, την προστασία των δασών, κ.α. Οι κανόνες δικαίου ρυθμίζουν την εξωτερική συμπεριφορά του κράτους και των πολιτών απέναντι στα στοιχεία του περιβάλλοντος. Οι κανόνες δικαίου έχουν πρακτική αξία και είναι αποτελεσματικοί όταν περιέχουν διατάξεις με δεσμευτικό περιεχόμενο, πρόστιμα και ποινές. Όταν οι κανόνες περιέχουν ευχές ή περιγράφουν διαδικασίες, πράγμα που συνήθως συμβαίνει, η αποτελεσματικότητα είναι περιορισμένη.

1.2. Περιβαλλοντικό πρόβλημα και δίκαιο

1.2.1. Στοιχεία δικαίου

Το δίκαιο όπως είπαμε πιο πάνω αποτελεί μέσο για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Προτού αναφερθούμε στους κανόνες δικαίου για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, ας θυμηθούμε ορισμένα από αυτά

που ήδη έχουμε γνωρίσει για το δίκαιο στο μάθημα της πολιτικής αγωγής. Περισσότερες πληροφορίες για το δίκαιο μπορείτε να βρείτε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου «Εισαγωγή στο δίκαιο και τους πολιτικούς θεσμούς» και περισσότερες πληροφορίες για τους κανόνες δικαίου στο Παράρτημα 1 που ακολουθεί.

Ο κανόνας δικαίου

Ο κανόνας δικαίου περιγράφει την εξωτερική συμπεριφορά που πρέπει να έχει ο κάθε άνθρωπος σαν μέλος της κοινωνίας. Π.χ. τι πρέπει να κάνει το κάθε άτομο όταν θέλει να αγοράσει ένα πράγμα κινητό ή ακίνητο, ποιες είναι οι σχέσεις του κάθε ανθρώπου αλλά και οι υποχρεώσεις του ως μέλους μιας οικογένειας, ποιους φόρους επιβάλλει το κράτος στους πολίτες του και με ποιο τρόπο τους εισπράττει από αυτούς, με ποιους όρους χορηγείται μια άδεια οικοδομής. Το περιεχόμενο του κανόνα δικαίου διαμορφώνεται κάθε φορά, σε κάθε ιστορική στιγμή, σύμφωνα με τα ποικίλα συμφέροντα των ανθρώπων. Αυτά τα συμφέροντα άλλοτε ισορροπούν μεταξύ τους, άλλοτε επιβάλλονται το ένα στο άλλο και άλλοτε απλώς συνυπάρχουν. Το συμφέρον που οι περισσότεροι προκρίνουν κάθε φορά, αυτό διαμορφώνει το τελικό περιεχόμενο του κανόνα.

Η συμμόρφωση της συμπεριφοράς όλων των μελών της κοινωνίας με το περιεχόμενο των διάφορων κανόνων δικαίου είναι υποχρεωτική. Η μη τήρηση του περιεχομένου του κανόνα δικαίου συνεπά-

γεται για αυτόν που δεν συμμορφώνεται την επιβολή ποινών ή κυρώσεων. Οι ποινές ή οι κυρώσεις επιβάλλονται από τα όργανα του κράτους. Π.χ. όποιος φονεύει δικάζεται και φυλακίζεται, όποιος καταπατά ξένη ιδιοκτησία αποβάλλεται από αυτή μετά από απόφαση δικαστηρίου, όποιος αθετεί εμπορική συμφωνία υποχρεούται να πληρώσει αποζημίωση σε αυτόν που ζημιώθηκε, όποιος ρυπαίνει τη θάλασσα πληρώνει στο κράτος χρηματικό πρόστιμο, κ.α.

Ποιοι είναι οι κανόνες δικαίου

Οι κανόνες δικαίου είναι:

Το Σύνταγμα. Το σύνταγμα παράγεται από τη Βουλή των Ελλήνων και είναι ένα ενιαίο κωδικοποιημένο κείμενο που αφορά 1)στην οργάνωση του πολιτεύματος της χώρας μας, που είναι η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, 2)στην οργάνωση της οικονομικής ζωής της χώρας και 3)στην οργάνωση των σχέσεων κράτους και πολιτών. Εδώ πρέπει να συγκρατήσουμε το εξής: ότι το κράτος που είναι ο φορέας εξουσίας δεν ασκεί απεριόριστη και αυθαίρετη εξουσία στους πολίτες του. Οι πολίτες έχουν, απέναντι στην κρατική εξουσία, δικαιώματα και ελευθερίες, όπως π.χ., το να έχουν ιδιοκτησία και να τη διαθέτουν όπως θέλουν, να προστρέχουν στη δικαιοσύνη κάθε φορά που το έχουν ανάγκη, να αξιώνουν από το κράτος να παρέχει τα μέσα που τους εξασφαλίζουν αγαθά όπως η παιδεία, η κατοικία και η εργασία, το να ζουν σε ένα περιβάλλον υγιές, κ.α.

Οι Διεθνείς Συμβάσεις. Οι διεθνείς συμβάσεις είναι γραπτά κείμενα που αποτελούνται από περισσότερους κανόνες δικαίου. Παράγονται από περισσότερα κράτη. Η χώρα μας συμφωνεί και συνυπογράφει τα κείμενα αυτά με άλλες χώρες. Οι κανόνες δικαίου των διεθνών συμβάσεων αφορούν άλλοτε στη διευθέτηση των διαφορών που ανακύπτουν ανάμεσα στα κράτη, άλλοτε στην αποφυγή των ενόπλων αναμετρήσεων ή στη κατάργηση των οικονομικών ανισοτήτων με τη χορήγηση βοήθειας στις πτωχές χώρες, άλλοτε στην αποφυγή της ρύπανσης των θαλασσών κ.α.

Το Κοινοτικό Δίκαιο. Το σύνολο των κανόνων δικαίου που παράγονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) αποτελούν το κοινοτικό δίκαιο. Με τους κανόνες αυτούς η Ε.Ε. παίρνει διάφορα μέτρα που αφορούν τα κράτη μέλη, όπως π.χ. η πληρωμή χρηματικών επιδοτήσεων για τη στήριξη του εισοδήματος των αγροτών, η χρηματική συμμετοχή στη κατασκευή έργων υποδομής στις πιο πτωχές χώρες της Ε.Ε., τα προγράμματα για τη καταπολέμηση της πτώχειας, της ανεργίας, της διάδοσης των ναρκωτικών κ.α.

Οι κανόνες που παράγουν τα όργανα της Ε.Ε. διακρίνονται σε Κανονισμούς, Οδηγίες, Αποφάσεις, Συστάσεις, Γνώμες, Γενικά Προγράμματα και Προγράμματα Δράσης. Τα κείμενα αυτά δημοσιεύονται στην επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ας συγκρατήσουμε τον Κανονισμό και την Οδηγία.

Ο *Κανονισμός* είναι ένα γραπτό κείμενο που περιέχει κανόνες δικαίου. Οι κανόνες δικαίου έχουν

κωδικοποιηθεί σε περισσότερα άρθρα και πολλές φορές συνοδεύονται από τεχνικά παραρτήματα. Ότι προβλέπεται στο κανονισμό είναι υποχρεωτικό για τα κράτη και εφαρμόζεται άμεσα και όπως είναι στα κράτη μέλη της Ε.Ε.². Δηλαδή, ο κανονισμός θέτει ένα επιθυμητό αποτέλεσμα, π.χ. τη μείωση της ανεργίας, καθώς και τα μέσα και το τρόπο με τον οποίο τα κράτη θα φτάσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Η επίτευξη του αποτελέσματος με το τρόπο που προβλέπεται από τον κανονισμό είναι υποχρεωτική για τα κράτη μέλη.

Η Οδηγία είναι και αυτή ένα γραπτό κείμενο, που περιέχει κανόνες δικαίου που έχουν κωδικοποιηθεί σε περισσότερα άρθρα. Πολλές φορές το κείμενο της οδηγίας συνοδεύεται από τεχνικά παραρτήματα. Σε τι διαφέρει η οδηγία από τον κανονισμό. Η οδηγία θέτει ένα επιθυμητό αποτέλεσμα που είναι υποχρεωτικό για τα κράτη μέρη. Δίνει χρονική προθεσμία στα κράτη να πάρουν εκείνα κάθε μέτρο, που θεωρούν κατάλληλο για να πραγματοποιήσουν το αποτέλεσμα που θέτει. Εκείνο δηλαδή που είναι υποχρεωτικό για τα κράτη είναι το επιθυμητό αποτέ-

² Τα κράτη μέλη της Ε.Ε. είναι: Ελλάδα, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Γερμανία, Αυστρία, Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία.

λεσμα, π.χ. η προστασία των οικοτόπων. Τώρα, με ποιο τρόπο και με ποια μέσα αυτό θα γίνει πραγματικότητα είναι κάτι, που θα το αποφασίσει το κάθε κράτος από μόνο του. Πάντως τα κράτη γενικά αργούν να ενσωματώσουν τις οδηγίες στη δική τους νομοθεσία.

Παράδειγμα: Η οδηγία με αριθμό 60 για το νερό υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο των Υπουργών της Ε.Ε. το 2000. Απαριθμεί 26 άρθρα και συνοδεύεται από 11 παραρτήματα. Το κείμενο της οδηγίας θέτει το πλαίσιο των μέτρων που πρέπει να λάβουν τα κράτη για τη διαχείριση των νερών. Συνολικά προβλέπει 40 χρονικές προθεσμίες. Για συντομία, όταν θέλουμε να αναφερθούμε στην οδηγία αυτή γράφουμε: οδηγία 2000/60 /ΕΚ.

Ο Νόμος (ν.). Ο νόμος είναι ένα σύνολο κανόνων δικαίου σε γραπτή μορφή, κωδικοποιημένων σε άρθρα. Προτείνεται από τη Κυβέρνηση, ψηφίζεται από τη Βουλή και κυρώνεται, δηλαδή τυπικά εγκρίνεται, από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Ο νόμος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, που είναι η επίσημη εφημερίδα του ελληνικού κράτους και εκδίδεται από το Εθνικό Τυπογραφείο. Σχετικά με τους νόμους πρέπει να ξέρουμε κάτι πολύ βασικό: κάθε νόμος πρέπει να είναι σύμφωνος με όσα ορίζει το σύνταγμα. Στην περίπτωση που ένας νόμος ή ένα μέρος του δεν είναι σύμφωνος, τότε είναι *αντισυνταγματικός* και δεν εφαρμόζεται. Το αν ένας νόμος στο

σύνολό του ή σε κάποια άρθρα του είναι ναι ή όχι αντισυνταγματικός αποφασίζεται από τα δικαστήρια.

Παράδειγμα: Ο νόμος με αριθμό 1650 για την προστασία του περιβάλλοντος ψηφίστηκε το 1986, δημοσιεύτηκε στο φύλλο 160 του τεύχους Α της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως το έτος 1986 και είναι κωδικοποιημένος σε 33 άρθρα. Για συντομία όταν θέλουμε να αναφερθούμε στο νόμο αυτό γράφουμε: ν.1650/1986 (ΦΕΚ 160/Α).

Οι Διοικητικές Πράξεις. Οι διοικητικές πράξεις είναι σύνολα κανόνων δικαίου σε γραπτή μορφή, κωδικοποιημένα και αυτά σε άρθρα. Οι διοικητικές πράξεις παράγονται από τα όργανα του κράτους. Έτσι, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκδίδει τα προεδρικά διατάγματα (π.δ.), οι Υπουργοί τις υπουργικές αποφάσεις (Υ.Α.), οι Νομάρχες τις νομαρχιακές αποφάσεις, κ.α. Η κάθε διοικητική πράξη παράγεται μόνο, εάν και εφόσον κάποιος νόμος προβλέπει την έκδοσή της. Ο νόμος ορίζει ποιο όργανο το κράτους εκδίδει τη διοικητική πράξη και ποιο είναι το περιεχόμενο της. Τα προεδρικά διατάγματα, οι υπουργικές αποφάσεις και μερικές από τις νομαρχιακές αποφάσεις δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Παράδειγμα: Η υπουργική απόφαση με αριθμό 46399/1352 υπογράφηκε από περισσότερους Υπουργούς το 1986. Αντικείμενο των κανόνων δικαίου που περιλαμβάνονται σε αυτή είναι η απαιτούμενη ποιότητα των επιφανειακών νερών που προορίζονται για πόσιμα, κολύμβηση, διαβίωση ψαριών σε γλυκά

νερά, καλλιέργεια και αλιεία οστρακοειδών, οι μέθοδοι μέτρησης, η συχνότητα δειγματοληψίας και ανάλυση των επιφανειακών νερών, που προορίζονται για πόσιμα, σε συμμόρφωση με τις οδηγίες 75/440/ΕΟΚ, 76/160/ΕΟΚ, 78/659/ΕΟΚ, 79/923/ΕΟΚ και 79/829/ΕΟΚ. Δημοσιεύτηκε στο φύλλο 53 του τεύχους Β της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως το 1986. Για συντομία όταν θέλουμε να αναφερθούμε στην υπουργική απόφαση αυτή γράφουμε ΥΑ 46399/1352/1986 (ΦΕΚ 53/Β).

1.2.2. Το δίκαιο περιβάλλοντος

Ας ξεφυλλίσουμε πάλι τις εφημερίδες.....

Διαβάζουμε στην εφημερίδα Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία της 26 Νοεμβρίου 2000: «...Επίσης αλλάζουν με γοργό ρυθμό και ορισμένες νομικές συνθήκες. Το ευρωπαϊκό δίκαιο επεκτείνεται στο χώρο της προστασίας του περιβάλλοντος με την εισαγωγή σχετικών διατάξεων στις βασικές συνθήκες³. Το ίδιο συμβαίνει και με το διεθνές δίκαιο: η χώρα δεσμεύεται πλέον από τα πορίσματα της διεθνούς

³ Με τον όρο βασικές συνθήκες νοούνται η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη της Ρώμης (1986), όπως αυτή αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη του Μάαστριχ το 1992 και τροποποιήθηκε το 1997 με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και της Νίκαιας το 2000. Για περισσότερα βλέπε Παράρτημα 1.

διασκέψεως του Ρίο (1992)⁴ και την εκεί συμφωνηθείσα Agenda 21, που είναι το πρόγραμμα δράσεως των κρατών για τον επερχόμενο 21^ο αιώνα. **Στο νέο αυτό δίκαιο επικρατεί η βασική έννοια της βιώσιμου αναπτύξεως**, που δεν επιτρέπει την αγρία ανάπτυξη, την οικονομική ανάπτυξη με οποιαδήποτε θυσία, αλλά μόνο εκείνη που διασώζει το φυσικό κεφάλαιο, του επιτρέπει να αναπαραχθεί, ώστε να το απολαύσουν και οι μέλλουσες γενεές...»⁵, συνεχίζουμε στην εφημερίδα *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ* της 20 Νοεμβρίου 2000: «...Σύμφωνα με το πρώτο σχετικό με τα δάση εδάφιο της παραγράφου 1 του άρθρου 24 (του συντάγματος) «νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και γενικά των δασικών εκτάσεων». Με βάση τη διάταξη αυτή, ο νόμος (ν.998/1979) είναι αυτός που όρισε την έννοια του δάσους και της δασικής έκτασης. Αυτός ο ορισμός ερμηνεύτηκε από τα ανώτατα δικαστήρια και εντέλει από Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο με την 27/99 απόφασή του, με την οποία δέχτηκε ότι για τον ορισμό του δάσους αρκεί η ύπαρξη των μορφολογικών του χαρακτηριστικών, χωρίς να απαιτείται ειδική αιτιολογία ως προς την ύπαρξη των λειτουργικών χαρακτηριστικών

⁴ Εννοείται το Ρίο ντε Τζανέιρο (Βραζιλία).

⁵ Από το άρθρο του Σωτ. Αλ. Ρίζου στη στήλη ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΒΗΜΑ.

του δασικού οικοσυστήματος. Είναι επίσης γνωστό ότι ο νομοθετικός ορισμός της δασικής έκτασης δεν έχει καταφέρει να προσφέρει ως τώρα την αναγκαία ασφάλεια δικαίου, καθώς υπάρχουν τεράστιες αμφισβητήσεις και αμφιβολίες ως προς το χαρακτηρισμό ή μη πολλών εκτάσεων ως δασικών...»⁶ και τελειώνουμε στην εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ της 29 Νοεμβρίου 2000: «Η προστασία του περιβάλλοντος υπήρξε αναμφισβήτητη, πέραν της ομαλοποίησης του γενικότερου πολιτικού βίου, η μεγαλύτερη επιτυχία του συντάγματος του 1975. Η επιτυχία αυτή ήταν όμως αποτέλεσμα και της πρωτοποριακής παρέμβασης της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας και των δικαστών του...»⁷.

Τα δημοσιεύματα που μόλις διαβάσαμε γράφτηκαν με αφορμή την πρόσφατη αναθεώρηση του συντάγματος⁸. Ένα από τα άρθρα του συντάγματος, του οποίου η αναθεώρηση προκάλεσε πολλές και έντονες συζητήσεις, είναι το άρθρο 24. Το κείμενο του άρθρου 24 αφορά στην προστασία του περιβάλλοντος και είναι ο βασικός κανόνας του δικαίου περι-

⁶ Από το άρθρο του Ευάγγ. Βενιζέλου για την αναθεώρηση του άρθρου 24 του Συντάγματος.

⁷ Από το άρθρο του Σπ. Ι. Φλογαΐτη για την προστασία του περιβάλλοντος και το άρθρο 24 του Συντάγματος.

⁸ Η διαδικασία της αναθεώρησης ολοκληρώθηκε την 6.4.2001.

βάλλοντος. Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

1.2.3. Τι είναι δίκαιο περιβάλλοντος

Δίκαιο περιβάλλοντος είναι το σύνολο των κανόνων δικαίου που έχουν θεσπιστεί και ισχύουν για την προστασία του περιβάλλοντος προς όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενεών.

Περιεχόμενο των κανόνων του δικαίου περιβάλλοντος είναι η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, όπως η καταστροφή των δασών, η μείωση της στοιβάδας του όζοντος και οι κλιματολογικές αλλαγές, η ρύπανση των νερών και των θαλάσσιων, οι αέριοι ρύποι και η όξινη βροχή, η ρύπανση του εδάφους, η απερίμωση, η πληθυσμιακή ελάττωση ζωικών και φυτικών ειδών και κυρίως των μεταναστευτικών, η υποβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος, η καταστροφή των ιστορικών μνημείων κ.α. και η διαχείριση των στοιχείων του περιβάλλοντος σύμφωνα με την αρχή της αειφορίας.

Με βάση το περιεχόμενο, οι κανόνες δικαίου περιβάλλοντος διακρίνονται σε:

1. κανόνες δικαίου που θεωρούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα ως αναπόφευκτα και ρυθμίζουν την αποκατάσταση των βλαπτικών αποτελεσμάτων με βάση τις τεχνικά διαθέσιμες μεθόδους. Όταν η **αποκατάσταση** είναι τεχνικά αδύνατη ή αβέβαιη, περιορίζονται στη χορήγηση αποζημίωσης ή αντισταθμιστικού οφέλους. Τέτοιοι κανόνες είναι οι διεθνείς συμβάσεις για την προστασία των θα-

- λασσών και οι κοινοτικές οδηγίες για την προστασία των εδαφών από τα απόβλητα
2. κανόνες δικαίου που επιδιώκουν να ρυθμίσουν τη διακινδύνευση πρόκλησης περιβαλλοντικών προβλημάτων, ενώ παράλληλα αποδέχεται την επέλευση ρύπανσης ή υποβάθμισης ως ένα βαθμό. Ο κίνδυνος που ρυθμίζεται είναι εκείνος, που η όλη διαδικασία επέλευσης του είναι γνωστή στην επιστήμη. Τα μέτρα που επιβάλλει ο κανόνας δικαίου επιδιώκουν την **πρόληψη** των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Τέτοιοι κανόνες είναι οι διεθνείς συμβάσεις και οι κοινοτικές οδηγίες για την προστασία της φύσης και των ειδών και
 3. κανόνες δικαίου που, αποδεχόμενοι την επιστημονική αβεβαιότητα επιβάλλουν μέτρα **προφύλαξης**. Τα μέτρα προφύλαξης επιδιώκουν την αποφυγή ενεργειών από τον άνθρωπο, που έχει διαπιστωθεί ότι οδηγούν σε βλαπτικά αποτελέσματα. Τέτοιοι κανόνες είναι οι διεθνείς συμβάσεις για τη βιοποικιλότητα, την απερήμωση, τη κλιματική αλλαγή και οι κοινοτικές οδηγίες για τα προϊόντα της βιοτεχνολογίας.

Τα γνωρίσματα του δικαίου περιβάλλοντος

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των κανόνων του δικαίου περιβάλλοντος είναι:

- τις πιο πολλές φορές ένας νόμος ψηφίζεται ή μια υπουργική απόφαση υπογράφεται ή μια οδηγία υιοθετείται, αφού *προηγουμένως οι πολίτες έχουν δραστηριοποιηθεί συλλογικά και έχουν αναπτύξει*

σχετικές πρωτοβουλίες. Μάλιστα η οργάνωση των πολιτών σε περιβαλλοντικές οργανώσεις έχει βοηθήσει πολύ στο να αναδειχθούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα, στο να εκφραστούν με τρόπο διεκδικητικό οι νέες αντιλήψεις για την αειφορία και στο να προταθούν συγκεκριμένοι κανόνες δικαίου για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και για την πραγματοποίηση της αειφορικής ανάπτυξης

- *ας σκεφτούμε τα περιβαλλοντικά προβλήματα... π.χ. την απερίμωση, τη ρύπανση της θάλασσας. Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι τα προβλήματα αυτά αγγίζουν περισσότερα κράτη και ότι η αντιμετώπισή τους διευκολύνεται από τη συνεργασία των κρατών. Διεθνείς Οργανισμοί όπως η Διεθνής Ένωση για την Προστασία της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (IUCN) και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) εργάζονται για την προσέγγιση των κρατών στο θέμα αυτό και για την υπογραφή διεθνών συμβάσεων. Π.χ. η πρωτοβουλία του ΟΗΕ για τη σύγκληση της διεθνούς διάσκεψης του Ρίου ντε Τζανέιρο (Βραζιλία 1992) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη κατέληξε στο να υπογραφούν η διεθνής σύμβαση για το κλίμα και η διεθνής σύμβαση για την προστασία της βιοποικιλότητας. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι, τις περισσότερες φορές, ο κανόνας δικαίου είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας των κρατών*
- στο δίκαιο περιβάλλοντος το περιεχόμενο του κανόνα δικαίου διαμορφώνεται με βάση τα πορί-

σματα της επιστήμης και τις διαθέσιμες δυνατότητες της τεχνολογίας. Από τη στιγμή όμως που, όπως είπαμε παραπάνω, το περιβαλλοντικό πρόβλημα αποτελεί αντικείμενο συνεχούς επιστημονικής έρευνας, επόμενο είναι *το περιεχόμενο του κανόνα δικαίου να μεταβάλλεται διαρκώς*. Αναζητούνται πάντα τα *αποτελεσματικά και ανάλογα μέτρα* σύμφωνα με την πρόοδο της επιστήμης, που πρέπει να ληφθούν για την πρόληψη και αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Παράδειγμα: Σε κανένα νομικό κείμενο, το δίκαιο δεν ορίζει τι είναι αειφορία ή τι είναι αειφορική ανάπτυξη ή τι είναι αειφορική χρήση των φυσικών πόρων (ή στοιχείων του περιβάλλοντος). Αν και η αειφορία αποτελεί το σκοπό περισσοτέρων νομικών κειμένων, όπως της διεθνούς σύμβασης του Παρισιού για την απερίμωση (1994), της διεθνούς σύμβασης της Βαρκελώνης για την προστασία της Μεσογείου Θάλασσας (1976 και όπως τροποποιήθηκε στη συνέχεια), της Ευρωπαϊκής Συνθήκης του Άμστερνταμ (1997), του ν.2742/1999 για τον Χωροταξικό Σχεδιασμό και την Αειφόρο Ανάπτυξη, ο εννοιολογικός προσδιορισμός της από τον κανόνα δικαίου φαίνεται εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση. Τούτο γιατί η αειφορία και όπως αυτή συγκεκριμενοποιείται κάθε φορά αποτελεί αντικείμενο συνεχούς επιστημονικής αναζήτησης.

1.2.4. Ποιοι είναι οι κανόνες δικαίου

Στη κορυφή της πυραμίδας των κανόνων δικαίου για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι **η συνταγματική διάταξη του άρθρου 24**. Σύμφωνα με την παράγραφο 1 «η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Για τη διαφύλαξή του το κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και γενικά των δασικών εκτάσεων. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δημοσίων δασών και των δημοσίων δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον».

Σύμφωνα με την παράγραφο 2 «η χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών, τελεί υπό τη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του κράτους, με σκοπό την εξυπηρέτηση της λειτουργικότητας και ανάπτυξης των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλλίτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης».

Σύμφωνα με την παράγραφο 6 «τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το κράτος. Νόμος ορίζει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών».

Οι παράγραφοι 3,4 & 5 αναφέρονται στις οικιστικές περιοχές.

Ο κανόνας αυτός δικαίου περιλαμβάνεται στο σύνταγμα του 1975. Μετά την αναθεώρηση του συντάγματος το 2001, 83 άρθρα απέκτησαν νέο περιεχόμενο. Ένα από αυτά είναι το άρθρο 24.

Το **αναθεωρημένο άρθρο 24 του συντάγματος** προβλέπει:

«1. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων. Η σύνταξη δασολογίου συνιστά υποχρέωση του κράτους. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον.

2. Η χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του κράτους, με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης.

Οι σχετικές τεχνικές επιλογές και σταθμίσεις γίνονται κατά τους κανόνες της επιστήμης. Η σύνταξη εθνικού κτηματολογίου συνιστά υποχρέωση του κράτους.

3. Για να αναγνωρισθεί μία περιοχή ως οικιστική και για να ενεργοποιηθεί πολεοδομικά, οι ιδιοκτησίες που περιλαμβάνονται σε αυτή συμμετέχουν υποχρεωτικά, χωρίς αποζημίωση από τον οικείο φορέα, στη διάθεση των εκτάσεων που είναι απαραίτητες για να δημιουργηθούν δρόμοι, πλατείες και χώροι για κοινωφελείς γενικά χρήσεις και σκοπούς, καθώς και στις δαπάνες για την εκτέλεση των βασικών κοινόχρηστων πολεοδομικών έργων, όπως νόμος ορίζει.

4. Νόμος μπορεί να προβλέπει τη συμμετοχή των ιδιοκτητών περιοχής που χαρακτηρίζεται ως οικιστική στην αξιοποίηση και γενική διαρρύθμισή της σύμφωνα με εγκεκριμένο σχέδιο, με αντιπαροχή ακινήτων ίσης αξίας ή τμημάτων ιδιοκτησίας κατά όροφο, από τους χώρους που καθορίζονται τελικά ως οικοδομήσιμοι ή από κτίρια της περιοχής αυτής.

5. Οι διατάξεις των προηγούμενων παραγράφων εφαρμόζονται και στην αναμόρφωση των οικιστικών περιοχών που ήδη υπάρχουν. Οι ελεύθερες εκτάσεις, που προκύπτουν από την αναμόρφωση, διατίθενται για τη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων ή εκποιούνται για να καλυφθούν οι δαπάνες της πολεοδομικής αναμόρφωσης, όπως νόμος ορίζει.

6. Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το Κράτος. Νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα

της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών.

Ερμηνευτική δήλωση:

Ως δάσος ή δασικό οικοσύστημα νοείται το οργανικό σύνολο άγριων φυτών με ξυλώδη κορμό πάνω στην αναγκαία επιφάνεια του εδάφους, τα οποία, μαζί με την εκεί συνυπάρχουσα χλωρίδα και πανίδα, αποτελούν μέσω της αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και αλληλοεπίδρασής τους, ιδιαίτερη βιοκοινότητα (δασοβιοκοινότητα) και ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον (δασογενές). Δασική έκταση υπάρχει όταν στο παραπάνω σύνολο η άγρια ξυλώδης βλάστηση, υψηλή ή θαμνώδης, είναι αραιά.

Τα καινούργια στοιχεία που φέρνει η νέα διατύπωση του άρθρου 24 είναι: 1) η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος δεν αποτελεί μόνο υποχρέωση του κράτους αλλά και δικαίωμα του καθενός 2) τα μέτρα για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων λαμβάνονται στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Η αρχή της αειφορίας εμφανίζεται για πρώτη φορά σε συνταγματικό κείμενο 3) το κράτος υποχρεούται να συντάξει δασολόγιο 4) το σύνταγμα πια ορίζει τι είναι δάσος και τι δασική έκταση⁹ 5) η επέκταση των πόλεων πρέπει

⁹ Βλέπε σχετικά Μέρος 2, κεφάλαιο 2.8, ειδικό σημείωμα.

να γίνεται σύμφωνα με τους κανόνες της επιστήμης και 5) το κράτος υποχρεούται να συντάξει το εθνικό κτηματολόγιο.

Για την εφαρμογή του άρθρου 24 του συντάγματος 1975 έχουν ψηφιστεί περισσότεροι νόμοι και έχουν υπογραφεί προεδρικά διατάγματα και υπουργικές αποφάσεις (βλέπε **Μέρος 2**). Τα πρακτικά αποτελέσματα της αναθεωρημένης διάταξης αναμένονται.

Ο βασικός κανόνας του **κοινοτικού δικαίου** είναι η διάταξη που περιλαμβάνεται στην Ευρωπαϊκή Συνθήκη και προβλέπει ότι: τα μέτρα που λαμβάνουν τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιδιώκουν ένα υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και προωθούν την αειφορική ανάπτυξη. Στο **Μέρος 2** θα δούμε τις κοινοτικές οδηγίες που υλοποιούν αυτό το βασικό κανόνα σχετικά με την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Αντί περίληψης

ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ:

Περιβαλλοντικό πρόβλημα είναι το βλαπτικό για το περιβάλλον αποτέλεσμα, το οποίο μάλιστα, πολλές φορές, είναι ανεπανόρθωτο.

ΤΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ:

- η χρονική διάσταση του κάθε περιβαλλοντικού προβλήματος είναι δυσδιάκριτη ή απρόβλεπτη
- η γεωγραφική εξάπλωση του περιβαλλοντικού προβλήματος είναι διαφορετική για κάθε ένα
- οι συνέπειες των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι συλλογικές και αλληλοεξαρτώμενες.
- το περιβαλλοντικό πρόβλημα χαρακτηρίζεται από επιστημονική αβεβαιότητα.
- η αειφορική ανάπτυξη είναι λύση στο περιβαλλοντικό πρόβλημα.

ΜΕΣΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ:

Το δίκαιο.

ΜΕΡΟΣ 2: Τα περιβαλλοντικά προβλήματα

Στο **Μέρος 2** διαβάζουμε πως το δίκαιο αντιμετωπίζει τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Το κάθε κεφάλαιο αναφέρεται σε ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα. Στην αρχή του κάθε κεφαλαίου γίνεται μια περιληπτική αναφορά στο πρόβλημα έτσι όπως αυτό παρουσιάζεται σήμερα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι κυριότεροι κανόνες δικαίου που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα. Αυτό που γράφεται στο Μέρος 2 είναι το τι πρέπει να γίνει σύμφωνα με το δίκαιο, πράγμα που δεν γίνεται πάντοτε. Μένει λοιπόν σε εσάς, αφού πληροφορηθείτε το περιεχόμενο των κανόνων δικαίου, να διεκδικήσετε τη σωστή εφαρμογή τους. Με ποιο τρόπο; με αυτό που γράφεται στο Μέρος 3.

Στο **Παράρτημα 2** παραθέτουμε ένα κατάλογο των σημαντικότερων κοινοτικών κανονισμών και οδηγιών, νόμων, προεδρικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων. Η παρουσίαση γίνεται ξεχωριστά για κάθε περιβαλλοντικό πρόβλημα και χρησιμεύει σε όποιον θέλει να ασχοληθεί περισσότερο με ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα.

ΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

2.1. Η κλιματική αλλαγή

2.1.1. Το πρόβλημα

Όλοι συμφωνούμε ότι η κλιματική αλλαγή είναι το σοβαρότερο περιβαλλοντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε. Τα αποτελέσματά του είναι εκτεταμένα τόσο στο περιβάλλον όσο και στην υγεία των ανθρώπων: ακραία καιρικά φαινόμενα με καταστροφικές συνέπειες, μεταβολές των συνηθών καιρικών συνθηκών με επιπτώσεις στη γεωργία, παγκόσμια αύξηση της θερμοκρασίας¹⁰, άνοδος της στάθμης της θάλασσας στα νησιά, κ.α. Όλα αυτά έχουν γίνει αντιληπτά με δραματικό τρόπο ιδιαίτερα στα νησιά του Ειρηνικού ωκεανού. Οι κάτοικοι των νησιών αυτών που κινδυνεύουν με κατακλυσμό έχουν ήδη ζητήσει

¹⁰ Η αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας προκλήθηκε από την παγίδευση της ηλιακής ενέργειας στην ατμόσφαιρα. Η ηλιακή ενέργεια παγιδεύτηκε από το «πέπλο» του διοξειδίου του άνθρακα και των άλλων αερίων που προέρχονται από τη καύση ορυκτών καυσίμων π.χ. πετρέλαιο, άνθρακας, φυσικό αέριο.

να γίνουν δεκτοί από τα κράτη της Αυστραλίας και της Ν. Ζηλανδίας ως περιβαλλοντικοί πρόσφυγες.

Όσο περισσότερο οι επιστήμονες μελετούν το θέμα της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής, τόσο πιο ξεκάθαρο γίνεται ότι η μείωση των εκπομπών αερίων στην ατμόσφαιρα, π.χ. του διοξειδίου του άνθρακα, του μεθανίου, των φθοριομένων υδρογονανθράκων, του υποξειδίου του αζώτου κλπ. είναι προς το παρόν ο μόνος τρόπος για την αντιμετώπισή του προβλήματος.

Παρά τις επιστημονικές αμφισβητήσεις για τη σοβαρότητα των επιπτώσεων στον πλανήτη από τη κλιματική αλλαγή και για την αναγκαιότητα λήψης μέτρων, η παγκόσμια κοινότητα έθεσε το 1992 τη βάση για τη μελλοντική συνεργασία των κρατών σχετικά με την αντιμετώπιση αυτού του πλανητικού περιβαλλοντικού προβλήματος. Η βάση αυτή είναι το κείμενο της διεθνούς σύμβασης - πλαισίου για τις κλιματικές μεταβολές. Στόχος της διεθνούς σύμβασης είναι η μείωση των εκπομπών των βλαπτικών αερίων.

2.1.2. Κλίμα και Δίκαιο

Η διεθνής σύμβαση - πλαίσιο για τις κλιματικές μεταβολές υπεγράφη από 154 κράτη και την Ευρωπαϊκή Ένωση τον Ιούνιο του 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας κατά την διάρκεια της διεθνούς διάσκεψης για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη. Η Ελλάδα είναι ένα από τα κράτη που υπέγραψαν τη σύμβαση και η Ελληνική Βουλή την κύρωσε με το ν.2205/1994 (ΦΕΚ 60/Α).

Η διεθνής σύμβαση συμπληρώθηκε στη συνέχεια με διάφορα νομικά κείμενα. Τα κείμενα αυτά υπεγράφησαν από τα κράτη κατά τη διάρκεια των συνόδων των συμβαλλομένων κρατών, που πραγματοποιήθηκαν από το 1995 μέχρι σήμερα. Το πιο σημαντικό από αυτά τα κείμενα είναι το πρωτόκολλο που υιοθετήθηκε από τη 3^η σύνοδο των συμβαλλομένων κρατών στο Κυότο της Ιαπωνίας, το 1997. Εκείνο που χαρακτηρίζει τις συνόδους αυτές είναι η σθεναρή επιφυλακτικότητα της Αυστραλίας, της Ιαπωνίας, του Καναδά και κυρίως των Η.Π.Α για τη λήψη μέτρων για τη μείωση των εκπομπών των βλαπτικών αερίων. Ας δούμε ένα σύντομο ιστορικό των συνόδων αυτών¹¹.

- Ρίο ντε Τζανέιρο Βραζιλία, Ιούνιος 1992, υπογράφεται η διεθνής σύμβαση-πλαίσιο για τις κλιματικές αλλαγές.
- Βερολίνο Γερμανία, Απρίλιος 1995, συζητούνται κυρίως τεχνικές λεπτομέρειες ώστε η διεθνής σύμβαση-πλαίσιο να εξελιχθεί σε ένα κείμενο με

¹¹Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στη διεύθυνση INTERNET: www.unfccc.de, www.unfccc.int, www.globalwarming.org & www.zebu.uoregon.edu. Το δικό σας μήνυμα διαμαρτυρίας για τη κλιματική αλλαγή μπορείτε να το στείλετε στη διεύθυνση: www.climatevoice.org.

χρονοδιάγραμμα και στόχους για τη μείωση των εκπομπών αερίων

- Γενεύη Ελβετία, Ιούλιος 1996, δεν σημειώθηκε καμία πρόοδος
- Κιότο Ιαπωνία, Δεκέμβριος 1997, υπογράφεται το πρωτόκολλο του Κιότο με το οποίο, οι βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες δεσμεύτηκαν να μειώσουν τις εκπομπές έξι βλαπτικών αερίων κατά την περίοδο 2008-2012 σε ποσοστό 5,2% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990
- Μπουένος Άιρες Αργεντινή, Νοέμβριος 1998, συζητούνται τεχνικές λεπτομέρειες του πρωτοκόλλου του Κιότο
- Βόννη Γερμανία, Νοέμβριος 1999, τα κράτη επιδιώκουν να επικυρωθεί το πρωτόκολλο του Κιότο από το σύνολο των κυβερνήσεων μέχρι το 2002
- Χάγη Ολλανδία, Νοέμβριος 2000, η κάθε προσπάθεια για μείωση των εκπομπών καταρρέει μετά από τις αντιρρήσεις της Αυστραλίας, της Ιαπωνίας, του Καναδά και των Η.Π.Α
- Βόννη Γερμανία, Ιούλιος 2001, οι υπουργοί περιβάλλοντος από 186 χώρες του πλανήτη συμφωνούν να δράσουν από κοινού για την αντιμετώπιση του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής, ανεξάρτητα από την πολιτική των Η.Π.Α. Ο κυριότερος συμβιβασμός, που έγινε ανάμεσα στα κράτη, ήταν η αποδοχή της θεωρίας των «νιπτήρων του άνθρακα». Δηλαδή, οι βιομηχανικές χώρες που διαθέτουν μεγάλες δασικές εκτάσεις (Ιαπωνία, Καναδάς, Αυστραλία) μπορούν να συνεχίσουν να

ρυπαίνουν. Αυτό, γιατί οι μεγάλες δασικές εκτάσεις που διαθέτουν μπορούν να απορροφήσουν τη ρύπανση.

Το περιβαλλοντικό πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής αντιμετωπίζεται από το σύνολο αυτό των νομικών κανόνων με τον ακόλουθο τρόπο:

- τα συμβαλλόμενα κράτη θέτουν ως στόχο τη σταθεροποίηση των εκπομπών των βλαπτικών αερίων στην ατμόσφαιρα και την αποφυγή της αύξησης των εκπομπών
- τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύτηκαν για την εκπόνηση και εφαρμογή εθνικών προγραμμάτων για την αντιμετώπιση των κλιματικών μεταβολών. Τα προγράμματα αυτά σχεδιάζονται με στόχο τη μείωση των εκπομπών
- τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεώνονται να απογράφουν τις δραστηριότητες που προκαλούν εκπομπές βλαπτικών αερίων και να δημοσιοποιούν τα στοιχεία αυτά.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) έχει αναλάβει τη δέσμευση ότι θα μειώσει τις εκπομπές των έξι αερίων που ενοχοποιούνται για τη κλιματική αλλαγή, δηλαδή του διοξειδίου του άνθρακα, του μεθανίου, του υποξειδίου του αζώτου, των φθοριομένων υδρογονανθράκων, των υπερφθορανθράκων και του εξαφθο-

ριούχου θείου στους τομείς των μεταφορών, ενέργειας, βιομηχανίας και γεωργίας. Ο στόχος που έθεσε η Ε.Ε. για το έτος 2000 ήταν η επαναφορά των εκπομπών των αερίων αυτών στα επίπεδα του έτους 1990 (ο στόχος αυτός δεν πραγματοποιήθηκε¹²). Για το χρονικό διάστημα 2008-2012, η Ε.Ε. έχει δεσμευτεί να μειώσει τις εκπομπές των αερίων αυτών κατά 5% τουλάχιστον σε σχέση με τα επίπεδα του 1990.

Η Ελλάδα από τη μεριά της, προκειμένου να συμμετάσχει στην επίτευξη αυτού του συνολικού στόχου της Ε.Ε., έχει δεσμευτεί ότι θα *περιορίσει την αύξηση* των εκπομπών των βλαπτικών αερίων¹³. Η χώρα μας θα συνεχίσει να ρυπαίνει με αυξητικούς ρυθμούς, αλλά ελεγχόμενους. Ο διαφοροποιημένος αυτός στόχος για την Ελλάδα τέθηκε από το Συμβούλιο Υπουργών Περιβάλλοντος της Ε.Ε. τον Ιούνιο του 1998, γιατί η χώρα μας έχει μικρή συμμετοχή στις συνολικές εκπομπές των αερίων (γιατί η βιομη-

¹² Σε μελέτη που ανακοινώθηκε τον Ιούνιο 2001 από το European Climate Change Program αναφέρονται οκτώ πολιτικές, με τις οποίες η Ε.Ε. φιλοδοξεί να καλύψει τα 2/3 των υποχρεώσεων της έναντι του πρωτοκόλλου του Κιότο. Μέρος αυτής της πολιτικής είναι και οι νέες οδηγίες για τα βιοκαύσιμα και τα φθοριωμένα αέρια, βλέπε www.europa.eu.int/comm/environment/climata

¹³ Ο αυξητικός ρυθμός περιορίζεται στο +25% για το διάστημα 2008-2012.

χανική δραστηριότητα είναι περιορισμένη) και γιατί υπάρχουν αναγκαιότητες οικονομικής ανάπτυξης. Για την υλοποίηση των υποχρεώσεων αυτών η χώρα μας έχει εκπονήσει και εφαρμόζει το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για τη μείωση αυτών των βλαπτικών αερίων. Κύριος στόχος του προγράμματος είναι ο περιορισμός της αύξησης των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα στους τομείς της ενέργειας, της βιομηχανίας και των μεταφορών. Αρμόδια εθνική αρχή για την υλοποίηση είναι το ΥΠΕΧΩΔΕ¹⁴.

Ειδικό σημείωμα: Ένα άλλο περιβαλλοντικό πρόβλημα που συνδέεται άμεσα με την κλιματική αλλαγή είναι η μείωση της στοιβάδας του όζοντος¹⁵. Γιατί, έχει αποδειχθεί ότι η μείωση της στοιβάδας του όζοντος συμβάλλει στη δημιουργία του προβλήματος των κλιματικών μεταβολών.

Η μείωση της στοιβάδας του όζοντος προκαλείται από την εκπομπή στην ατμόσφαιρα χημικών ουσιών, όπως π.χ. οι υδροφθοράνθρακες. Για τον έλεγχο των εκπομπών αυτών καθώς και τη μείωσή τους τα κράτη υπέγραψαν τη διεθνή σύμβαση για την προστασία της στοιβάδας του όζοντος στη Βιέννη το

¹⁴ Περισσότερα στη διεύθυνση INTERNET: www.minenv.gr

¹⁵ Για το πρόβλημα αυτό βλέπε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης Ενιαίου Λυκείου τεχνολογικής κατεύθυνσης «Διαχείριση Φυσικών Πόρων», σελ. 33.

1985¹⁶. Στη συνέχεια στα πλαίσια των συνόδων των συμβαλλομένων μερών στο Μόντρεαλ το 1987, στο Λονδίνο το 1990, στη Κοπεγχάγη το 1992, στο Μόντρεαλ το 1998 και στο Πεκίνο το 1999 υπεγράφησαν πρωτόκολλα για τη μείωση των εκπομπών των ουσιών που καταστρέφουν τη στοιβάδα του όζοντος.

Εκείνο που χαρακτηρίζει τους παραπάνω κανόνες δικαίου είναι: 1) λαμβάνονται αφού πρώτα τα κράτη εκφράσουν έντονη διστακτικότητα και 2) δεν έχουν άμεσα αποτελέσματα. Επίσης, η διαδικασία με την οποία το κάθε νέο μέτρο λαμβάνεται (μετά, δηλαδή, από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις), δείχνει τις δυσκολίες και τους συμβιβασμούς μέσα από τους οποίους περνά η υιοθέτησή του.

2.2. Το νερό

2.2.1. Το πρόβλημα

Οι ανάγκες του ανθρώπου σε νερό διπλασιάζονται κάθε 20 χρόνια. Το 40% του παγκόσμιου πληθυσμού δεν έχει στη διάθεσή του καθαρό νερό. 230 εκατομμύρια ανθρώπων ζουν σε περιοχές, όπου

¹⁶ Η Ελληνική Βουλή κύρωσε τη διεθνή σύμβαση για την προστασία της στοιβάδας του όζοντος με το ν.1818/1988 (ΦΕΚ 253/Α).

το νερό είναι λίγο για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Υπολογίζεται ότι 600 συνάνθρωποί μας πεθαίνουν κάθε ώρα στον πλανήτη, λόγω της έλλειψης νερού ή της χρήσης ακατάλληλου νερού.

Η Παγκόσμια Τράπεζα υπολογίζει, -όπως διαβάζουμε στο τεύχος του περιοδικού *Οικονομικός Ταχυδρόμος* της 27 Μαΐου 2000, σελ. 39-, ότι ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι, δηλαδή το ένα έκτο της ανθρωπότητας, έχουν ελάχιστη πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό. Ακόμη, ότι ο αριθμός των ανθρώπων χωρίς καθαρό νερό θα αυξηθεί σε 2,5 δισεκατομμύρια το 2025.

Εκτός από την έλλειψη νερού για την ικανοποίηση των αυξανόμενων αναγκών, τα υδάτινα οικοσυστήματα διαρκώς συρρικνώνονται. Ο ρυθμός της συρρίκνωσης ανέρχεται σε ποσοστό 6% του συνόλου το χρόνο και οφείλεται στη καταστροφή των υδάτινων οικοσυστημάτων καθώς και στη ρύπανση των νερών. Π.χ., στις λίμνες Βόλβη, Δοϊράνη, Μικρή Πρέσπα, Βιστωνίδα, Αμβρακία, Ζάζαρη και Κορώνεια, της Καστοριάς και των Ιωαννίνων εντοπίστηκαν υψηλές συγκεντρώσεις τοξικών ουσιών (που δημιουργούν την εικόνα των πράσινων νερών), αλλά και στις λίμνες της Ναζαρέτ και στις Σκανδιναβικές λίμνες.

Εν τω μεταξύ, τα προβλήματα σε σχέση με το νερό που αντιμετωπίζει ο αναπτυσσόμενος κόσμος είναι διαφορετικά από εκείνα που αντιμετωπίζει ο αναπτυσσόμενος. Περιοχές όπως της Βομβάης, του Ρίου και της Μπανγκόκ στερούνται νερού ακόμη και για

ύδρευση. Αναπτυγμένα κράτη, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, αντιμετωπίζουν ως κύριο πρόβλημα τη ρύπανση των νερών. Οι προσπάθειες των πλούσιων χωρών εστιάζονται στη βελτίωση των συστημάτων ύδρευσης και επεξεργασίας των αποβλήτων.

Εύκολο είναι να αντιληφθούμε ότι, το νερό δεν είναι μόνο ένα πολύτιμο και οικολογικά ευαίσθητο φυσικό στοιχείο αλλά και βασική προϋπόθεση για κάθε μορφή οικονομικής ανάπτυξης. «.....Τον 21^ο αιώνα (διαβάζουμε στο ίδιο τεύχος του Οικονομικού Ταχυδρόμου) το νερό θα είναι ότι ήταν το πετρέλαιο τον 20ο αιώνα: το πολύτιμο αγαθό, που θα καθορίζει τον πλούτο των εθνών. Ο τρόπος διαχείρισης του νερού ενός κράτους θα αποτελεί την ειδοποιό διαφορά μεταξύ ανάπτυξης και οπισθοδρόμησης. Τα κράτη που θα διαχειρίζονται άψογα το νερό και με το μικρότερο κόστος θα έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Όσα αποτυγχάνουν, ενδέχεται να επιβαρύνουν τους πολίτες με επιπλέον φόρους ή να στερούν άλλους τομείς της οικονομίας από πολύτιμους πόρους...».

Στη χώρα μας το περιβαλλοντικό πρόβλημα των νερών χαρακτηρίζεται κρίσιμο. Διαβάζουμε στην εφημερίδα *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ* της 20 Ιανουαρίου 2001: «...Τα σοβαρότερα προβλήματα εντοπίζονται στη λεκάνη του Αξιού (Θεσσαλονίκης), όπου η συνεχής επέκταση των αρδευόμενων περιοχών έχει προκαλέσει **έλλειψη νερού**. Θέμα ορθής κατανομής των υδατικών πόρων υπάρχει για τη λίμνη Δοϊράνη, τα

νερά της οποίας χαρακτηρίζονται από **υψηλά επίπεδα ρύπανσης**. Η κατασκευή φράγματος κατά μήκος του Νέστου, κυρίως κατά τη διαδρομή του από βουλγαρικό έδαφος, έχει αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, αλλά και στην ίδια τη ροή του ποταμού. Για την ποιότητα των νερών του Αώου, του Νέστου, της Δοϊράνης και των Πρεσπών αποκτά **άμεση προτεραιότητα η κατασκευή δικτύων αποχέτευσης και μονάδων επεξεργασίας...**». Στην εφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ* της 5 Αυγούστου 2001 διαβάζουμε: «...Στη Καρδίτσα ο νομάρχης πρότεινε να μην σπαρούν εφέτος 40.000 στρέμματα στο νομό για να **εξοικονομηθεί νερό**. Η συντονιστική επιτροπή των αγροτών πρότεινε να αποζημιωθούν προκαταβολικά οι αγρότες που δεν θα «έβαζαν βαμβάκι», αλλά φυσικά τέτοιοι μηχανισμοί δεν υπάρχουν σε μια αγορά. Το Υπουργείο Γεωργίας διαβεβαίωσε ότι θα βομβάρδιζε τα σύννεφα προκειμένου να βρέξει. Τελικά η σοδειά σώθηκε από δύο καλοκαιρινές βροχές στις αρχές Ιουλίου και στις αρχές Αυγούστου και εξαιτίας της **λεηλασίας του πόσιμου νερού...**»

Η σταδιακή αναγνώριση όλων αυτών των δύσκολων καταστάσεων οδήγησε στο εξής συμπέρασμα: η εξασφάλιση επαρκούς ποσότητας και ποιότητας νερού προϋποθέτει σωστή διαχείριση των υδάτινων πόρων. Κλειδί για τη διαχείριση και άρα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών είναι το δίκαιο. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας 1970 υιοθετήθηκε ένα σύνθετο πλαίσιο κανόνων δικαίου. Ας δούμε λοιπόν τους κανόνες αυτούς.

2.2.2. Νερό και Δίκαιο

Οι κανόνες δικαίου που αποτελούν το νομικό πλαίσιο για την προστασία και διαχείριση των νερών αντιλαμβάνονται το αγαθό «νερό» 1) ως *οικονομικό αγαθό* και 2) ως πολύτιμο και ευαίσθητο *περιβαλλοντικό στοιχείο*. Επίσης, οι κανόνες αυτοί διαμορφώνονται, τροποποιούνται και αναθεωρούνται συνέχεια. Πρόκειται δηλαδή για ένα νομικό πλαίσιο σε συνεχή εξέλιξη. Η εξέλιξη αυτή προσδιορίζεται κάθε φορά από :

- την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των μέτρων που έχουν ληφθεί παλαιότερα
- τα νεώτερα πορίσματα της επιστήμης
- τις δυνατότητες και τα μέσα που προσφέρει κάθε φορά η τεχνολογία
- τα σχέδια διαχείρισης των οικονομικών πόρων που αναπτύσσουν κάθε φορά οι κρατικές κυβερνήσεις.

Από το πλαίσιο αυτό, τα πιο ενδιαφέροντα νομικά κείμενα είναι οι κοινοτικές οδηγίες για την προστασία των νερών και ο ν.1739/1987 για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων.

Οι κοινοτικές οδηγίες

Δύο είναι της «κύματα» της κοινοτικής νομοθεσίας για το νερό.

Το πρώτο «κύμα» τοποθετείται χρονικά στο διάστημα από 1975 έως και τη δεκαετία 1980. Στόχος του είναι ο έλεγχος της ποιότητας του νερού και

η αποτροπή της ρύπανσης. Αποτελείται κυρίως από μια σειρά κοινοτικών οδηγιών (βλέπε Πίνακα Ι του Παραρτήματος 2), που έχουν ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο με υπουργικές αποφάσεις¹⁷. Οι υπουργικές αποφάσεις αυτές εκδόθηκαν με πρωτοβουλία του ΥΠΕΧΩΔΕ.

Οι διατάξεις των οδηγιών αυτών ορίζουν :

- τα όρια ποιότητας που πρέπει να έχουν τα νερά, όταν χρησιμοποιούνται για συγκεκριμένες χρήσεις, όπως π.χ. οστρακοκαλλιέργεια, ύδρευση, κολύμβηση κ.λ.π., και
- τα όρια απόρριψης επικίνδυνων ουσιών στα νερά, έτσι ώστε η «καθαρότητα» των νερών να διατηρείται σε ικανοποιητικά επίπεδα.

Το δεύτερο «κύμα» της νομοθεσίας ξεκίνησε το 1988. Στη σύνοδο των Υπουργών Περιβάλλοντος της Ε.Ε. στη Φρανκφούρτη αποφασίστηκε η αναθεώρηση της νομοθεσίας σχετικά με τη βιομηχανική, αγροτική και αστική χρήση των νερών. Αιτία για αυτή την απόφαση απετέλεσαν τα προβλήματα, που είχαν δημιουργηθεί από τη ρύπανση και δεν μπορούσαν

¹⁷ Οι σημαντικότερες είναι: η υπουργική απόφαση Α5/288/1986 (ΦΕΚ 53/Β & 379/Β) με την οποία εναρμονίστηκαν περισσότερες οδηγίες και η πράξη υπουργικού συμβουλίου 144/1987 για την προστασία των νερών από τη ρύπανση που προκαλείται από επικίνδυνες ουσίες (ΦΕΚ 197/Α).

να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά από το νομικό πλαίσιο που ήδη υπήρχε. Οι κοινοτικές οδηγίες, που εκδόθηκαν σε αυτή τη χρονική περίοδο (βλέπε Πίνακα II του Παραρτήματος 2), έχουν ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο με υπουργικές αποφάσεις που εκδόθηκαν με πρωτοβουλία του ΥΠΕΧΩΔΕ.

Οι κανόνες δικαίου του δευτέρου «κύματος»

- επιλέγουν τον *ολοκληρωμένο* τρόπο προσέγγισης και επίλυσης του προβλήματος. Έτσι π.χ., η υπουργική απόφαση 5673/400/1997, με την οποία έχουν ενσωματωθεί οι διατάξεις της οδηγίας 91/676/ΕΟΚ για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων, επιδιώκει την αποφυγή της ρύπανσης των νερών από όλα τα σημεία απόρριψης των αστικών λυμάτων
- δρομολογούν μια ενιαία κοινοτική πολιτική για την οικολογική προστασία των ποτάμιων, παράκτιων και υπόγειων νερών.

Τα πρακτικά αποτελέσματα της κοινοτικής νομοθεσίας δεν είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά. Μπορεί οι απορρίψεις των οργανικών υλών να έχουν μειωθεί κατά 50%-80% τα τελευταία 15 χρόνια σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση, όμως οι συγκεντρώσεις των νιτρικών ιόντων στους ποταμούς δεν έχουν μειωθεί.

Όμοια, οι συγκεντρώσεις χημικών καταλοίπων από τη γεωργία στα υπόγεια νερά δεν έχουν μειωθεί¹⁸.

Ο ν.1739/1987

Σκοπός του ν.1739/1987 είναι η διαχείριση των υδάτινων πόρων της χώρας, έτσι ώστε οι ανθρώπινες ανάγκες να ικανοποιούνται και τα υδάτινα οικοσυστήματα να προστατεύονται. Σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου

- η Ελλάδα χωρίζεται σε 14 υδρολογικά διαμερίσματα και
- προβλέπεται ότι κάθε νέα εγκατάσταση ή επέκταση παραγωγικής μονάδας που χρειάζεται για τη λειτουργία της νερό, πρέπει προηγουμένως να έχει εφοδιαστεί με σχετική άδεια από την αρμόδια αρχή.

Όμως, παρά τους φιλόδοξους στόχους του, ο ν. 1739/1987 παραμένει ανενεργός στο μεγαλύτερο του μέρος, μέχρι σήμερα. Αυτό γιατί, τα περισσότερα από τα προεδρικά διατάγματα και τις υπουργικές αποφάσεις, που προβλέπει ο νόμος για την υλοποί-

¹⁸ Πληροφορίες από την Ανακοίνωση της Επιτροπής Ε.Ε.: «Το περιβάλλον της Ευρώπης: ποιες θα είναι οι μελλοντικές κατευθύνσεις; Σφαιρική αξιολόγηση του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη «Στόχος η αειφορία», 2000, διεύθυνση στο INTERNET: www.europa.eu.int

ησή του, δεν έχουν εκδοθεί. Βασικός λόγος για τη μη υλοποίηση του ν. 1739/1987 είναι οι ιδιαίτερα γραφειοκρατικές δομές που προβλέπει, καθώς και η πολυδιάσπαση των αρμόδιων εθνικών αρχών για τη διαχείριση του νερού (βλέπε Πίνακας ΙΙΙ του Παραρτήματος 2). Αυτή η κατάσταση οδηγεί στην αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων, στην έλλειψη συντονισμού, πολλές φορές στον ανταγωνισμό των συναρμόδιων αρχών και έτσι στην αναποτελεσματικότητα.

Η προοπτική

Πρόσφατα, τον Οκτώβριο 2000, υιοθετήθηκε από τα όργανα της Ε.Ε. η οδηγία 2000/60/ΕΚ για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στο τομέα της πολιτικής των νερών (ευρύτερα γνωστή ως *οδηγία για το νερό*). Η νέα οδηγία περιλαμβάνει 26 άρθρα και 11 τεχνικά παραρτήματα. Το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης της οδηγίας εκτείνεται από το 2009 έως το 2013.

Η οδηγία για το νερό προβλέπει την εφαρμογή ενός συνόλου μέτρων για να βελτιωθεί η ποιότητα και να αυξηθεί η ποσοτική επάρκεια όλων των νερών, υπόγειων και επιφανειακών, που βρίσκονται στο έδαφος της Ε.Ε.

Η νέα οδηγία για το νερό τοποθετεί την Ελλάδα μπροστά στην πρόκληση της επίλυσης του προβλήματος. Ο νόμος που θα ενσωματώσει την οδηγία στο ελληνικό δίκαιο πρέπει 1) να δημιουργήσει έναν ενιαίο φορέα με κεντρικά και περιφερειακά όργανα, που θα συγκεντρώσει όλες τις αρμοδιότητες

για τη διαχείριση του νερού (σήμερα οι αρμοδιότητες είναι διάσπαρτες σε διάφορους φορείς) 2) να επιτρέψει την εφαρμογή σχεδίων διαχείρισης των υδάτινων αποθεμάτων, 3) να αποτιμήσει οικονομικά τη χρήση του νερού και 4) να προβλέψει την εφαρμογή μέχρι το 2006 ενός προγράμματος παρακολούθησης της κατάστασης των επιφανειακών και υπόγειων νερών¹⁹.

2.2.3. Η συμβολή της νομολογίας

Οι κοινοτικές οδηγίες για την προστασία των νερών έχουν ενσωματωθεί στα εσωτερικά δίκαια των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης άλλοτε καθυστερημένα και άλλοτε όχι σωστά. Άλλοτε πάλι τα κράτη δεν εφαρμόζουν κάποιες συγκεκριμένες διατάξεις των οδηγιών και άλλοτε δεν εφαρμόζουν καθόλου τις οδηγίες. Για το λόγο αυτό, η Επιτροπή της Ε.Ε. έχει παραπέμψει περισσότερα κράτη στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (ΔΕΚ) για μη εφαρμογή των διατάξεων των οδηγιών²⁰.

¹⁹ Περισσότερα για τη κοινοτική νομοθεσία μπορείτε να βρείτε στο τεύχος 40/2001 του περιοδικού ΑΜΦΙΒΙΟ.

²⁰ Έτσι, Επιτροπή κατά Βελγίου C-207/97, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου C-340/96, Επιτροπή κατά Γερμανίας C-184/79, Επιτροπή κατά Γερμανίας C-198/97.

Οδηγίες που τα τελευταία χρόνια έχουν απασχολήσει το ΔΕΚ είναι οι οδηγίες: 76/464/ΕΟΚ για τη ρύπανση που προκαλείται από ορισμένες επικίνδυνες ουσίες που απορρίπτονται στο υδάτινο περιβάλλον, 76/106/ΕΟΚ για την ποιότητα των υδάτων κολύμβησης και 91/676/ΕΟΚ για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορύπανση γεωργικής προέλευσης. Με αφορμή αυτές τις υποθέσεις, το ΔΕΚ επιβεβαίωσε ότι τα κράτη μέλη της Ε.Ε. υποχρεούνται να εφαρμόσουν τους κανόνες δικαίου για τη βελτίωση της ποιότητας των νερών. Μάλιστα πρόσφατα επέβαλε χρηματικό πρόστιμο στην Ιταλία, γιατί δεν φρόντισε να δημιουργήσει ικανοποιητικές εγκαταστάσεις για τον καθαρισμό των νερών και έτσι παραβίασε την ευρωπαϊκή νομοθεσία.

Ειδικό σημείωμα. Η Ελλάδα έχει υπογράψει συμφωνίες, οι οποίες έχουν κυρωθεί με νόμους από την Ελληνική Βουλή, για τη διαχείριση και την προστασία των νερών που μοιράζεται με τα γειτονικά της κράτη. Τέτοιες διμερείς συμφωνίες έχει υπογράψει με τη Τουρκία, τη Βουλγαρία και την πρώην Γιουγκοσλαβία.

2.3. Η απερίμωση

2.3.1. Το πρόβλημα

Παρόλο που η επιστημονική έρευνα δεν μπορεί να δώσει ακόμη ασφαλή συμπεράσματα σχετικά

με το μέγεθος του προβλήματος στις διάφορες περιοχές του πλανήτη, εκείνο που είναι σίγουρο είναι το ότι, η απερήμωση είναι ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα²¹.

Απερήμωση είναι η φυσική διαδικασία με την οποία η γόνιμη γη υποβαθμίζεται και σταδιακά εξαφανίζεται. Η γη δηλαδή χάνει την παραγωγικότητά της και εκείνο που απομένει είναι γη πολύ μικρής παραγωγικότητας. Οι κλιματικές διακυμάνσεις και οι ανθρώπινες δραστηριότητες είναι οι αιτίες που προκαλούν την απερήμωση.

Η απερήμωση έχει εμφανιστεί στη Ν. Ευρώπη, στη Βόρεια και Λατινική Αμερική και στη Δυτική και Κεντρική Ασία. Τα στοιχεία που δημοσιεύονται στην έκθεση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (UNEP) «Global Environmental Outlook 2000» είναι συγκλονιστικά. Περίπου 1900 εκατομμύρια εκτάρια γης παγκοσμίως έχουν υποστεί κάποιας μορφής υποβάθμιση. Στην Αφρική περίπου 500 εκατομμύρια εκτάρια γης έχουν υποβαθμιστεί και σε αυτά περιλαμβάνεται το 65% της καλλιεργήσιμης γης

²¹ Το περιβαλλοντικό πρόβλημα της απερήμωσης έχει οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες: φτώχεια, κακή υγεία και υποσιτισμό, έλλειψη επισιτιστικής ασφάλειας. Αυτές έχουν γίνει ήδη ιδιαίτερα αισθητές στην Αφρικανική ήπειρο, όπου μεγάλα τμήματα του πληθυσμού μετακινούνται για την ανεύρεση τροφής.

της ηπείρου. Η απώλεια της παγκόσμιας παραγωγικότητας εξαιτίας της απερήμωσης υπολογίζεται σήμερα σε 20 εκατομμύρια τόνους σιταριού το χρόνο²².

Η Μεσόγειος έχει αρχίσει να πλήττεται από απερήμωση. Αυτό γιατί το Μεσογειακό κλίμα χαρακτηρίζεται από μεγάλες διακυμάνσεις. Βροχοπτώσεις, υψηλές θερμοκρασίες το καλοκαίρι και έντονη ξηρασία για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι κλιματικές αυτές συνθήκες σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά του μεσογειακού περιβάλλοντος (μεγάλες κλίσεις, φτωχή φυτική κάλυψη, εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών και καταστροφή των δασών) συντελούν στη δημιουργία του περιβαλλοντικού προβλήματος της απερήμωσης.

Στην Ελλάδα, περιοχές που έχουν αρχίσει να πλήττονται είναι τα νησιά του Αιγαίου, η Ήπειρος, η Δυτική Στερεά Ελλάδα, η Πελοπόννησος και η Κρήτη. Εκτός από τους φυσικούς παράγοντες, το φαινόμενο της απερήμωσης επιτείνεται στη χώρα μας από συγκεκριμένες ανθρώπινες δραστηριότητες: την υπερβόσκηση των ορεινών και ημιορεινών όγκων, τις δασικές πυρκαγιές, τη ρύπανση των νερών που προκαλείται από τις γεωργικές δραστηριότητες και

²² Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στη διεύθυνση INTERNET: www.unep.org/

την υφαλμύρωση των παράκτιων υπόγειων νερών εξαιτίας της υπεράντλησής τους.

2.3.2. Απερήμωση και Δίκαιο

Για την αντιμετώπιση του προβλήματος της απερήμωσης, τα κράτη υπέγραψαν τη διεθνή σύμβαση για τη καταπολέμηση της απερήμωσης στις χώρες εκείνες που αντιμετωπίζουν σοβαρή ξηρασία ή/και απερήμωση, στις 14 Οκτωβρίου 1994, στο Παρίσι²³. Η χώρα μας είναι ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη και η Ελληνική Βουλή κύρωσε τη σύμβαση με το ν.2468/1997 (ΦΕΚ 32/Α).

Οι κανόνες δικαίου που περιέχονται στη διεθνή σύμβαση για την απερήμωση προβλέπουν υποχρεώσεις για τις χώρες που έχουν πληγεί από την απερήμωση και που είναι οι πιο πτωχές του πλανήτη. Οι αναπτυσσόμενες χώρες, που δεν έχουν πληγεί καθόλου από την απερήμωση ή έχουν πληγεί πολύ λιγότερο, αναλαμβάνουν υποχρεώσεις διαφορετικές από εκείνες των πτωχών χωρών. Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τη διεθνή σύμβαση αφορούν κυρίως τα εξής θέματα:

- την προστασία της παραγωγικής γης

²³ Είχε προηγηθεί το Σχέδιο Δράσης για τη καταπολέμηση της απερήμωσης που υιοθετήθηκε κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου των Ηνωμένων Εθνών για την απερήμωση το 1977.

- την ανάκτηση των εδαφών που έχουν πληγεί από την απερίμωση
- τη σύνταξη και εφαρμογή εθνικών προγραμμάτων δράσης στις άλυδρες, ημι-άλυδρες, ξηρές και ημι-υγρές περιοχές (οι περιοχές αυτές πλήττονται περισσότερο από όλες τις άλλες από την απερίμωση). Στη χώρα μας το Υπουργείο Γεωργίας είναι ο αρμόδιος φορέας που έχει συντάξει και εφαρμόζει τέτοιο πρόγραμμα
- τη διευκόλυνση μέσω της διεθνούς συνεργασίας της μεταβίβασης της γνώσης και τεχνολογίας από τις αναπτυγμένες στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες
- την ενθάρρυνση της συμμετοχής των ντόπιων πληθυσμών στα προγράμματα δράσης κατά της απερίμωσης μέσω της εκπαίδευσης και της ευαισθητοποίησης.

Ειδικό σημείωμα: Η οικονομική δραστηριότητα που συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα της υποβάθμισης των εδαφών είναι η γεωργία. Η γεωργία ανάλογα με το τρόπο που ασκείται, επηρεάζει τη γονιμότητα των εδαφών και αντίστροφα, η γονιμότητα των εδαφών καθορίζει το ποιες ποικιλίες ειδών μπορούν να καλλιεργηθούν. Σε τελείως υποβαθμισμένα

εδάφη όπως όλοι αντιλαμβανόμαστε, γεωργία δεν μπορεί να ασκηθεί²⁴.

Ο κυριότερος παράγοντας που, τα τελευταία είκοσι χρόνια, έχει καθορίσει το πως ασκείται η γεωργία στη χώρα μας είναι η Ευρωπαϊκή Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Οι χρηματικές επιδοτήσεις που καταβάλλει η Ευρωπαϊκή Ένωση στη γεωργική παραγωγή, έχουν ωθήσει τους παραγωγούς στην εντατική καλλιέργεια ορισμένων ειδών. Αυτών που η καλλιέργεια χρηματοδοτείται περισσότερο: π.χ. βαμβάκι, καπνός κ.α. Τις περισσότερες φορές οι καλλιέργειες αυτές γίνονται σε εδάφη που δεν είναι κατάλληλα για κάτι τέτοιο, με αποτέλεσμα τα εδάφη αυτά να καταστρέφονται.

Το Μάιο του 1992 η Κοινή Αγροτική Πολιτική άλλαξε προσανατολισμό. Η Ε.Ε. υιοθέτησε κανονισμούς με *αγροπεριβαλλοντικό* περιεχόμενο. Οι κανονισμοί αυτοί προβλέπουν την εφαρμογή προγραμμάτων, που βοηθούν οικονομικά τους γεωργούς να εφαρμόσουν φιλικές με το περιβάλλον καλλιέργειες. Έτσι ενθαρρύνουν:

- τη μείωση της χρήσης λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων

²⁴ Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης, 1^{ου} κύκλου των ΤΕΕ «Περιβάλλον και Γεωργία».

- τη βιολογική καλλιέργεια
- την εκτατικοποίηση της καλλιέργειας
- την εκτατικοποίηση της ζωικής παραγωγής
- τη χρήση μεθόδων καλλιέργειας, που είναι φιλικές προς το περιβάλλον
- τη μακροπρόθεσμη παύση της καλλιέργειας και την αντικατάστασή της με δάση.

Μάλιστα, οι κανονισμοί αυτοί συνδέουν τις χρηματικές πληρωμές που καταβάλλονται στους παραγωγούς με τα περιβαλλοντικά μέτρα, που πρέπει να τηρούνται από αυτούς. Δηλαδή, η πληρωμή των χρημάτων στους αγρότες-παραγωγούς προϋποθέτει ότι αυτοί έχουν τηρήσει τα περιβαλλοντικά μέτρα που έχουν οριστεί²⁵. Για την εφαρμογή των κανονισμών αυτών, το Υπουργείο Γεωργίας έχει θέσει σε εφαρμογή τους κώδικες ορθής γεωργικής πρακτικής. Οι κώδικες προτρέπουν τους γεωργούς σε ορθές (οικολογικά) πρακτικές όταν αυτοί:

- κάνουν κτηνοτροφία στους πεδινούς, ημιορεινούς και ορεινούς βοσκότοπους
- χρησιμοποιούν τα υπόγεια νερά για άρδευση
- χρησιμοποιούν λιπάσματα

²⁵ Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στη διεύθυνση INTERNET: www.rspb.org.uk

- χρησιμοποιούν φυτοφάρμακα για να καταπολεμήσουν τις ασθένειες των φυτών.
- Το πιο «πράσινο» μέλλον της γεωργίας είναι πια ορατό.

2.4. Η ρύπανση της θάλασσας

2.4.1. Το πρόβλημα

Ας ξεφυλλίσουμε τις εφημερίδες.....

Διαβάζουμε στην εφημερίδα *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* της 28 Ιανουαρίου 2001: «...Φτάνει μόνο μια στιγμή, πολλή αδιαφορία και μια μικρή απροσεξία, δηλαδή τα τρία βασικά συστατικά στοιχεία του λεγόμενου ανθρώπινου λάθους, για να απειληθεί σοβαρά ένας από τους τελευταίους επίγειους παράδεισους. Στην περίπτωση της τεράστιας πετρελαιοκηλίδας που ίσως μολύνει ανεπανόρθωτα τα νησιά Γκαλάπαγκος, φταίει η πλοιοκτήτρια εταιρεία που δεν τήρησε στοιχειώδεις κανόνες ασφαλείας στο υπό εσκουοδοριανή σημαία τάνκερ «Τζέσικα» και έδωσε στον καπετάνιο το πράσινο φως να πλεύσει σε πολύ πιο κοντινή απόσταση από τις ακτές των Γκαλάπαγκος από όση επιτρεπόταν. Ο καπετάνιος, απλώς, διέπραξε το ανθρώπινο λάθος: **το τάνκερ εξόκειλε και σκόρπισε στη θάλασσα πάνω από 170.000 γαλόνια πετρελαίου.** Από αυτό το ανθρώπινο λάθος δεν χάθηκαν ζωές. **Κινδυνεύει, όμως, ένας από τους σημαντικότερους βιότοπους.** Το αρχιπέλαγος των Γκαλάπαγκος στον Ειρηνικό, 1.000 χι-

λιόμετρα από τις ακτές του Εσκουαδόρ, έχει 10.000 μονίμους κατοίκους και αποτελείται από 13 νησιά, 17 νησίδες και 47 βραχονησίδες, που αποτελούν τόπο διαβίωσης για πολλά σπάνια είδη πανίδας του πλανήτη μας....». Συνεχίζουμε στην εφημερίδα *ΕΠΕΝ-ΔΥΤΗΣ* της 28 Ιανουαρίου 2001: «....Την προφυλάκιση του πλοιάρχου και του πληρώματος του δεξαμενόπλοιου «Τζέσικα» ζήτησε η κυβέρνηση του Ισημερινού, μετά το ναυάγιο του τάνκερ στα ανοιχτά του νησιωτικού συμπλέγματος Γκαλαπάγκος, απειλώντας πλέον άμεσα την περιοχή με οικολογική καταστροφή. Η κατάσταση έχει χαρακτηριστεί κρίσιμη, καθώς **τα θαλάσσια ρεύματα σπρώχνουν όλο και πιο κοντά στις ακτές των νησιών την πετρελαιοκηλίδα που έχει σχηματισθεί από τη διαρροή χιλιάδων τόνων πετρελαίου, μετατρέποντας τον παράδεισο των Γκαλαπάγκος σε κόλαση.** Την ίδια δηλαδή τοποθεσία που είχε επιλέξει ως βάση του ο Δαρβίνος, όταν διετύπωσε τη θεωρία για την εξέλιξη των ειδών...».

Οι αιτίες που προκαλούν θαλάσσια ρύπανση είναι πολλές και βρίσκονται στη ξηρά και στη θάλασσα. Από τη ξηρά γίνονται οι κάθε λογής απορρίψεις στη θάλασσα ουσιών, άχρηστων για τον άνθρωπο αλλά ακατάλληλων για το θαλασσινό νερό. Στη θάλασσα διακινούνται εκατοντάδες πλοία κάθε κατηγορίας (επιβατηγά, ρυμουλκά, αλιευτικά, φορτηγά, πετρελαιοφόρα, θαλαμηγοί, οχηματαγωγά), που ρίχνουν σε αυτή πετρέλαιο, λάδια μηχανών, λύματα, κ.α. Επίσης στη θάλασσα γίνονται εξορύξεις πετρε-

λαίου και άλλων ορυκτών από το βυθό. Έτσι, δημιουργούνται συχνά αποτελέσματα σαν αυτό που μόλις διαβάσαμε.

2.4.2. Τι είναι ρύπανση της θάλασσας

Ρύπανση είναι σύμφωνα με το δίκαιο η παρουσία στη θάλασσα κάθε ουσίας που αλλοιώνει τη φυσική κατάσταση του θαλασσινού νερού. Ακόμη ρύπανση είναι η παρουσία στη θάλασσα κάθε ουσίας, που το καθιστά ακατάλληλο για την υγεία των ανθρώπων ή /και για την πανίδα και χλωρίδα των βυθών (ν. 743/1977 για την προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος).

Ο νομοθετικός αυτός ορισμός ερμηνεύτηκε από τον έλληνα δικαστή, ο οποίος τον διέκρινε. Έτσι με μια σειρά αποφάσεων του, ο δικαστής έκρινε ότι ρύπανση της θάλασσας είναι εκτός από την παρουσία στη θάλασσα ουσιών που αλλοιώνουν τη φυσική κατάσταση του νερού (όπως δηλαδή αναφέρει ο νόμος) και η απόρριψη από τη ξηρά κάθε ουσίας που μπορεί να προκαλέσει αλλοίωση του θαλασσινού νερού, όπως π.χ. η απόρριψη οικιακών λυμάτων, βιομηχανικών αποβλήτων και φυτοφαρμάκων. Το αν τελικά η απόρριψη αυτή προκαλεί ρύπανση είναι κάτι που δεν ενδιαφέρει. Φτάνει το γεγονός ότι γίνεται πράξη απόρριψης, που προκαλεί *κίνδυνο* ρύπανσης. Έτσι λοιπόν, ρύπανση είναι κάθε πράξη απόρριψης ακατάλληλων ουσιών στη θάλασσα, καθώς και κάθε παρουσία ακατάλληλης ουσίας σε αυτή. Με τη διευρυμένη διατύπωση του ορισμού της θαλάσσιας ρύ-

πανσης, ο δικαστής επιδιώκει την προστασία της θάλασσας από όσο το δυνατό περισσότερες ανθρώπινες δραστηριότητες²⁶.

2.4.3. Ρύπανση της θάλασσας και Δίκαιο

Οι κανόνες δικαίου που έχουν θεσπιστεί για την αντιμετώπιση αυτού του περιβαλλοντικού προβλήματος διακρίνονται σε διεθνείς, κοινοτικούς και εθνικούς.

Τα ατυχήματα που κατά καιρούς έχουν συμβεί με δεξαμενόπλοια (και που η διασπορά στη θάλασσα μεγάλων ποσοτήτων πετρελαίου από αυτά προκάλεσε οικολογικές καταστροφές), οδήγησαν τα κράτη να υπογράψουν περισσότερες διεθνείς συμβάσεις για την προστασία της θάλασσας. Οι πιο γνωστές συμβάσεις είναι η OIL-POL που υπεγράφη στο Λον-

²⁶ Συγκρίνατε αυτούς τους δύο ορισμούς της ρύπανσης με εκείνο που έχει δώσει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών: Ρύπανση θεωρείται η εισαγωγή από τον άνθρωπο στο περιβάλλον άμεσα ή έμμεσα ουσιών και ενέργειας με αποτέλεσμα βλαπτικές συνέπειες στους ζώντες οργανισμούς, κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία, παρεμπόδιση των δραστηριοτήτων που γίνονται στη θάλασσα, στις λίμνες και τα ποτάμια, υποβάθμιση της ποιότητας των υδάτων προς χρήση και για ψυχαγωγικούς σκοπούς. Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης Ενιαίου Λυκείου Τεχνολογικής Κατεύθυνσης «Διαχείριση Φυσικών Πόρων».

δίνo (Αγγλία) το 1954 και η MAR-POL που υπεγράφη και αυτή στο Λονδίνο το 1973.

Σκοπός και των δύο συμβάσεων είναι η προστασία της θάλασσας από τη ρύπανση που προκαλούν τα πλοία. Ειδικά η MAR-POL αναφέρεται σε όλες τις περιπτώσεις ρύπανσης της θάλασσας από τα πλοία, που προκαλείται από π.χ. απορρίμματα, λύματα από το καθαρισμό των δεξαμενών των πλοίων, χημικές ουσίες που μεταφέρονται συσκευασμένα στα πλοία, κ.α. Τα πλοία πρέπει να διαθέτουν ειδικό εξοπλισμό για την προστασία της θάλασσας και για την αποφυγή ναυτικών ατυχημάτων που μπορεί να προκαλέσουν ρύπανση²⁷.

Το κοινοτικό δίκαιο ενδιαφέρεται για την προστασία όλου του υδάτινου περιβάλλοντος (όχι μόνο της θάλασσας). Για αυτούς τους κανόνες δικαίου βλέπε το κεφάλαιο 2.2. Το Νερό.

Η εθνική νομοθεσία (βλέπε Πίνακα Ι του Παραρτήματος 2), προβλέπει ότι:

- απαγορεύεται η απόρριψη στις ακτές, στα λιμάνια και στα ελληνικά χωρικά ύδατα πετρελαίου, πετρελαιοειδών μειγμάτων, επιβλαβών ουσιών ή μιγμάτων αυτών και κάθε μορφής αποβλήτων

²⁷ Όταν ταξιδεύετε με τα πλοία ψάξτε να βρείτε τις αναρτημένες πινακίδες που γνωστοποιούν τις απαγορευτικές διατάξεις της σύμβασης MAR-POL.

- η απόρριψη στη θάλασσα οποιωνδήποτε ουσιών από παράκτιες ή άλλες εγκαταστάσεις επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μετά από άδεια της αρμόδιας αρχής
- τα πλοία που καταπλέουν σε ελληνικά λιμάνια, όρμους και αγκυροβόλια υποχρεούνται να συμμορφώνονται με τις διεθνείς συμβάσεις που έχει κυρώσει και υπογράψει η χώρα μας και να παραδίδουν τις επιβλαβείς ουσίες στις ευκολίες υποδοχής καταλοίπων του λιμανιού
- οι παραβάτες των διατάξεων αυτών τιμωρούνται με ποινικές κυρώσεις (φυλάκιση τουλάχιστον 3 μηνών), με διοικητικές κυρώσεις (πρόστιμο μέχρι 5.000.000 δραχμές). Τα έσοδα από τα διοικητικά πρόστιμα κατατίθενται στον ειδικό λογαριασμό «Γαλάζιο Ταμείο» (ΥΠΕΧΩΔΕ) και διατίθενται από το κράτος για δράσεις αντί-ρύπανσης.

2.5. Η χωροταξία

2.5.1. Το πρόβλημα

Η τοποθέτηση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο χώρο, δηλαδή η χωροθέτηση, είναι μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση. Αυτό γιατί, η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων χαρακτηρίζεται από ένταση και οι χρήσεις γης από ανταγωνιστικότητα.

Σε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες (ιδίως στη Γαλλία και Γερμανία) έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες, έτσι ώστε να αποφεύγονται οι συ-

γκρούσεις στη χρήση γης. Οι χώρες αυτές συντάσσουν και εφαρμόζουν σχέδια που καθορίζουν τη τοποθέτηση των διάφορων δραστηριοτήτων οικιστικών, βιομηχανικών, αγροτικών, κ.α. στο χώρο. Τα σχέδια αυτά ονομάζονται *χωροταξικά σχέδια*.

Στη χώρα μας η σύνταξη και εφαρμογή τέτοιων σχεδίων υπολείπεται. Έτσι, η επέκταση των οικιστικών περιοχών σε βάρος των δασών και δασικών εκτάσεων, αλλά και της παραγωγικής γεωργικής γης έκαναν, όπως γράφει ο Μιχ. Δεκλερής στο βιβλίο του «Το Δίκαιο της Βιώσιμου Αναπτύξεως», πραγματική επιδρομή στην ελληνική ύπαιθρο. Η οικοπεδοποίηση της Πεντέλης και του Υμηττού και η εξαφάνιση των περίφημων αμπελώνων της Ζακύνθου και της Σαντορίνης δεν είναι παρά μερικά παραδείγματα. Βιομηχανικές και μεταποιητικές μονάδες έχουν εγκατασταθεί σε επαφή ή σε κοντινή απόσταση από τόπους κατοικίας. Αποτέλεσμα, η διακινδύνευση της υγείας των περιοίκων, εξαιτίας των ρύπων που εκπέμπονται ή αποβάλλονται στο περιβάλλον από τις κοντινές βιομηχανίες. Άλλοτε πάλι, οικισμοί δημιουργήθηκαν αυθαίρετα γύρω από βιομηχανικές μονάδες που στη συνέχεια νομιμοποιήθηκαν. Μετά, οι κάτοικοι των οικισμών αυτών κινητοποιήθηκαν για την

απομάκρυνση των μονάδων αυτών²⁸, εξαιτίας των προβλημάτων που δημιουργούσαν, προκαλώντας έτσι άλλου είδους προβλήματα.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η οργάνωση και η κατανομή των ποικίλων ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο χώρο με βάση κάποιο σχέδιο, δηλαδή η *χωροταξία*, είναι απαραίτητη προϋπόθεση 1)για να αντιμετωπιστούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα και 2)για να υπάρχει ισορροπία στην ικανοποίηση των αναγκών όλων των πολιτών.

2.5.2. Τι είναι χωροταξία

Χωροταξία σημαίνει τάξη στο χώρο. Πρόκειται για τη τοποθέτηση και οριοθέτηση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο φυσικό χώρο με τρόπο ισόρροπο. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες, για να είναι αποτελεσματικές, είτε αυτές είναι παραγωγικές είτε όχι, πρέπει να τοποθετούνται στο χώρο κατά τέτοιο τρόπο που να μην αλληλοσυγκρούονται ή αλληλοαναιρούνται: αλλού ο άνθρωπος καλλιεργεί, αλλού κατοικεί, αλλού εγκαθιστά βιομηχανικές ή μεταποιητικές δραστηριότητες, αλλού κολυμπά, αλλού κατασκευά-

²⁸ Το πιο γνωστό παράδειγμα είναι οι κινητοποιήσεις που έκαναν οι κάτοικοι της Δραπετσώνας για την απομάκρυνση του εργοστασίου χημικών λιπασμάτων και του Περάματος για την απομάκρυνση των διυλιστηρίων.

ζει δρόμους, αεροδρόμια ή γραμμές τραίνων και αλλού είναι δάσος. Για να πραγματοποιηθεί αυτό το αποτέλεσμα, το κράτος σχεδιάζει τη κατανομή των δραστηριοτήτων που αναπτύσσουν οι πολίτες του στο χώρο, για το παρόν και για το μέλλον. Με άλλα λόγια, μέσω της χωροταξίας το κράτος οργανώνει το παρόν και προγραμματίζει το μέλλον.

2.5.3. Χωροταξία και Δίκαιο

Ο νόμος 360 για τη χωροταξία και το περιβάλλον ψηφίστηκε το 1976 για να εφαρμοστεί ο κανόνας δικαίου της παραγράφου 2 του άρθρου 24 του συντάγματος 1975 (βλέπε Μέρος 1). Όμως εφαρμόστηκε σε πολύ περιορισμένη έκταση την δεκαετία 1970 και έκτοτε ατόνησε.

Τα κρίσιμα προβλήματα που δημιούργησε αυτό το κενό οδήγησαν το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ) στο να το καλύψει με τις αποφάσεις του. Έτσι το ΣΤΕ με αφορμή συγκεκριμένες υποθέσεις που εκδίκασε,

- έκρινε ότι η εγκατάσταση δραστηριοτήτων και έργων, όπως τα λατομεία, τα ιχθυοτροφεία, οι λιμένες, το οδικό δίκτυο, οι χωματερές δεν μπορεί να γίνει αυτοτελώς και μεμονωμένα (σημειακή χωροθέτηση) αλλά μόνο στο πλαίσιο ενός συνολικού σχεδίου
- απέκλεισε την επέκταση οικιστικών περιοχών σε μικρά νησιά, για τα οποία δεν υπάρχει χωροταξικό σχέδιο

- δέχτηκε ως προσωρινά υποκατάστατα των χωροταξικών σχεδίων (αλλά με ημερομηνία λήξεως) τα διάφορα σχέδια ρυθμίσεων των χρήσεων γης, που προβλέπουν διάφοροι νόμοι, όπως π.χ. τις Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου, τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια, τις Ζώνες Αναπτύξεως Παραγωγικών Δραστηριοτήτων και
- δεν επέτρεψε τη χωροθέτηση οικοδομικού συνεταιρισμού χωρίς την ύπαρξη ενός συνολικού σχεδίου.

Η νομολογία του ΣΤΕ αλλά και οι κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁹ για μια αειφορική ανάπτυξη έπεισαν το ελληνικό κράτος για τη ψήφιση ενός νέου χωροταξικού νόμου. Πράγματι, το Σεπτέμβριο του 1999 ψηφίστηκε από το Τμήμα Διακοπών της Βουλής ο ν. 2742/1999 (ΦΕΚ 207/Α) για το Χωροταξικός Σχεδιασμό και την Αειφόρο Ανάπτυξη, με φιλόδοξους στόχους και ελπιδοφόρες προοπτικές.

Ο νόμος 2742/1999

- καθορίζει τα όργανα του κράτους που ασχολούνται με τη χωροταξία. Το ένα είναι η Επιτροπή Συ-

²⁹ Στο Πότσδαμ της Γερμανίας εγκρίθηκε το 1999 το Ευρωπαϊκό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης από το Άτυπο Συμβούλιο Υπουργών Χωροταξίας της Ε.Ε.

ντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής στο τομέα της Χωροταξίας και το άλλο είναι το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

- προβλέπει τη σύνταξη και εφαρμογή χωροταξικών σχεδίων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Καθορίζει δύο διοικητικές/γεωγραφικές διαιρέσεις της χώρας, στις οποίες εφαρμόζονται χωροταξικά σχέδια. Η μία είναι η εθνική, στην οποία εφαρμόζονται τα Γενικά και Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και η άλλη είναι η περιφερειακή, στη οποία εφαρμόζονται τα Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού για κάθε μια από τις 13 περιφέρειες της χώρας.

Τα αποτελέσματα της εφαρμογής του νόμου αναμένονται.

Ειδικό σημείωμα. Το κράτος μας έχει ενδιαφερθεί ιδιαίτερα για την εγκατάσταση των βιομηχανικών και βιοτεχνικών μονάδων στο χώρο. Αυτό για δύο λόγους. Πρώτον, η διάσπαρτη χωροθέτηση της βιομηχανίας στην ύπαιθρο και στον αστικό χώρο, φαινόμενο των μεταπολεμικών χρόνων, έχει σαν αποτέλεσμα την υποβάθμιση του τοπίου, ιδιαίτερα του αγροτικού, τη συρρίκνωση της παραγωγικής γεωργικής γης και τη δημιουργία έντονων προβλημάτων ρύπανσης. Δεύτερον, η ιδιαίτερη χωροθέτηση των βιομηχανικών μονάδων, - όταν μάλιστα συνοδεύεται από επιχορηγήσεις και επιδοτήσεις και εξασφαλίζει την εξυπηρέτηση των μονάδων από τα δίκτυα υποδομής -, μπορεί να λειτουργήσει ως κίνητρο

για την ίδρυση, εγκατάσταση ή μετεγκατάσταση υπαρχόντων ή νέων παραγωγικών μονάδων,

Έτσι ο ν. 3206/1955 προέβλεπε την ίδρυση των Βιομηχανικών Ζωνών και ο ν.4456/1965 των ΒΙ.ΠΕ. (Βιομηχανικές Περιοχές)³⁰. Ο νέος νόμος 2545/1997 για τις βιομηχανικές και επιχειρηματικές περιοχές θεσμοθετεί ένα νέο πλαίσιο για τη δημιουργία χώρων υποδοχής των βιομηχανικών και βιοτεχνικών μονάδων. Πάντως η εφαρμογή αυτών των νόμων έχει μέχρι σήμερα περιορισμένα αποτελέσματα. Οι μονάδες που έχουν εγκατασταθεί σε τέτοιες περιοχές δεν αγγίζουν ούτε το 10% του συνόλου των μονάδων της χώρας. Κύρια αιτία είναι τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η εκτός σχεδίου δόμηση (κυρίως η δυνατότητα δόμησης μεγαλύτερης επιφάνειας εκτός σχεδίου).

2.6. Ο αστικός χώρος

2.6.1. Το πρόβλημα

Το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε ποσοστό περίπου 70%, ζει σε

³⁰Μάλιστα ο ν. 2234/1994 υποχρεώνει ορισμένες νέες βιομηχανικές επενδύσεις να εγκατασταθούν μέσα στις ΒΙ.ΠΕ.

αστικές περιοχές. Παρά τα προβλήματα που συσσωρεύονται στα αστικά κέντρα³¹, ο αστικός πληθυσμός έχει αυξητικές τάσεις. Υπολογίζεται ότι μεταξύ των ετών 1995 και 2010 ο πληθυσμός των αστικών περιοχών θα έχει αυξηθεί κατά 4% και ότι η επέκταση των οικιστικών περιοχών θα συνεχιστεί³².

Η εξυπηρέτηση των κάθε λογής αναγκών των αστικών πληθυσμών προϋποθέτει το σχεδιασμό των χρήσεων γης στον αστικό χώρο. Για να είναι ικανοποιητικός ο σχεδιασμός αυτός πρέπει κάθε φορά, πρώτον να ικανοποιεί τις ανάγκες των ανθρώπων σε κατοικίες και επαγγελματικά κτίρια και δεύτερον να αποτρέπει τη δημιουργία περιβαλλοντικών προβλημάτων. Το θεσμικό μέσο που όλα τα κράτη χρησιμο-

³¹ Οι αστικοί πληθυσμοί αντιμετωπίζουν σειρά περιβαλλοντικών προβλημάτων, τα οποία έχουν βλαπτικά αποτελέσματα στην υγεία αλλά και στην ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Τέτοια προβλήματα είναι : οι υψηλές στάθμες θορύβου, η ατμοσφαιρική ρύπανση, ο όγκος των αστικών αποβλήτων, η εποχιακή έλλειψη νερού (συνηθισμένη πια κατάσταση στις νοτιοευρωπαϊκές πόλεις), κ.α.

³² Πληροφορίες από την Ανακοίνωση της Επιτροπής Ε.Ε.: «Το περιβάλλον της Ευρώπης: ποιες θα είναι οι μελλοντικές κατευθύνσεις; Σφαιρική αξιολόγηση του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη «Στόχος η αειφορία», 2000

ποιοούν για την οργάνωση των αστικών περιοχών τους είναι το *σχέδιο πόλεως*. Η ανέγερση και ο τρόπος κατασκευής των κτιρίων ρυθμίζεται από τον *οικοδομικό κανονισμό*.

2.6.2. Τι είναι σχέδιο πόλεως και οικοδομικός κανονισμός

Σχέδιο πόλεως είναι το μέσο που έχει θεσμοθετηθεί με νόμο και με το οποίο το κράτος καθορίζει τις λειτουργίες και δραστηριότητες, που αναπτύσσονται στην αστική γη. Ο καθορισμός αυτός γίνεται με βάση κάποια κριτήρια: τα πολεοδομικά κριτήρια. Αυτά αφορούν το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του οικιστικού συνόλου, την ενσωμάτωσή του στο φυσικό περιβάλλον, την ασφάλεια, την υγιεινή, την αισθητική, την επικοινωνία, την προσαρμογή των οδών και των κτισμάτων στα δεδομένα της μορφολογίας και της κλίσης του εδάφους, κ.α.

Ο Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός είναι το σύνολο των κανόνων δικαίου που καθορίζουν τους όρους, τους περιορισμούς και τις προϋποθέσεις για την εκτέλεση κάθε λογής οικοδομικής εργασίας.

Σκοπός του σχεδίου πόλεως και του οικοδομικού κανονισμού είναι η αποφυγή των συγκρούσεων στη χρήση της γης, που συνήθως οδηγούν στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και της ποιότητας της ζωής.

2.6.3. Αστικός χώρος και δίκαιο

Προτού αναφερθούμε στο πολεοδομικό δίκαιο, δηλαδή στους κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν τη διαμόρφωση του αστικού χώρου και το τρόπο ανέγερσης των κτιρίων, ας δούμε τα χαρακτηριστικά της ελληνικής πραγματικότητας.

Η δράση του κράτους στο τομέα του αστικού χώρου χαρακτηρίζεται από *πολυνομία, αποσπασματικότητα* και πολλές φορές από έλλειψη συνέπειας. Παρά τις καλές προθέσεις ή προσπάθειες, η νομοθετική πρωτοβουλία επηρεάζεται σχεδόν πάντοτε από την ικανοποίηση έντονων κοινωνικών πιέσεων ή την ανάγκη νομιμοποίησης ήδη διαμορφωμένων καταστάσεων. Τέτοιες καταστάσεις είναι η μεγέθυνση των πόλεων χωρίς σχέδιο, η ύπαρξη ολόκληρων οικιστικών περιοχών που έχουν οικοδομηθεί χωρίς προηγούμενη άδεια οικοδομής, η διάσπαρτη και αυθαίρετη δόμηση στα δάση και στις ακτές, η άναρχη επέκταση των οικισμών στις νησιωτικές και ορεινές περιοχές, κ.α.

Η εφαρμογή αυτού του νομικού πλαισίου για τον αστικό χώρο -πέρα από το πρόβλημα της μη σωστής εφαρμογής - δημιουργεί συνέχεια ζητήματα σοβαρών δυσχερειών και κενών. Ο έλληνας δικαστής έχει κληθεί πολλές φορές να επιλύσει αυτά τα προβλήματα, με αφορμή την εκδίκαση συγκεκριμένων υποθέσεων. Μάλιστα είναι τέτοια η επέμβαση του δικαστή που μπορούμε να πούμε ότι, οι δικαστικές αποφάσεις ξαναδιατυπώνουν τους κανόνες δικαίου

και ο δικαστής υποκαθιστά τη διοίκηση στη χάραξη της πολιτικής για τον αστικό χώρο.

Οι κανόνες δικαίου για τον αστικό χώρο έτσι όπως έχουν αποσαφηνιστεί με τις δικαστικές αποφάσεις (κυρίως τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας), προβλέπουν ότι:

- καμία ανέγερση οικοδομής οποιουδήποτε κτίσματος δεν γίνεται χωρίς οικοδομική άδεια, που εκδίδεται από την αρμόδια πολεοδομική αρχή
- ότι το κράτος υποχρεούται στη διαμόρφωση και ανάπτυξη των πόλεων και των οικισμών σύμφωνα με *εγκεκριμένο σχέδιο*³³. Με το σχέδιο³⁴ καθορίζονται οι κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι και οι ιδιωτικοί χώροι στους οποίους επιτρέπεται η δόμηση. Η τροποποίηση του εγκεκριμένου σχεδίου επιτρέπεται με τον όρο ότι δεν προκαλείται επιδείνωση του οικιστικού περιβάλλοντος. Τέτοιες επιδείνωσεις είναι, σύμφωνα με τη νομολογία, η μείωση κοινοχρήστων χώρων, η μείωση χώρων πρασίνου, η κατασκευή και λειτουργία υπόγειων

³³ Στη χώρα μας, το δίκαιο επιτρέπει και την εκτός σχεδίου δόμηση. Η εκτός σχεδίου δόμηση συνοδευόμενη από ποικίλες νομοθετικές παρεκκλίσεις διαμορφώνει το χώρο κατά τρόπο ευκαιριακό και άναρχο.

³⁴ Σύμφωνα με τη νομοθεσία που σήμερα ισχύει, σχέδιο είναι το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο.

σταθμών αυτοκινήτων κάτω από συνοικιακή πλατεία, η ανέγερση κτιρίου μέσα σε κοινόχρηστο άλσος, οι χρήσεις εμπορικών καταστημάτων και γραφείων που υπερβαίνουν τα ανεκτά όρια, κ.α.

- δεν επιτρέπεται ο καθορισμός ορίων οικισμού σε περιοχή αρχαιολογικού χώρου. Δεν επιτρέπεται η δημιουργία νέων οικισμών στα δάση και τις δασικές εκτάσεις καθώς και η ένταξη δασικού οικοσυστήματος σε οικιστική περιοχή³⁵
- απομακρύνονται οι μονάδες υψηλής όχλησης από τις περιοχές κατοικίας π.χ. βιομηχανικές εγκαταστάσεις, αποθήκες, χυτήρια, επιμεταλλευτήρια, βυρσοδεψία, κ.α.
- το κράτος ρυθμίζει τις αναπλάσεις των πόλεων. Η ανάπλαση πρέπει να λαμβάνει υπόψη της την αναγκαιότητα προστασίας των μνημείων, να μην επιβαρύνει τους όρους δόμησης, να μην επιτρέπει την πύκνωση των κέντρων διασκέδασης, να επιδιώκει την ανάδειξη του παραδοσιακού χαρακτήρα

³⁵ Στην περίπτωση που υπάρχει αρχαιολογικός χώρος σε οικισμό, τότε θεσπίζονται ζώνες προστασίας του αρχαιολογικού χώρου. Στις ζώνες αυτές η δόμηση απαγορεύεται ή επιτρέπεται με όρους (ν.1892/1990 ΦΕΚ 101/Α). Όσον αφορά την ιδιωτική πολεοδόμηση (ν.1947/1991) αυτή επιτρέπεται, όταν δεν έχει σαν αποτέλεσμα τη καταχρηστική εμπορία γης και τη καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος.

της γειτονιάς και να μην παρεμποδίζει τη χρήση των ελεύθερων χώρων και των πεζοδρομίων

- το κράτος ρυθμίζει τις νέες επεκτάσεις των πόλεων
- το κράτος ρυθμίζει τη δημιουργία οικισμών παραθεριστικής κατοικίας. Προϋπόθεση είναι το εγκεκριμένο σχέδιο να μην αποτελεί το μέσο για τη νομιμοποίηση ήδη διαμορφωμένων περιοχών από την αυθαίρετη ή την εκτός σχεδίου δόμηση. Σε κάθε περίπτωση δεν επιτρέπεται η δημιουργία νέων οικισμών στα μικρά νησιά, στα δάση και τις δασικές εκτάσεις
- το κράτος ρυθμίζει τη κατασκευή των οικοδομών, έτσι ώστε να εξυπηρετούνται οι χρήσεις για τις οποίες προορίζονται (κατοικίες, σχολεία, νοσοκομεία, γηροκομεία, παιδικοί σταθμοί, ξενοδοχεία, κ.α.). Σε καμία περίπτωση οι όροι δόμησης δεν πρέπει να επιφέρουν υποβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος. Έτσι, δεν επιτρέπεται η αντικατάσταση του πανταχόθεν ελεύθερου οικοδομικού συστήματος (δηλαδή ελεύθερες πρασιές στις οικοδομές) με άλλο πιο βλαπτικό για το περιβάλλον, όπως την ελεύθερη τοποθέτηση του κτιρίου μέσα στο οικόπεδο ακόμη και σε επαφή με το γειτονικό κτίριο. Δεν επιτρέπεται η αύξηση του συντελεστή δόμησης καθώς και η μεταφορά του σε άλλες περιοχές με τρόπο που να προκαλείται υπέρμετρη οικιστική πυκνότητα. Δεν επιτρέπεται η αύξηση του ποσοστού κάλυψης της επιφάνειας του οικοπέδου, όταν προκαλεί μείωση των ακάλυπτων

χώρων και του πρασίνου. Δεν επιτρέπεται η δόμηση μη άρτιων οικοπέδων και η δόμηση κατά τρόπο που να υποβαθμίζονται οι συνθήκες φωτισμού, ηλιασμού και αερισμού.

Πάντως πρέπει να ξέρουμε ότι σε πρακτικό επίπεδο, παρουσιάζονται σημαντικές αδυναμίες στην εφαρμογή και στον έλεγχο εφαρμογής των πολεοδομικών κανόνων. Η ετήσια έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη για το έτος 2000 επισημαίνει αυτή την προβληματική διοικητική πρακτική. Μερικά από τα περιστατικά που αναφέρει είναι: 1)τα αρμόδια όργανα απέχουν συστηματικά από την εκτέλεση των καταθέσεων αυθαιρέτων κτισμάτων, αγνοώντας το νόμο, 2)η παράνομη μετατροπή πιλοτών σε χώρο κατοικίας, 3)η οικοδόμηση μεγάλου αριθμού εργαστηρίων και βιοτεχνιών σε περιοχές κατοικίας, 4)η παράνομη έκδοση οικοδομικών αδειών και οι παράνομες οικοδομικές εργασίες στα δάση και στις ακτές κ.α.

Ειδικό σημείωμα. Η αυθαίρετη δόμηση έχει λάβει διαστάσεις «κοινωνικής μάστιγας» στη χώρα μας, ενώ παράλληλα είναι αιτία δημιουργίας περιβαλλοντικών προβλημάτων όπως είπαμε παραπάνω. Για την αντιμετώπιση της, ο ν.1337/1983 (άρθρο 17) και ο ν.1512/1985 (άρθρο 8) προβλέπουν την επιβολή προστίμου στον ιδιοκτήτη του αυθαιρέτου, στο κατασκευαστή και στο μηχανικό που συνέταξε τη μελέτη. Μάλιστα, σύμφωνα με το ν.651/1977 μπορούν να επιβληθούν στα πρόσωπα αυτά και ποινικές κυρώσεις. Το π.δ. 267/1998 προβλέπει διαδικασία

χαρακτηρισμού μιας κατασκευής ως αυθαίρετης και επιτάσσει τη κατεδάφιση κάθε κατασκευής που χαρακτηρίζεται ως αυθαίρετη. Όμως, τα πρόστιμα και η όλη διαδικασία δεν έχουν μέχρι σήμερα τουλάχιστον αποθαρρύνει τους πολίτες από τη κατασκευή αυθαίρετων οικοδομών. Οι λόγοι είναι πολλοί, π.χ. το χαμηλό ύψος των προστίμων, η αργοπορία του κράτους για τη σύνταξη σχεδίων νέων οικιστικών περιοχών, η απροθυμία των κρατικών οργάνων για πιστή εφαρμογή των νόμων κ.α.

2.7. Τα απόβλητα

2.7.1. Το πρόβλημα

Η διάθεση των αποβλήτων, που παράγονται σε στερεά ή υγρή μορφή από τις σύγχρονες κοινωνίες, είναι ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα που δύσκολα θα επιλυθεί. Αυτό γιατί ο όγκος των αποβλήτων αυξάνεται συνέχεια.

Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το πρόβλημα των αποβλήτων είναι έντονο, λόγω των καταναλωτικών προτύπων που επικρατούν στο δυτικό κόσμο. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κάθε κάτοικος της Ε.Ε. παράγει κατά μέσο όρο 370 κιλά σκουπίδια κά-

θε έτος, όταν ο κάθε κάτοικος των πιο πτωχών χωρών του πλανήτη παράγει 2-3 κιλά κάθε έτος³⁶. Παρόλο τις προσπάθειες που έχουν γίνει μέχρι σήμερα για τη μείωση της παραγωγής αποβλήτων, η ποσότητα που αποτεφρώνεται ή αποτίθεται σε χώρους υγειονομικής ταφής ή διατίθεται ανεξέλεγκτα στο περιβάλλον διαρκώς αυξάνεται.

Στην Ελλάδα η διαχείριση και η διάθεση των αποβλήτων είναι μια εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση³⁷: η υποδομή για τη διαχείριση των βιομηχανικών, νοσοκομειακών και επικίνδυνων αποβλήτων είναι από ελλιπής έως ανύπαρκτη. Τα οικιακά απορρίμματα διατίθενται σε χωματερές ή πετιούνται ανεξέλεγκτα οπουδήποτε. Τα υγρά λύματα χύνονται σε ποτάμια, λίμνες και στη θάλασσα, χωρίς τις πιο πολλές φορές να τα έχει επεξεργαστεί μονάδα βιολογικού καθαρισμού.

Στις αστικές περιοχές της χώρας μας το 70-80% των νοικοκυριών συνδέονται με αποχετευτικά

³⁶ Στην Αθήνα, ο ρυθμός παραγωγής στερεών αποβλήτων είναι 1,14 κιλά ανά κάτοικο κάθε μέρα.

³⁷ Το ίδιο δύσκολη είναι και στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Η Γαλλία και το Βέλγιο καθυστέρησαν πολύ να εφαρμόσουν την οδηγία για την επεξεργασία των αστικών αποβλήτων. Η Βρετανία, η Αυστρία και η Ιρλανδία δεν έχουν ενσωματώσει στο εσωτερικό τους δίκαιο την οδηγία για τα σκουπίδια.

δίκτυα ενώ στις νησιωτικές περιοχές μόνο το 40%. Με άλλα λόγια, πολλά νοικοκυριά της χώρας δεν είναι συνδεδεμένα με αποχετευτικά δίκτυα. Ακόμη, όλα τα αποχετευτικά δίκτυα δεν έχουν συνδεθεί με εγκαταστάσεις επεξεργασίας υγρών αποβλήτων. Και, όπου υπάρχουν τέτοιες εγκαταστάσεις δεν λειτουργούν αποτελεσματικά. Επίσης δεν υπάρχουν στη χώρα μας μονάδες καύσης ή λιπασματοποίησης στερεών αποβλήτων. Η ανακύκλωση, που είναι μια αποτελεσματική λύση στο πρόβλημα των αποβλήτων (γιατί μειώνει τον όγκο τους με τη διαλογή στη πηγή) είναι μια δραστηριότητα εξαιρετικά περιορισμένη. Τέλος, αν και δημιουργούνται χώροι υγειονομικής ταφής, οι ανεξέλεγκτες χωματερές είναι *ακόμη* τρόπος διάθεσης των απορριμμάτων³⁸. Οι 4.000 περίπου ανεξέλεγκτες χωματερές που υπάρχουν στη χώρα μας, φυσικά χωρίς καμία τεχνική προδιαγραφή, έχουν σαν αποτέλεσμα τη ρύπανση του εδάφους, του υπεδάφους και των νερών, αλλοιώνουν αισθητικά το ευρύτερο τοπίο και θέτουν σε κίνδυνο την ανθρώπινη υγεία.

Αλλά ας δούμε μερικά παραδείγματα από τη καθημερινή ελληνική πρακτική.

³⁸ Πληροφορίες από την «Έκθεση Περιβαλλοντικών Επιδόσεων - Ελλάδα», ΟΟΣΑ, 2000.

Παραδείγματα: Στο χώρο δίπλα στο αθλητικό γήπεδο Χαλανδρίου Αττικής, που χρησιμοποιείται σαν χώρος στάθμευσης των απορριμματοφόρων, ο δήμος αποθηκεύει εκεί διάφορα σκουπίδια, κλαδιά, σακούλες με απορρίμματα από τον καθαρισμό δρόμων κ.α. (Συνήγορος του Πολίτη υποθ. 828/3.11.98).

Τα ελαιουργεία και πυρηνελαιουργεία στην περιοχή της Μεσσήνης και της Καλαμάτας χύνουν ανεπεξέργαστα τα απόβλητά τους σε ρέματα, λίμνες και θάλασσα (Συνήγορος του Πολίτη υπόθ. 917/9.2.99 και 1104/2.11.99)

2.7.2. Στερεά απόβλητα και Δίκαιο

Οι κανόνες δικαίου, που έχουν θεσπιστεί στη χώρα μας για την αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού προβλήματος των αποβλήτων, ρυθμίζουν τη συλλογή, μεταφορά, επεξεργασία, επαναχρησιμοποίηση και τη τελική διάθεση των αποβλήτων στο περιβάλλον (βλέπε Πίνακα του Παραρτήματος 2)³⁹.

Από αυτούς τους κανόνες το πιο πλήρες νομικό πλαίσιο είναι εκείνο που αφορά τα στερεά απόβλητα και κυρίως τα οικιακά απορρίμματα. Είναι όμως πολύπλοκο και προβλέπει περισσότερους φο-

³⁹ Το πρόβλημα των αποβλήτων σχετίζεται άμεσα με εκείνο του νερού.

ρείς διαχείρισης^{40, 41}. Έτσι δημιουργείται ανασφάλεια για το ποια διάταξη πρέπει κάθε φορά να εφαρμόζεται.

Πάντως, οι κανόνες αυτοί:

⁴⁰ Η ανεπάρκεια του νομικού πλαισίου επιβεβαιώθηκε με τη πρόσφατη παραπομπή της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (ΔΕΚ) από την Επιτροπή της Ε.Ε. Η χώρα μας καταδικάστηκε δύο φορές από το ΔΕΚ και της επιβλήθηκε χρηματικό πρόστιμο, γιατί παρέλειψε αφενός να λάβει τα αναγκαία μέτρα έτσι ώστε να μην γίνεται ανεξέλεγκτη απόρριψη αποβλήτων από τους ΟΤΑ του Νομού Χανίων στις εκβολές του Χειμάρρου Κουρουπητού, και αφετέρου να καταρτίσει για την εν λόγω περιοχή σχέδια ή προγράμματα διάθεσης αποβλήτων (υπόθ. C-387/97). Σε συνέχεια των αποφάσεων αυτών, η χώρα προχώρησε στη κατασκευή εργοστασίου μηχανικής ανακύκλωσης και περαιτέρω υγειονομικής ταφής των απορριμμάτων της πόλης των Χανίων.

Σημειώνεται ότι η Επιτροπή έχει παραπέμψει περισσότερα κράτη στο ΔΕΚ για μη σωστή εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων για τη διαχείριση των αποβλήτων, κατάσταση που επιβεβαιώνει τη σκέψη μας ότι η αειφορική διαχείριση των αποβλήτων στην Ευρώπη είναι ακόμη μακριά.

⁴¹ Η επίτροπος της Ε.Ε. για το Περιβάλλον Μάργκοτ Βάλστρομ σε συνέντευξή της στην εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, της 15 Οκτωβρίου 2000, δήλωσε μεταξύ των άλλων: «....τα ιδιαίτερα ελληνικά προβλήματα είναι η έλλειψη διαχείρισης των στερεών και υγρών αποβλήτων και η κακή χρήση, ορισμένες φορές, των υδάτινων πόρων....»

- αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου από κάθε βλαπτικό αποτέλεσμα, που προκαλείται από τη συγκέντρωση, μεταφορά, επεξεργασία, εναποθήκευση και απόθεση των στερεών αποβλήτων
- **απαγορεύουν την ανεξέλεγκτη διάθεση των αποβλήτων.** Στο παραβάτη επιβάλλονται κυρώσεις (ποινικές και διοικητικές)
- καταρτίζουν γενικά προγράμματα διαχείρισης των αποβλήτων, που αναφέρονται στις μεθόδους διάθεσης και στις γενικές προδιαγραφές των εγκαταστάσεων διάθεσης και αξιοποίησης τους.

Πρόσφατα ψηφίστηκε από την Ελληνική Βουλή ο ν. 2939/2001 (ΦΕΚ 179/Α) για την εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών και άλλων προϊόντων. Σκοπός του νόμου είναι η θέσπιση μέτρων για την επαναχρησιμοποίηση των αποβλήτων. Η ψήφιση του νόμου αυτού είναι μια ελπιδοφόρα προοπτική για την ανακύκλωση στη χώρα μας.

2.8. Η βιοποικιλότητα - Το δάσος

2.8.1. Το πρόβλημα

Ας ξεφυλλίσουμε τις εφημερίδες.....

Διαβάζουμε στην εφημερίδα *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* της 12 Αυγούστου 2001: «...Εν τω μεταξύ, η φύση γίνεται περισσότερο ευάλωτη, αφού της αφαιρείται το μεγαλύτερό της όπλο: η ποικιλομορφία. Σήμερα από τις 200 ποικιλίες καλαμποκιού που καλλιεργούνταν

στην Ελλάδα έχουν μείνει 30 και από τις 250 ποικιλίες σταριού, μόνο 20. Επτάμισυ χιλιάδες φυλές ζώων και ποικιλίες φυτών χάνονται, δίνοντας στη θέση τους σε εργαστηριακά κατασκευάσματα. Το περίεργο είναι πως κάποια από αυτά, όχι μόνο δεν έχουν καλύτερη απόδοση αλλά, επειδή χρειάζονται χημική υποστήριξη, εξαντλούν τα εδάφη...».

Αυτή είναι η κατάσταση σε όλο τον πλανήτη. Π.χ., πρόσφατα η Βουλή των Αντιπροσώπων των Η.Π.Α. υπερψήφισε νομοσχέδιο που επιτρέπει την άντληση πετρελαίου στην περιοχή του Αρκτικού Εθνικού Καταφυγίου Άγριας Ζωής στη Βόρεια Αλάσκα. Η άντληση πετρελαίου, όμως, θα θέσει σε διακινδύνευση την επιβίωση των προστατευόμενων άγριων ζώων όπως καριμπού, μεταναστευτικά πουλιά, λύκους και αρκούδες, που κατοικούν εκεί. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει παραπέμψει τη Γαλλία στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κατηγορώντας τη χώρα ότι συστηματικά παραβιάζει τη κοινοτική νομοθεσία για την προστασία των άγριων πουλιών. Το γαλλικό κοινοβούλιο υποκύπτοντας στις πιέσεις του κυνηγετικού λόμπι παρέτεινε τη κυνηγετική περίοδο των αποδημητικών πουλιών, παραβιάζοντας έτσι τη κοινοτική οδηγία για την προστασία των άγριων πουλιών. Το 1,6 εκατομμύριο κυνηγών είχαν δείξει την πολιτική τους δύναμη με μια μαζική πορεία στο Παρίσι την άνοιξη που μας πέρασε.

Το περιβαλλοντικό πρόβλημα της μείωσης της βιοποικιλότητας περιγράφεται στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου τεχνολογικής κα-

τεύθυνσης «Διαχείριση Φυσικών Πόρων» (κεφάλαιο 7). Ας διαβάσουμε μια παράγραφο στη σελίδα 26: «...Η καταστροφή του ενδιαίτηματος πολλών φυτών και ζώων που προκαλείται από τις ανθρώπινες δραστηριότητες έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της βιοποικιλότητας. Τις επόμενες δεκαετίες, αν συνεχισθούν με αυτό το ρυθμό αλλά κυρίως με αυτό τον αλόγιστο τρόπο οι ανθρώπινες δραστηριότητες, θα σημειωθεί απώλεια που θα υπερβαίνει το μισό των υπαρχόντων φυτικών και ζωικών ειδών. Αυτή η μαζική εξαφάνιση των ειδών, αυτή η απώλεια της βιοποικιλότητας δημιουργείται από πολλές δραστηριότητες, όπως η εκδάσωση, η ερημοποίηση, η γεωργία, η αλιεία, η ρύπανση κ.α. Η μείωση αυτή θα προκαλέσει σοβαρή οικολογική και οικονομική απώλεια.

Οι προσπάθειες που πρέπει να καταβληθούν για την προστασία της βιοποικιλότητας δεν είναι εύκολη υπόθεση. Πρώτα από όλα γιατί οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των φυτών, ζώων και μικροοργανισμών δεν είναι ευρύτατα γνωστές, όπως επίσης υπάρχει άγνοια και σε ότι αφορά τη φυσική λειτουργία του φυσικού οικοσυστήματος...»⁴².

⁴² Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στο περιοδικό ΑΜΦΙΒΙΟ, που εκδίδεται από το Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων - Υγροτόπων, Θεσσαλονίκη

2.8.2. Τι είναι βιοποικιλότητα

Βιοποικιλότητα, σύμφωνα με το δίκαιο, είναι η ποικιλότητα των ζωντανών οργανισμών κάθε μορφής. Επίσης, οι οικότοποι⁴³ και οι φυσικές διεργασίες στις οποίες συμμετέχουν οι ζωντανοί οργανισμοί⁴⁴.

2.8.3. Βιοποικιλότητα και Δίκαιο

Στην αρχή, το δίκαιο προσέγγισε το περιβαλλοντικό πρόβλημα της μείωσης της βιοποικιλότητας με τρόπο «τομεακό». Δηλαδή, θεσπίστηκαν κανόνες δικαίου που αντιμετώπιζαν μια συγκεκριμένη έκφραση του συνολικού προβλήματος. Αυτοί οι κανόνες είναι τα νομικά κείμενα που θέτουν απαγορεύσεις για την προστασία των ειδών της άγριας χλωρίδας και πανίδας (άλλοτε ενός μεμονωμένου και άλλοτε καταλόγου ειδών) που απειλούνται με εξαφάνιση ή είναι σπάνια. Και, τα νομικά κείμενα για την

⁴³ οικότοπος ή βιότοπος ή ενδιαίτημα = φυσική περιοχή στην οποία διαβιούν είδη της άγριας πανίδας και χλωρίδας

⁴⁴ Συγκρίνετε τον ορισμό αυτό με εκείνο που δίνει το σχολικό βιβλίο της Γ' τάξης του Ενιαίου Λυκείου, «Βιολογία»: Η ποικιλία των οργανισμών που υπάρχουν στον πλανήτη μας, δηλαδή η βιοποικιλότητα, είναι αποτέλεσμα διαδικασιών που διήρκεσαν εκατομμύρια χρόνια και οδήγησαν στη διαδοχική διαφοροποίηση των οργανισμών και, διαμέσου αυτής, στην εμφάνιση νέων ειδών ή στην εξαφάνιση άλλων.

προστασία και διατήρηση ενός συγκεκριμένου τύπου οικοτόπων, όπως π.χ. των υγροτόπων.

Στη συνέχεια, το δίκαιο προσέγγισε το πρόβλημα με τρόπο «συνολικό». Δηλαδή, θεσπίστηκαν κανόνες δικαίου που επιδιώκουν τη διαχείριση όλων των οικοσυστημάτων, που αξιολογούνται ως πολύτιμα και ευπαθή και στη διατήρηση κάθε μορφής ζωής⁴⁵.

Η βασική διαφορά ανάμεσα στα δύο αυτά σύνολα κανόνων δικαίου είναι η εξής: Τα πρώτα νομικά κείμενα απαγορεύουν ή περιορίζουν την άσκηση ανθρώπινων δραστηριοτήτων, για τις οποίες έχει αποδειχθεί ότι έχουν βλαπτικά αποτελέσματα στη διατήρηση κάποιων συγκεκριμένων ειδών (των οποίων τη βιολογική εξέλιξη γνωρίζουμε) ή οικοτόπων. Τα δεύτερα νομικά κείμενα αποσκοπούν στη διατήρηση κάθε μορφής ζωής, άσχετα από την επιστημονική γνώση που διαθέτουμε για κάθε μια από αυτή, και στη δημιουργία δικτύου προστατευόμενων φυσικών περιοχών⁴⁶. Αυτό το δίκτυο εξασφαλίζει τη διατήρηση

⁴⁵ Σε αυτό βοήθησε η επιστημονική πρόοδος που στο μεταξύ είχε συντελεστεί.

⁴⁶ Σχετικά με τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές βλέπε: Καρέτσος-Λαζαρέτου, Προστατευόμενες Φυσικές Περιοχές, ΕΚΚΕ - Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς 2002, το κεφάλαιο 7 του σχολικού βιβλίου της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου τεχνολογικής

της βιοποικιλότητας και σε αυτό, οι ανθρώπινες δραστηριότητες ασκούνται σύμφωνα με κάποιο διαχειριστικό πρότυπο.

Οι κανόνες δικαίου για την προστασία της βιοποικιλότητας και γενικά της φύσης γενικότερα είναι περισσότεροι (βλέπε Παράρτημα 2, όπου στον Πίνακα I αναγράφονται οι διεθνείς συμβάσεις, στον Πίνακα II οι κοινοτικοί κανονισμοί και οδηγίες και στο Πίνακα III οι εθνικοί νόμοι). Τα πληρέστερα νομικά κείμενα για την προστασία της βιοποικιλότητας είναι: 1)η διεθνής σύμβαση για τη βιολογική ποικιλότητα, που υπεγράφη στο Ρίο ντε Τζανέιρο (Βραζιλία) το 1992 από 150 κράτη. Η Ελλάδα υπέγραψε τη σύμβαση και τη κύρωσε με το ν. 2204/1994 και 2)η κοινοτική οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας.

Σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές, η χώρα μας έχει την υποχρέωση:

- να διαχειρίζεται τη φύση, ως χώρο και ως τοπίο, με τρόπο τέτοιο που η ανάπτυξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων να σέβεται απόλυτα τις φυσικές διεργασίες
- να διατηρεί τους πληθυσμούς των ειδών της άγριας ζωής, δηλαδή της άγριας πανίδας και χλωρίδας

κατεύθυνσης «Διαχείριση Φυσικών Πόρων» και το τεύχος 38/2001 του περιοδικού ΑΜΦΙΒΙΟ (Ο Θεσμός των προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα).

σε επίπεδα τέτοια, που η εξαφάνιση των ειδών ή η διακινδύνευση της επιβιώσής τους να αποφεύγεται. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί με τον έλεγχο των απολήψεων των ειδών από τη φύση (δηλαδή με τη ρύθμιση της αλιείας και του κυνηγιού) και με τον έλεγχο του εμπορίου των ειδών

- να προστατεύει τα ευαίσθητα και ευπαθή τμήματα του φυσικού χώρου, που είναι τόποι διαβίωσης για τα είδη της άγριας χλωρίδας και πανίδας και για αυτό το λόγο, αξίζουν να παραμείνουν όπως είναι και
- να ιδρύσει ένα δίκτυο προστατευόμενων φυσικών περιοχών, συμμετέχοντας έτσι στην ίδρυση του ευρωπαϊκού δικτύου προστατευόμενων φυσικών περιοχών Natura 2000 (το δίκτυο Natura 2000 προβλέπεται από τη κοινοτική οδηγία 92/43).

2.8.4. Η συμβολή της νομολογίας

Οι δικαστικές αποφάσεις που έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα σχετικά με την προστασία της φύσης, με αφορμή συγκεκριμένες υποθέσεις, είναι σημαντικές. Ειδικότερα το Συμβούλιο της Επικρατείας, εφαρμόζοντας και ερμηνεύοντας τους κανόνες δικαίου:

- απαγόρευσε τους αεροψεκασμούς με φυτοφάρμακα για τη καταπολέμηση του δάκου
- έταξε προθεσμία για την απαγόρευση της αλιείας με αργαλειό
- έκρινε ασυμβίβαστες με την προστασία της χελώνας *caretta-caretta* ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως η ερασιτεχνική αλιεία, η τοποθέτηση ομπρε-

λών και καθισμάτων στις παραλίες ωτοκίας της χελώνας, η επέκταση λιμενικών έργων, κ.α.

- αξίωσε όπως η ετήσια υπουργική απόφαση για το κυνήγι: 1) συνοδεύεται από επιστημονική τεκμηρίωση της κατάστασης των πληθυσμών των ειδών που κυνηγιούνται και 2) έχει λάβει υπόψη τις απόψεις όχι μόνο των κυνηγετικών συλλόγων αλλά και των οικολογικών οργανώσεων
- απαγόρευσε γεωτρήσεις σε προστατευόμενες φυσικές περιοχές
- απαγόρευσε την επικάλυψη ή τη δόμηση των ρεμάτων και αξίωσε την πλήρη οριοθέτηση ποταμών και ρεμάτων, όταν διασχίζουν πόλεις
- απαγόρευσε την ίδρυση ή επέκταση οικισμού κοντά σε οικότοπο, άσχετα από το αν αυτός είχε χαρακτηριστεί προστατευόμενη φυσική περιοχή
- έκρινε ότι οι ανθρώπινες επεμβάσεις στις ακτές είναι συμβατές μόνο όταν είναι δεν διαταράσσουν το οικοσύστημα των ακτών. Δεν είναι συμβατές (και άρα αποκλείονται) δραστηριότητες όπως η εγκατάσταση εξέδρας, η εγκατάσταση γηπέδου CARTING, η εγκατάσταση και λειτουργία δεξαμενών αποθήκευσης και διακίνησης υγρών καυσίμων, η κατασκευή συστήματος κυματοθραυστών κ.α.
- έλεγξε αυστηρά την οικιστική ανάπτυξη των μικρών νησιών
- δεν επέτρεψε τη τεχνητή στένωση της φυσικής κοίτης ποταμού

- δεν επέτρεψε την ίδρυση αγκυροβολίου σε όρμο, που είναι ιδιαίτερο «...αισθητικών, φυσικών, και πολιτιστικό κεφάλαιο...» για την ευρύτερη περιοχή
- δεν επέτρεψε τη διάσπαση της περιοχής του οικοτόπου της φαιάς αρκούδας, με τη χάραξη του αυτοκινητοδρόμου ΕΓΝΑΤΙΑ μέσα σε αυτόν
- απαγόρευσε την επέκταση χημικής βιομηχανίας στο θαλάσσιο κόλπο της Αυλίδας, ο οποίος εμφάνιζε αυξημένη ρύπανση
- δεν επέτρεψε την σχεδιαζόμενη εγκατάσταση διαλυτηρίου πλοίων στο δέλτα του ποταμού Νέστου
- έκρινε ασυμβίβαστες, με την προστασία των πιο ευαίσθητων φυσικών τμημάτων του Αμβρακικού κόλπου, την εγκατάσταση ιχθυοτροφείων και το κυνήγι
- έκρινε νόμιμη την απαγόρευση της άσκησης ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο νησί Πιπέρι (κοντά στην Αλόνησο) των Β.Σποράδων, από τη στιγμή που είναι φυσικό καταφύγιο του απειλούμενου με εξαφάνιση είδους *monachus-monachus*
- έκρινε ότι «..οι όροι και περιορισμοί δόμησης και απαγορεύσεις καθώς και οι χρήσεις γης, που επιβάλλονται στη περιοχή του οικοτόπου της θαλάσσιας χελώνας *caretta-caretta* δεν θεωρούνται υπέρμετρο βάρος για τις ιδιοκτησίες..»
- δεν επέτρεψε την κοπή χιλιάδων δρυών (βελανιδιών) στο δάσος Κάπελης- Φολόνης του Ν. Ηλείας (περιοχή που έχει ενταχθεί στο δίκτυο προστατευόμενων φυσικών περιοχών Natura 2000), γιατί η βλάβη του δάσους θα ήταν ανεπανόρθωτη.

Παράλληλα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (ΔΕΚ) ερμηνεύοντας τις διατάξεις των οδηγιών 79/409/ΕΟΚ (για τη διατήρηση των άγριων πτηνών) και 92/43/ΕΟΚ, με αφορμή συγκεκριμένες υποθέσεις⁴⁷, συστηματοποίησε τις υποχρεώσεις των κρατών μελών της Ε.Ε. για την ίδρυση προστατευόμενων φυσικών περιοχών. Έτσι

- τα κράτη υποχρεούνται να ιδρύσουν ένα δίκτυο προστατευόμενων φυσικών περιοχών, το οποίο ικανοποιεί την αναγκαιότητα προστασίας και διατήρησης της φύσης και της άγριας ζωής
- τα κράτη επιλέγουν και οριοθετούν αυτές τις φυσικές περιοχές, με βάση κριτήρια οικολογικά και όχι με βάση κριτήρια οικονομικά και κοινωνικά
- τα κράτη υποχρεούνται να εντάξουν στο δίκτυο των προστατευόμενων φυσικών περιοχών όλες και όχι μερικές από τις φυσικές περιοχές που βρίσκονται στο έδαφός τους και πληρούν το οικολογικά κριτήρια.

Ειδικό σημείωμα. Η σημασία του δάσους είναι ιδιαίτερα μεγάλη και αναντικατάστατη για τη σύγ-

⁴⁷ Η πιο σημαντική είναι η υπόθεση C-3/96 Επιτροπή κατά Ολλανδίας.

χρονη κοινωνία⁴⁸. Ευθύς εξ αρχής, το δίκαιο αναγνώρισε το διπλό ρόλο του δάσους. Το δάσος είναι καθοριστικός παράγοντας για τη διαφύλαξη της οικολογικής ισορροπίας. Το δάσος είναι επίσης ανεκτίμητο κοινωνικό αγαθό που συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής. Το σύνταγμα με τα άρθρα 24 παράγραφος 1 και 117 παράγραφοι 3 και 4 και οι νόμοι, που ψηφίστηκαν για την εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων, θεσπίζουν ένα ιδιαίτερο πλαίσιο προστασίας των δασών και των δασικών εκτάσεων. Βασικός κανόνας αυτού του νομικού πλαισίου είναι: **η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων καταρχήν απαγορεύεται**. Αλλά, ας το δούμε αναλυτικότερα.

2.8.5. Τι είναι δάσος

Δάσος είναι σύμφωνα με το δίκαιο κάθε έκταση της επιφάνειας του εδάφους, που καλύπτεται όλη στο σύνολό της ή σποραδικά από άγρια ξυλώδη φυτά. Τα φυτά μπορεί να είναι οποιωνδήποτε διαστάσεων και ηλικίας, αρκεί να αποτελούν οργανική ενότητα. Αυτή η οργανική ενότητα μπορεί ή να προσφέρει προϊόντα που εξάγονται από τα φυτά, ή να

⁴⁸ Περισσότερα βλέπε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου τεχνολογικής κατεύθυνσης «Διαχείριση Φυσικών Πόρων», κεφάλαιο 6.

συμβάλει στη διατήρηση της φυσικής και βιολογικής ισορροπίας ή να εξυπηρετεί τη διαβίωση του ανθρώπου (ν. 998/1979 για την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων).

Η εφαρμογή του ορισμού αυτού δημιούργησε ερμηνευτικά προβλήματα, που κλήθηκε ο δικαστής να λύσει. Το ερώτημα που τέθηκε στο δικαστή ήταν: τι είναι τελικά δάσος; Μια φυσική περιοχή για να χαρακτηριστεί δάσος πρέπει να πληροί όλα τα κριτήρια που ορίζει ο νόμος (δηλαδή η οργανική ενότητα της φυτικής βλάστησης, η συμβολή στη φυσική και βιολογική ισορροπία και η εξυπηρέτηση της αναψυχής) ή είναι αρκετό ένα από αυτά;.

Η απάντηση δόθηκε τελικά από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο με την απόφαση 27/1999. Το σύνταγμα υιοθέτησε την απάντηση αυτή με την αναθεώρηση του 2001. Έτσι σύμφωνα με την ερμηνευτική δήλωση του νέου άρθρου 24 δάσος ή δασικό οικοσύστημα είναι «το οργανικό σύνολο άγριων φυτών με ξυλώδη κορμό πάνω στην αναγκαία επιφάνεια του εδάφους, τα οποία, μαζί με την εκεί συνυπάρχουσα χλωρίδα και πανίδα, αποτελούν μέσω της αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και αλληλοεπίδρασής τους, ιδιαίτερη βιοκοινότητα (δασοβιοκοινότητα) και ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον (δασογενές). *Δασική έκταση* υ-

πάρχει όταν στο παραπάνω σύνολο η άγρια ξυλώ-
δης βλάστηση, υψηλή ή θαμνώδης, είναι αραιά»⁴⁹.

2.8.6. Δάσος και Δίκαιο

Το σύνταγμα

- απαγορεύει τη μεταβολή του προορισμού των δα-
σών και δασικών εκτάσεων
- αποκλείει τη μεταβολή του χαρακτήρα του δάσους
ή της δασικής έκτασης όταν αυτά καταστραφούν
από πυρκαγιά ή αποψιλωθούν με άλλο τρόπο
- επιτρέπει την αναγκαστική απαλλοτρίωση των δα-
σών και των δασικών εκτάσεων μόνο από το Δη-
μόσιο, εάν και εφόσον διατηρείται ο δασικός χα-
ρακτήρας τους και
- υποχρεώνει το κράτος να συντάξει δασολόγιο (δη-
λαδή να απογράψει το δασικό πλούτο με συστη-
ματικό τρόπο).

⁴⁹ Συγκρίνατε τον ορισμό αυτό με εκείνο που δίνει το σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου τεχνολογικής κατεύ-
θυνσης «Διαχείριση Φυσικών Πόρων»: Στη δασολογική επι-
στήμη γίνεται λόγος για δάσος, όταν τα δένδρα και οι θάμνοι
συζούν πάνω σε μια μεγάλη επιφάνεια σε στενή «κοινωνική»
σχέση μεταξύ τους και σε όση απόσταση, ώστε με τη «συγκό-
μωσή » τους να δημιουργούν ένα ξεχωριστό περιβάλλον - το
δασικό περιβάλλον.

Οι νόμοι που έχουν ψηφιστεί για την εφαρμογή του διατάξεων του συντάγματος (βλέπε Πίνακα ΙΙΙ του Παραρτήματος 2) αφορούν τη δασική ιδιοκτησία, τη διαχείριση των δασών, τις αναδασώσεις, την προστασία των δασών από πυρκαγιά, τα δασικά έργα και το κυνήγι. Επίσης, τα όργανα διοίκησης των δασών, την αντιμετώπιση των πυρκαγιών και τις επιτρεπτές επεμβάσεις στα δάση και δασικές εκτάσεις. Στους παραβάτες της δασικής νομοθεσίας επιβάλλονται ποινές και πρόστιμα. Τέλος, τα κάθε είδους έσοδα του κράτους από τη χρήση των δασών αποδίδονται στον ειδικό λογαριασμό του Κεντρικού Ταμείου Γεωργίας, Κτηνοτροφίας και Δασών (Υπουργείο Γεωργίας) και διατίθενται αποκλειστικά για την προστασία των δασών και τις αναδασώσεις.

2.8.7. Η συμβολή της νομολογίας

Το Συμβούλιο της Επικρατείας, με αφορμή συγκεκριμένες υποθέσεις που εκδικάστηκαν από αυτό, έλεγξε τη νομιμότητα των πράξεων της Διοίκησης που αφορούσαν δάση και τις δασικές εκτάσεις. Έτσι:

- επιβεβαίωσε τη νομιμότητα κάθε πράξης των δασικών αρχών που επιβάλλει την αναδάσωση κατεστραμμένης έκτασης, εφόσον αυτή ήταν δασική πριν καταστραφεί
- επιβεβαίωσε τη νομιμότητα κάθε πράξης των αρμοδίων αρχών που επέβαλε τη κατεδάφιση αυθαιρέτου κατασκευής μέσα σε δάσος
- εμπόδισε τη κατάτμηση της δασικής ιδιοκτησίας, την εκχέρσωση των δασικών εκτάσεων, την ανοι-

κοδόμηση σε ιδιωτικές δασικές εκτάσεις και την περίφραξη των ιδιωτικών δασών

- απαγόρευσε την επέκταση σχεδίου πόλεως σε δασική περιοχή ή τη χρησιμοποίηση δασικών εκτάσεων από τους οικοδομικούς συνεταιρισμούς
- επέτρεψε τη καταστροφή δασικών περιοχών για την εκτέλεση δημοσίων έργων, μόνον όταν αυτά είναι πολύ σημαντικού δημοσίου συμφέροντος. Τέτοια δημόσια έργα είναι οι εγκαταστάσεις βιολογικού καθαρισμού, όχι όμως οι χωματερές, τα νεκροταφεία, οι αυτοκινητόδρομοι
- υπενθύμισε στη Διοίκηση την υποχρέωση της για τη σύνταξη του δασολογίου. Αποτέλεσμα ήταν να συμπεριληφθεί η υποχρέωση αυτή στο σύνταγμα με την αναθεώρηση του 2001.

2.9. Η πολιτιστική κληρονομιά

2.9.1. Το πρόβλημα

Η χώρα μας, εκτός από μια πολύ πλούσια ιστορία, διαθέτει ένα πολύ μεγάλο αριθμό αρχαιολογικών χώρων και μνημείων από όλες τις ιστορικές εποχές. Επίσης, ένα μεγάλο αριθμό αξιόλογων παραδοσιακών οικισμών (περί τους 3.500) και διατηρητέων κτισμάτων. Ακόμη περίπου 400 ιστορικές περιοχές έχουν χαρακτηριστεί ως τοπία φυσικού κάλους με απόφαση του κάθε φορά Υπουργού Πολιτισμού.

Αυτή η ιστορική μνήμη της χώρας απειλείται με εξαφάνιση. Αιτίες είναι: 1) οι καταστροφές, όπως οι σεισμοί, η φωτιά, οι πλημμύρες, 2) η δόμηση, αυθαίρετη ή νόμιμη. Όταν η δόμηση γίνεται χωρίς αρχιτεκτονικά κριτήρια (όπως συνήθως συμβαίνει) αλλοιώνει την αισθητική φυσιογνωμία των παραδοσιακών οικισμών, των τοπίων και των ιστορικών περιοχών και 3) η γενικότερη υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος. Ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως η ανεξέλεγκτη απόρριψη σκουπιδιών, η χρησιμοποίηση της γης με άναρχο τρόπο κ.α. δεν επιτρέπουν την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας.

Ανάλογη είναι η κατάσταση και σε άλλες χώρες του κόσμου⁵⁰. Όμως οι λαοί δεν επιβιώνουν με κενά στην ιστορική τους συνέχεια. Οι λαοί έχουν ανάγκη, η πολιτιστική τους συνέχεια στην πορεία του χρόνου να παραμένει αδιάκοπη και η πολιτιστική τους ταυτότητα αναλλοίωτη. Για αυτό το λόγο, τα κράτη έχουν θεσπίσει κανόνες δικαίου για την προ-

⁵⁰ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η καταστροφή της ιστορικής πόλης της Βαρσοβίας από τους Γερμανούς, στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου.

στασία και διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο⁵¹.

2.9.2. Τι είναι πολιτιστική κληρονομιά

Σύμφωνα με όσα ορίζουν οι κανόνες δικαίου πολιτιστική κληρονομιά είναι τα μνημεία (δηλαδή τα αρχιτεκτονικά έργα, τα σημαντικά έργα γλυπτικής, ζωγραφικής, τα έργα ή κατασκευές αρχαιολογικού χαρακτήρα, οι επιγραφές, τα σπήλαια και τα σύνολα έργων παγκόσμιας αξίας), τα σύνολα οικοδομημάτων (δηλαδή κτίρια μεμονωμένα ή οικισμοί που έχουν παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης) και τα τοπία (δηλαδή έργα ανθρώπου ή σύνολα ανθρώπινων έργων και φυσικών εκτάσεων που έχουν αξία από άποψη ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική)⁵². Τα μνη-

⁵¹ Περισσότερες πληροφορίες για την πολιτιστική κληρονομιά μπορείτε να βρείτε στο σχολικό βιβλίο της Α' τάξης, 2^{ου} κύκλου των ΤΕΕ «Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς».

⁵² Ο ορισμός αυτός δίνεται από τη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, που συνυπέγραψε η Ελλάδα με άλλα κράτη στο Παρίσι το 1972 και κύρωσε η Βουλή με το ν. 1127/1981.

Συγκρίνατε τον ορισμό αυτό με εκείνο που δίνει το σχολικό βιβλίο της Α' τάξης του 2^{ου} κύκλου των ΤΕΕ «Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» στη σελίδα 16: Το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών που αναφέρονται σε ένα τόπο συγκροτούν την

μεία, τα σύνολα οικοδομημάτων και τα τοπία είναι τα στοιχεία που συγκροτούν την πολιτιστική κληρονομιά⁵³.

Ο έλληνας δικαστής (κυρίως το Συμβούλιο της Επικρατείας) συνέδεσε την πολιτιστική κληρονομιά με το χώρο που περιβάλλει τα στοιχεία της. Έτσι διατύπωσε τον ορισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς με τρόπο διευρυμένο. Πολιτιστική κληρονομιά είναι κάθε μορφή πολιτιστικής επικοινωνίας (είτε αυτό είναι μνημείο, είτε είναι διατηρητέο κτίριο ή τόπος στον οποίο συνέβη κάποιο ιστορικό γεγονός) της οποίας, η μνήμη κρίνεται από το κράτος ότι πρέπει να διασωθεί. Μάλιστα, η προστασία των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς επεκτείνεται και στον περιβάλλοντα χώρο, εάν αυτός κρίνεται αναγκαίος για την προβολή, εξυπηρέτηση ή για την προσπέλαση στο πολιτιστικό στοιχείο.

πολιτιστική κληρονομιά του, με την έννοια ότι αυτή περιέχει τα στοιχεία που απαρτίζουν την ιστορική μνήμη του λαού ή της κοινωνίας των ανθρώπων που τον κατοικούν, δηλαδή οτιδήποτε δημιουργήθηκε στο παρελθόν και σχετίζεται με τη διαδρομή του στο χρόνο. Πολιτιστικό αγαθό είναι κάθε υλικό ή άυλο δημιούργημα του ανθρώπου που παραπέμπει στο τρόπο ζωής του παρελθόντος.

⁵³ Στη διεύθυνση www.culture.gr μπορείτε να δείτε τα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους της χώρας.

2.9.3. Πολιτιστική κληρονομιά και Δίκαιο

Το νομικό πλαίσιο για την προστασία και διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελείται από τη συνταγματική διάταξη του άρθρου 24 (παράγραφοι 1 και 6, βλέπε Μέρος 1), από διεθνείς συμβάσεις και νόμους, καθώς και προεδρικά διατάγματα ή υπουργικές αποφάσεις που εκδόθηκαν για την υλοποίηση των νόμων αυτών. Το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ) με τις αποφάσεις του συστηματοποίησε, εμπλούτισε και ερμήνευσε το πλαίσιο αυτό.

Οι σημαντικότεροι κανόνες δικαίου για την προστασία και διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι:

Α. Τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς διατηρούνται αναλλοίωτα για να μεταβιβαστεί η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά στις επόμενες γενεές. Με βάση το κανόνα αυτό, το ΣτΕ έκρινε ότι:

- οι παραδοσιακοί οικισμοί προστατεύονται εάν και εφόσον διαφυλάσσεται η φυσιογνωμία της περιμετρικής ζώνης που τους περιβάλλει
- δεν είναι νόμιμη η πολεοδομική μελέτη οικισμού, όταν συμπεριλαμβάνει σημαντικό τμήμα αρχαιολογικού χώρου χωρίς να λαμβάνει μέτρα προστασίας του
- ο βασικός στόχος του ρυθμιστικού σχεδίου των Αθηνών είναι η διατήρηση της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης
- η προστασία του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών προϋποθέτει την προστασία του φυσικού χώρου που τον περιβάλλει

- η κατασκευή μαρίνας αποτελεί άμεσο και βέβαιο κίνδυνο για την αλλοίωση της ιστορικής ακτογραμμής του Μαραθώνα
- ο χώρος παλαιού θερινού κινηματογράφου (πρόκειται για τον κινηματογράφο Χλόη στη Κηφισιά) αποτελεί χαρακτηριστικό τόπο πολιτιστικής επικοινωνίας των κατοίκων της βιομηχανικής πόλης
- ο χαρακτηρισμός του κινηματοθεάτρου REX ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου είναι νόμιμος, γιατί έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου και

ακόμη, το Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης έκρινε ότι ο κάθε πολίτης έχει δικαίωμα στην προστασία, διάσωση και απόλαυση των αρχαιολογικών θησαυρών και μνημείων της χώρας.

Β. Η Διοίκηση μπορεί με την έκδοση πράξεων της να επιβάλει, μετά από αιτιολογημένη κρίση, γενικούς περιορισμούς ή ιδιαίτερα μέτρα για την αποφυγή κάθε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης των μνημείων. Έτσι η Διοίκηση μπορεί σύμφωνα με το ν. 5351/1932 να επιβάλει περιορισμούς ή και να απαγορεύει δραστηριότητες που βλάπτουν με οποιονδήποτε τρόπο τα αρχαία μνημεία. Τέτοιες δραστηριότητες είναι π.χ. οι μεταλλευτικές εργασίες, η κατασκευή χώρου υγειονομικής ταφής αποβλήτων, η εγκατάσταση δεξαμενών καυσίμων, η κατασκευή συστήματος κυματοθραυστών, κ.α. Επίσης, η Διοίκηση μπορεί να χαρακτηρίσει ένα κτίριο ως διατηρητέο ή να κηρύξει έναν οικισμό ως παραδοσιακό. Για το διατηρητέο κτίριο η Διοίκηση μπορεί να απαγορεύσει τη

κατεδάφιση καθώς και κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα (ακόμη και ένα απλό χρωματισμό), που αλλοιώνει την ιστορική φυσιογνωμία του κτιρίου. Το ίδιο και για τους παραδοσιακούς οικισμούς.

Γ. Η Διοίκηση υποχρεούται να αποζημιώσει τον ιδιοκτήτη του πολιτιστικού στοιχείου, για τους περιορισμούς που υφίσταται η ιδιοκτησία του. Πρόσφατα ψηφίστηκε ο ν.2831/2000, ο οποίος ορίζει μεταξύ άλλων, ότι το κράτος υποχρεούται να αποζημιώσει τον ιδιοκτήτη ακινήτου για το οποίο εκδόθηκε οικοδομική άδεια, εκτελέστηκαν οικοδομικές εργασίες και στη συνέχεια αυτό χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέο (και για αυτό το λόγο οι οικοδομικές εργασίες διεκόπησαν).

Μέχρι εδώ είδαμε πως το δίκαιο αντιμετωπίζει τα περιβαλλοντικά προβλήματα που υπάρχουν. Για την *αποφυγή* νέων περιστατικών περιβαλλοντικών προβλημάτων, το δίκαιο έχει εισάγει τρία διαδικαστικά μέσα. Αυτά έχουν οριζόντιο χαρακτήρα, αφορούν δηλαδή όλα τα περιβαλλοντικά προβλήματα και είναι:

- η εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων (διοικητική διαδικασία για την αποτύπωση των βλαπτικών αποτελεσμάτων στο περιβάλλον από ένα έργο που σχεδιάζεται να εκτελεστεί)
- το οικολογικό σήμα (η απονομή του επιδιώκει να προτρέψει τους ανθρώπους σε άλλα πρότυπα καταναλωτικής συμπεριφοράς) και

- ο οικολογικός έλεγχος (γίνεται για να ενθαρρυνθούν η βιομηχανία και γενικά η επιχείρηση να χρησιμοποιήσουν φιλο-περιβαλλοντική τεχνολογία).
- Συνεχίζουμε λοιπόν.

2.10. Τα διαδικαστικά μέσα για την πρόληψη των περιβαλλοντικών προβλημάτων

2.10.1. Η εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων

Στη χώρα μας ένα έργο ή μια δραστηριότητα για να πραγματοποιηθεί και να λειτουργήσει πρέπει να έχει εφοδιαστεί με μια σειρά από άδειες. Οι άδειες αυτές χορηγούνται από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές, σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπουν οι κανόνες δικαίου. Μια από αυτές είναι η εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων και **προηγείται** κάθε άλλης άδειας ή διαδικασίας.

Παράδειγμα: Η ίδρυση και λειτουργία μιας βιομηχανικής μονάδας προϋποθέτει τη χορήγηση άδειας από την Διεύθυνση Βιομηχανίας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης (σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2516/1997). Η άδεια συνοδεύεται από την άδεια διάθεσης στερεών και υγρών αποβλήτων που χορηγεί η Διεύθυνση Υγιεινής της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, από την έγκριση της μελέτης πυροπροστασίας που χορηγεί το Πυροσβεστικό Σώμα, την άδεια χορήγησης νερού του χορηγεί η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση

και την άδεια SEVESO (βλέπε παρακάτω ειδικό σημείωμα) και την άδεια χρήσης γενετικά τροποποιημένων οργανισμών που χορηγεί το ΥΠΕΧΩΔΕ. Πριν από τη χορήγηση όλων αυτών των αδειών πρέπει να έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Η εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων προβλέπεται από τη κοινοτική οδηγία 85/337/ΕΟΚ για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον⁵⁴. Εφαρμόζεται σε όλα τα κράτη μέλη⁵⁵ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχει συμβάλλει θετικά στην πρόληψη των βλαπτικών αποτελεσμάτων στο περιβάλλον.

Σκοπός της εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων είναι: 1) να αποτυπώσει τα βλαπτικά α-

⁵⁴ Το 1997 η οδηγία 85/337/ΕΟΚ τροποποιήθηκε από την οδηγία 97/11/ΕΚ για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων έργων στο περιβάλλον.

⁵⁵ Η οδηγία 85/337/ΕΟΚ εναρμονίστηκε στο ελληνικό δίκαιο με τις υπουργικές αποφάσεις 69269/5387/1990 για την κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες, περιεχόμενο Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) (ΦΕΚ 678/Β) και 75308/5512/1990 για τον καθορισμό τρόπου ενημέρωσης των πολιτών και φορέων εκπροσώπησης τους για το περιεχόμενο της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων των έργων και δραστηριοτήτων (ΦΕΚ 691/Β).

πότελέσματα που πιθανόν θα έχει το σχεδιαζόμενο έργο ή δραστηριότητα στο περιβάλλον. Π.χ. ποια είναι τα βλαπτικά αποτελέσματα που θα έχει η κατασκευή ενός διυλιστηρίου ή ενός λιμανιού και 2) να εξασφαλίσει ότι η τελική άδεια για την εκτέλεση και λειτουργία του έργου ή της δραστηριότητας χορηγείται αφού, προηγουμένως η δημόσια αρχή έχει λάβει υπόψη της την αναγκαιότητα προστασίας του περιβάλλοντος. Π.χ η άδεια για τη λειτουργία ενός λατομείου χορηγείται με τον όρο ότι θα γίνει αποκατάσταση του τοπίου όταν το λατομείο θα πάψει να λειτουργεί.

Η διαδικασία της εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων περιλαμβάνει δύο στάδια. Το πρώτο στάδιο είναι η σύνταξη της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) που στη συνέχεια αξιολογείται από την αρμόδια δημόσια αρχή και το δεύτερο είναι η έγκριση των περιβαλλοντικών όρων.

Η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ)

Η ΜΠΕ συντάσσεται από τον ιδιοκτήτη του έργου ή της δραστηριότητας. Η σύνταξή της είναι υποχρεωτική για πολλά έργα και δραστηριότητες. Όχι όμως για όλα ανεξαιρέτως. Είναι υποχρεωτική (σύμφωνα με την υπουργική απόφαση 69269/5387/1990) για τη κατασκευή διυλιστηρίων πετρελαίου, τη κατασκευή αυτοκινητοδρόμων, τη κατασκευή αεροδρομίων και λιμανιών, τις εγκαταστάσεις επεξεργασίας αποβλήτων, τις χωματερές, τα ιχθυοτροφεία, πτη-

νοτροφεία και χοιροτροφεία, τα υδροηλεκτρικά έργα και τους πυλώνες της ΔΕΗ, τα ναυπηγεία, τις εγκαταστάσεις χημικής βιομηχανίας, τις μαρίνες και τα ξενοδοχεία, τα έργα άντλησης υπόγειων νερών, τα φράγματα, τους αγωγούς μεταφοράς αερίου, κ.α⁵⁶.

Το περιεχόμενο της ΜΠΕ περιλαμβάνει την περιγραφή της γεωγραφικής περιοχής στην οποία θα κατασκευαστεί το έργο ή θα πραγματοποιηθεί η δραστηριότητα. Περιγράφει το χώρο εγκατάστασης, το τεχνολογικό σχεδιασμό και το μέγεθος της εγκατάστασης. Προτείνει τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την πρόληψη, μείωση ή αποκατάσταση των βλαπτικών αποτελεσμάτων στο περιβάλλον. Εξετάζει τις εναλλακτικές λύσεις που υπάρχουν για τη κατασκευή του έργου και αποτυπώνει τα βλαπτικά αποτελέσματα που έχουν αυτές οι λύσεις στο περιβάλλον. Αιτιολογεί από περιβαλλοντική άποψη την επιλογή που τελικά κάνει η μελέτη. Τέλος περιλαμ-

⁵⁶ Το σχέδιο της νέας κοινοτικής οδηγίας για την εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον από σχέδια και προγράμματα (γνωστή ως *οδηγία για τις Στρατηγικές Περιβαλλοντικές Επιπτώσεις*) προβλέπει ότι θα είναι υποχρεωτική η σύνταξη της ΜΠΕ για τα σχέδια και τα προγράμματα που αφορούν τη γεωργία, την αλιεία, τις μεταφορές, τη δασοπονία, τη χρήση νερών, την ενέργεια, τη διαχείριση αποβλήτων, τη βιομηχανία, το τουρισμό και τις τηλεπικοινωνίες και για τα χωροταξικά σχέδια.

βάνει μια εκλαϊκευμένη περίληψη του συνόλου της μελέτης.

Μετά τη σύνταξη, η ΜΠΕ υποβάλλεται στην αρμόδια αρχή (που είναι το ΥΠΕΧΩΔΕ ή οι περιφερειακές του υπηρεσίες) και αξιολογείται από αυτήν. Ακολουθεί η απόφαση για την έγκριση των περιβαλλοντικών όρων. Στη χώρα μας συντάσσονται και αξιολογούνται κάθε έτος περίπου 5.000 ΜΠΕ.

Η έγκριση των περιβαλλοντικών όρων

Η έγκριση των περιβαλλοντικών όρων χορηγείται από την αρχή στην οποία έχει υποβληθεί για αξιολόγηση η ΜΠΕ (δηλαδή το ΥΠΕΧΩΔΕ ή τις περιφερειακές του υπηρεσίες). Εξαιρούνται τα έργα που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την εθνική οικονομία όπως π.χ. το διεθνές αεροδρόμιο στο Σπάτα. Για αυτά τα έργα η έγκριση των περιβαλλοντικών όρων χορηγείται με νόμο που ψηφίζει η Ελληνική Βουλή⁵⁷.

Η έγκριση των περιβαλλοντικών όρων περιέχει τους *περιβαλλοντικούς όρους*. Αυτοί αφορούν το είδος και το μέγεθος του έργου ή της δραστηριότητας, τις οριακές τιμές ρυπαντικών φορτίων και στάθμης θορύβου και δονήσεων που επιτρέπεται το έργο

⁵⁷Σύμφωνα με το άρθρο 7 του ν. 2338/1995 (ΦΕΚ 202/Α).

να εκπέμπει⁵⁸. Και, τα έργα που πρέπει να κατασκευάσει ή τα μέτρα που πρέπει να λάβει ο ιδιοκτήτης του έργου ή της δραστηριότητας για την αποκατάσταση των βλαπτικών αποτελεσμάτων στο περιβάλλον ή για τη διατήρηση των ευαίσθητων φυσικών στοιχείων.

Η απόφαση για την έγκριση των περιβαλλοντικών όρων δημοσιοποιείται με ευθύνη του νομαρχιακού συμβουλίου, στο οποίο διαβιβάζεται από την αρχή που την εξέδωσε. Η όλη διαδικασία εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων διαρκεί από 3 μήνες έως 12 μήνες. Η έγκριση των περιβαλλοντικών όρων ισχύει συνήθως για 5 έτη.

Στην πράξη όμως σήμερα, δεν υπάρχει ουσιαστικός έλεγχος αν αυτοί οι περιβαλλοντικοί όροι τηρούνται κάθε φορά από τους ιδιοκτήτες των έργων ή των δραστηριοτήτων. Για το λόγο αυτό, έχει απο-

⁵⁸Μια σειρά κοινοτικών οδηγιών έχουν θεσπίσει όρια εκπομπών ρυπαντικών φορτίων για τον έλεγχο της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και τη διασπορά των χημικών ουσιών καθώς και όρια στάθμης για το θόρυβο και τις δονήσεις, όπως επίσης και όρια εκπομπών ακτινοβολιών (για περισσότερα βλέπε στη διεύθυνση INTERNET: www.euroopa.eu.int/eur-lex/el/) . Οι οδηγίες αυτές έχουν εναρμονιστεί στο ελληνικό δίκαιο με υπουργικές απόφασεις ή πράξεις υπουργικού συμβουλίου, όπως π.χ. η πράξη υπουργικού συμβουλίου 98/87 για την οριακή τιμή ποιότητας της ατμόσφαιρας σε μόλυβδο (ΦΕΚ 135/Α).

φασιστεί από το ΥΠΕΧΩΔΕ η ίδρυση του Εθνικού Περιβαλλοντικού Σώματος Επιθεωρητών (Ε.Π.Σ.Ε), που θα έχει ελεγκτικές αρμοδιότητες. Αναμένεται η συγκρότηση του.

2.10.2. Το οικολογικό σήμα

Τα καταναλωτικά πρότυπα που επικρατούν στο δυτικό κόσμο αποτελούν αιτία δημιουργίας περιβαλλοντικών προβλημάτων, γιατί επιβάλλουν συμπεριφορές που έχουν βλαπτικά αποτελέσματα στο περιβάλλον, π.χ. μεγάλες συγκεντρώσεις στερεών αποβλήτων, υπερκατανάλωση πρώτων υλών και ενέργειας, κ.α. Η κατάσταση αυτή οδήγησε τα κράτη να αναλάβουν δράσεις που προτρέπουν τους πολίτες τους να υιοθετήσουν άλλα πρότυπα καταναλωτικής συμπεριφοράς. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας, η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθέτησε τον κανονισμό 92/880⁵⁹ για την απονομή του οικολογικού σήματος.

Το οικολογικό σήμα

Το οικολογικό σήμα απονέμεται σε προϊόντα που δεν βλάπτουν το περιβάλλον και σε επιχειρήσεις

⁵⁹ Ο κανονισμός 92/880 αναθεωρήθηκε από τον κοινοτικό κανονισμό 2000/1980.

που ανταποκρίνονται σε οικολογικά κριτήρια⁶⁰. Η διαδικασία παραγωγής των προϊόντων αυτών, η εμπορία, χρήση και απόρριψη ή καταστροφή τους έχουν ελάχιστα βλαπτικά αποτελέσματα. Επίσης οι επιχειρήσεις, που τα παράγουν, παρέχουν στους καταναλωτές πληροφορίες σχετικά με τις επιπτώσεις της λειτουργίας τους στο περιβάλλον.

Το λογότυπο του οικολογικού σήματος απεικονίζει ένα λουλούδι το οποίο στη θέση των πετάλων έχει αστέρια που αντιπροσωπεύουν τα κράτη μέλη και ένα κεφαλαίο Ε στη μέση⁶¹.

Η συμμετοχή των επιχειρήσεων στο σύστημα απονομής οικολογικού σήματος είναι *εθελοντική*.

⁶⁰ Η πρωτοβουλία αυτή της Ε.Ε. εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο προώθησης «καθαρών» προϊόντων. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν εκδοθεί η οδηγία 94/62/ΕΚ για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας και η οδηγία 85/339/ΕΟΚ για τις συσκευασίες υγρών τροφίμων. Επίσης, στον τομέα της γεωργίας, έχουν εκδοθεί κανονισμοί για τον βιολογικό τρόπο παραγωγής γεωργικών προϊόντων και ειδών διατροφής. Η σήμανση των τροφίμων προβλέπεται από ιδιαίτερο καθεστώς. Ειδικά των τροφίμων, που προέρχονται ή εμπεριέχουν γενετικά τροποποιημένων οργανισμούς, προβλέπεται από τους κοινοτικούς κανονισμούς 97/258, 2000/49 και 2000/50.

⁶¹ Η Γερμανία είχε θεσπίσει μια παρόμοια διαδικασία με το λογότυπο «μπλε άγγελος» από το 1978. Επίσης η Σουηδία, η Νορβηγία, η Ολλανδία και η Γαλλία ήδη από τις αρχές της δεκαετίας 1990.

Η διαδικασία απονομής

Η κάθε ενδιαφερόμενη επιχείρηση υποβάλλει αίτηση στον αρμόδιο φορέα για την απονομή, που είναι το Ανώτατο Συμβούλιο Απονομής Οικολογικού Σήματος (Α.Σ.Α.Ο.Σ.). Το Α.Σ.Α.Ο.Σ. εδρεύει στο ΥΠΕΧΩΔΕ. Μέλη του είναι εκπρόσωποι μη κυβερνητικών οργανώσεων και φορέων του δημοσίου τομέα. Πρόεδρος του είναι ο εκάστοτε Γενικός Γραμματέας του ΥΠΕΧΩΔΕ.

Το Α.Σ.Α.Ο.Σ. αξιολογεί το προϊόν για το οποίο έχει υποβληθεί η αίτηση και αποφασίζει εάν θα απονεμηθεί ναι ή όχι το οικολογικό σήμα. Εάν πρόκειται να απονεμίσει το σήμα, γνωστοποιεί την απόφασή του στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.). Η Ε.Ε. στη συνέχεια τη διαβιβάζει στους αντίστοιχους εθνικούς φορείς των άλλων κρατών μελών. Εάν δεν υπάρχουν αντιρρήσεις, το Α.Σ.Α.Ο.Σ. απονέμει το σήμα. Εάν όμως υπάρχουν αντιρρήσεις, αποφασίζει η Ε.Ε. αν θα απονεμηθεί ναι ή όχι το οικολογικό σήμα.

Μετά την απόφαση απονομής η ενδιαφερόμενη επιχείρηση και το Α.Σ.Α.Ο.Σ. υπογράφουν σύμβαση που ισχύει για τρία χρόνια. Η σύμβαση περιέχει τους όρους με τους οποίους ο επιχειρηματίας θα χρησιμοποιεί το οικολογικό σήμα.

Τα πρακτικά αποτελέσματα της εφαρμογής αυτής της διαδικασίας στη χώρα μας είναι περιορισμένα.

2.10.3. Ο οικολογικός έλεγχος

Ο οικολογικός έλεγχος είναι μια συστηματική έρευνα που γίνεται από ειδικούς και αφορά τις διαδικασίες που εφαρμόζει μια συγκεκριμένη βιομηχανία ή μια επιχειρηματική δραστηριότητα. Π.χ. μια χημική βιομηχανία, μια μονάδα παραγωγής λιπασμάτων, μια αυτοκινητοβιομηχανία, ένα ναυπηγείο ή ένα διαλυτήριο πλοίων, ένα εργοστάσιο κατασκευής τούβλων, μια μονάδα παραγωγής τροφίμων, κ.α. Αν δηλαδή οι διαδικασίες που εφαρμόζονται δημιουργούν ναι ή όχι βλαπτικά αποτελέσματα στο περιβάλλον.

Στην έρευνα αυτή, οι ειδικοί ελέγχουν το κατά πόσο οι διαδικασίες που εφαρμόζει η επιχείρηση δημιουργούν περιβαλλοντικά προβλήματα και στη συνέχεια συντάσσουν μια μελέτη, *τη διαγνωστική μελέτη*. Η μελέτη προτείνει στην επιχείρηση τα προγράμματα που πρέπει να εκτελέσει και τα μέτρα που πρέπει να λάβει, έτσι ώστε να μην δημιουργούνται περιβαλλοντικά προβλήματα.

Ο οικολογικός έλεγχος παραγγέλλεται από την ίδια την επιχείρηση με σκοπό τη περιβαλλοντική της συμμόρφωση.

Ο οικολογικός έλεγχος προβλέπεται από το κοινοτικό κανονισμό 1836/1993 και η συμμετοχή των επιχειρήσεων σε αυτή τη διαδικασία είναι *εθελοντική*.

Αρμόδιες αρχές για την εφαρμογή του κοινοτικού κανονισμού στη χώρα μας είναι το ΥΠΕΧΩΔΕ και το Υπουργείο Ανάπτυξης. Όμως οι περιπτώσεις εφαρμογής είναι ελάχιστες. Ελπίζεται ότι ο ν. 2956/2001 για τη βιώσιμη ανάπτυξη της Αττικής που

ψηφίστηκε πρόσφατα από την Ελληνική Βουλή θα αλλάξει τη κατάσταση. Γιατί, προβλέπει ότι οι βιομηχανικές μονάδες που βρίσκονται στην Αττική υποχρεούνται να συντάξουν και να εφαρμόσουν σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης σύμφωνα με τα πρότυπα του οικολογικού ελέγχου.

Ειδικό σημείωμα. Τη βιομηχανία αφορούν και άλλοι κανόνες δικαίου. Αυτοί είναι η κοινοτική οδηγία 96/61/EK για την ολοκληρωμένη πρόληψη και τον έλεγχο της ρύπανσης, ευρύτερα γνωστή ως *οδηγία IPPC*, η κοινοτική οδηγία 96/82/EK για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων που σχετίζονται με επικίνδυνες ουσίες, ευρύτερα γνωστή ως *οδηγία SENESO II* και οι κοινοτικές οδηγίες για τη χρήση των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών.

Η οδηγία 96/61/EK⁶² προβλέπει ότι κάθε βιομηχανία που η δραστηριότητά της έχει βλαπτικά αποτελέσματα στο περιβάλλον, πρέπει να είναι εφοδιασμένη με ειδική άδεια που χορηγείται από την αρμόδια αρχή. Η άδεια αυτή θέτει όρους που αφορούν τις επιτρεπόμενες εκπομπές στον αέρα, στο έδαφος και στα νερά, καθώς και τη κατανάλωση ενέργειας, την απόρριψη των αποβλήτων και τα σχέδια πρόληψης των ατυχημάτων. Η οδηγία IPPC επιδιώκει με

⁶² Η οδηγία δεν έχει ακόμη εναρμονιστεί.

αυτή τη διαδικασία να αποφύγει τη δημιουργία περιβαλλοντικών προβλημάτων από τη βιομηχανία.

Η οδηγία 96/82/ΕΚ⁶³ αφορά την πρόληψη μεγάλης έκτασης ατυχημάτων που συνεπάγονται τη διασπορά ιδιαίτερα επικίνδυνων ουσιών για την ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον. Σύμφωνα με τις διατάξεις της οδηγίας αυτής, οι βιομηχανικές μονάδες (ιδιαίτερα εκείνες που παράγουν εύφλεκτες και τοξικές ουσίες. Στην Ελλάδα υπάρχουν 52 τέτοιες βιομηχανικές μονάδες) υποχρεούνται να έχουν συντάξει *μελέτη επικινδυνότητας* και να διαθέτουν εσωτερικό *σχέδιο δράσης* για την αντιμετώπιση ενός ενδεχόμενου ατυχήματος. Αρμόδια αρχή για την εφαρμογή της οδηγίας στη χώρα μας είναι το Υπουργείο Ανάπτυξης και οι Διευθύνσεις Βιομηχανίας των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων.

Η χρήση των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών και μικροοργανισμών καθώς και η πρόληψη των κινδύνων που συνεπάγεται η διασπορά τους για την ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον, ρυθμίζονται από τις κοινοτικές οδηγίες 90/220/ΕΟΚ για την σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον και 90/219/ΕΟΚ

⁶³ Η οδηγία έχει εναρμονιστεί με την υπουργική απόφαση 5697/590/2000 (ΦΕΚ 405/Β). Η οδηγία 96/82 τροποποιεί την οδηγία 82/501/ΕΟΚ, ευρύτερα γνωστή ως *οδηγία SENESO I*.

για την περιορισμένη χρήση γενετικώς τροποποιημένων μικροοργανισμών (όπως έχουν τροποποιηθεί μέχρι σήμερα)⁶⁴. Αρμόδια αρχή για την εφαρμογή των οδηγιών στη χώρα μας είναι το ΥΠΕΧΩΔΕ.

⁶⁴ Η οδηγία 90/220/ΕΟΚ έχει εναρμονιστεί με την υπουργική απόφαση 88740/1883/1995 (ΦΕΚ 1008/Β) και η οδηγία 90/219/ΕΟΚ με την υπουργική απόφαση 95267/1893/1995 (ΦΕΚ 1030/Β).

Αντί περίληψης

ΠΙΝΑΚΑΣ

Τα διαδικαστικά μέσα για την πρόληψη των περιβαλλοντικών προβλημάτων
Η εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων
-σύνταξη και αξιολόγηση της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων -απόφαση έγκρισης περιβαλλοντικών όρων Αρμόδια εθνική αρχή ΥΠΕΧΩΔΕ και οι περιφερειακές αρχές
Το οικολογικό σήμα
-υποβολή της αίτησης από την ενδιαφερόμενη επιχείρηση -απονομή από το Α.Σ.Α.Ο.Σ. Αρμόδιος εθνικός φορέας Ανώτατο Συμβούλιο Απονομής Οικολογικού Σήματος (ΥΠΕΧΩΔΕ)
Ο οικολογικός έλεγχος
-σύνταξη της διαγνωστικής μελέτη -λήψη μέτρων από τη βιομηχανική μονάδα ή την επιχείρηση για την πρόληψη βλαπτικών αποτελεσμάτων στο περιβάλλον Αρμόδια εθνική αρχή ΥΠΕΧΩΔΕ και το Υπουργείο Ανάπτυξης

ΜΕΡΟΣ 3: Η πληροφόρηση

Είπαμε στην αρχή του **Μέρους 2** ότι αυτό που πολλές φορές συμβαίνει στη καθημερινότητα δεν είναι το ίδιο με αυτό που προβλέπουν οι κανόνες δικαίου. Σε αυτή τη περίπτωση θα αναρωτιόσαστε τι μπορούμε να κάνουμε; Μπορούμε να απαιτήσουμε την εφαρμογή της νομοθεσίας είτε προσφεύγοντας στα δικαστήρια με τη βοήθεια πάντα ενός δικηγόρου⁶⁵ ή απευθυνόμενοι στην ανεξάρτητη διοικητική αρχή Συνήγορος του Πολίτη (περισσότερες πληροφορίες για τον Συνήγορο του Πολίτη μπορείτε να βρείτε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου «Εισαγωγή στο δίκαιο και στους πολιτικούς θεσμούς», σελ.166, και το πως μπορούμε να απευθυνθούμε στην αρχή αυτή στη διεύθυνση INTER-NET:www.synigoros.gr).

Επίσης μπορούμε, και αυτό είναι το πιο σημαντικό, να συμμετάσχουμε στη διαδικασία λήψης των κρατικών αποφάσεων. Δηλαδή οι φορείς που μας εκπροσωπούν μπορούν να εκφράσουν τις απόψεις στα κρατικά όργανα, οι απόψεις αυτές να ληφθούν υπόψη και έτσι να αποφευχθεί η δημιουργία

⁶⁵ Ειδικότερα για τη δυνατότητα προσφυγής στη δικαιοσύνη στη χώρα μας, βλέπε Σιούτη Γ., Η συμμετοχή των πολιτών στην προστασία του περιβάλλοντος, Φύση και Κοινωνία-3, Γ.Γ. Νέας Γενιάς, Αθήνα, 1988.

περιβαλλοντικών προβλημάτων. Μάλιστα υπάρχουν ορισμένες διαδικασίες που οι δημόσιες αρχές είναι υποχρεωμένες από τη νομοθεσία να ακούσουν την άποψη των πολιτών. Π.χ., στη διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων (βλέπε παραπάνω κεφάλαιο 2.10) η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) δημοσιοποιείται. Οι πολίτες μπορούν να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με το περιεχόμενο της ΜΠΕ μέσα σε 15 ημέρες από τη δημοσιοποίηση.

Όμως, για να μπορέσουμε να συμμετάσχουμε αποτελεσματικά στη διαδικασία λήψης των κρατικών αποφάσεων ή να προσφύγουμε στα δικαστήρια ή να απευθυνθούμε στο Συνήγορο του Πολίτη, πρέπει πρώτα να είμαστε καλά πληροφορημένοι. Δηλαδή εκτός από τους κανόνες δικαίου, μας χρειάζεται να ξέρουμε και άλλες πληροφορίες όπως π.χ. το τι πραγματικά συνέβη, την επιστημονική τεκμηρίωση, το περιεχόμενο των αδειών που έχουν χορηγηθεί κ.α. Οι πληροφορίες αυτές βρίσκονται σε δημόσιες αρχές, που είναι υποχρεωμένες να μας τις διαθέσουμε, εάν το ζητήσουμε. Δύο νομικά κείμενα προβλέπουν αυτή την υποχρέωση: 1)η διεθνής σύμβαση

του Άρχους (Δανία, 1998) για την πρόσβαση στις πληροφορίες⁶⁶ και 2)η κοινοτική οδηγία 90/313/ΕΟΚ για την ελευθερία πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση.

3.1. Η οδηγία 90/313/ΕΟΚ για την ελευθερία πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση

Η οδηγία 90/313/ΕΟΚ είναι το βασικό νομικό κείμενο, που θεσμοθετεί τη δυνατότητα των πολιτών ή των φορέων εκπροσώπησής τους (τέτοιοι φορείς εκπροσώπησης είναι οι περιβαλλοντικές οργανώσεις) να αποκτούν πρόσβαση στη περιβαλλοντική πληροφορία, που κατέχει κάθε δημόσια αρχή. Η οδηγία αυτή ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με την υπουργική απόφαση 77921/1440/1995 (ΦΕΚ

⁶⁶Την 25 Ιουνίου 1998, στο Άρχους της Δανίας υπογράφηκε από 33 χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, και την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Σύμβαση για την πρόσβαση στην πληροφόρηση, τη δημόσια συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα.

795/B)⁶⁷. Οι σημαντικότεροι κανόνες δικαίου που περιέχονται σε αυτό το νομικό κείμενο είναι:

3.1.1. Τι είναι περιβαλλοντική πληροφορία

Περιβαλλοντική πληροφορία είναι κάθε στοιχείο, που διατίθεται από τις δημόσιες αρχές σε γραπτή, ακουστική ή μηχανογραφική κατάσταση (π.χ. φωτογραφίες, εικόνες παρμένες από δορυφόρους, χάρτες, μαγνητοσκοπημένα στοιχεία, στοιχεία αρχειοθετημένα σε υπολογιστή ή σε τράπεζα δεδομένων κ.α.) και αφορά 1) την κατάσταση των φυσικών στοιχείων, του νερού, του εδάφους, της πανίδας, της

⁶⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι η έκδοση της υπουργικής απόφασης έγινε με καθυστέρηση τριών ετών και αφού προηγουμένως είχε ξεκινήσει η διαδικασία παραπομπής της χώρας μας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επίσης, η έκδοση της απόφασης αυτής παρακινήθηκε από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ιδιαίτερα από την απόφαση ΣτΕ 3943/1995. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή: «η υποχρέωση που απορρέει από την Οδηγία δεν συναρτάται με προϋπόθεσης υποκείμενες στην εκτίμηση των κρατών-μελών, τα οποία μπορούν απλώς να προβλέψουν δυνατότητα άρνησης πληροφόρησης σε ορισμένες περιπτώσεις και να ρυθμίσουν τον τρόπο διάθεσης των πληροφοριών στους ενδιαφερόμενους». Δηλαδή, με άλλα λόγια, το ΣτΕ αποφάσισε ότι οι πολίτες μπορούν να επικαλούνται ευθέως τις διατάξεις της οδηγίας, προκειμένου να τους επιτραπεί η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, ασχέτως αν υπάρχει ναι ή όχι σχετική εθνική νομοθεσία.

χλωρίδας και των οικοτόπων και 2) τις δραστηριότητες που έχουν βλαπτικά αποτελέσματα στα φυσικά στοιχεία. Περιβαλλοντική πληροφορία είναι και κάθε έγγραφο που συντάσσεται από δημόσια αρχή και αφορά μέτρα και προγράμματα προστασίας περιβάλλοντος, όπως π.χ. εκθέσεις, μελέτες, πρακτικά, στατιστικά στοιχεία, εγκύκλιοι, αποφάσεις, γνωμοδοτήσεις, απαντήσεις της διοίκησης⁶⁸.

Δεν είναι περιβαλλοντική πληροφορία και άρα δεν είναι δυνατή η πρόσβαση των πολιτών σε αυτή κάθε στοιχείο που αφορά: 1) την εθνική άμυνα, την εξωτερική πολιτική, την ασφάλεια του κράτους και τη δημόσια τάξη 2) το απόρρητο της ιδιωτικής ζωής και το ιατρικό απόρρητο καθώς επίσης και το επαγγελματικό απόρρητο (ιδιαίτερα το εμπορικό και βιομηχανικό και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας) και 3) υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον των δικαστηρίων ή υπόθεση για την οποία διενεργείται δικαστική ανάκριση ή προανάκριση ή πειθαρχικός έλεγχος.

⁶⁸ Η Ευρωπαϊκή Ένωση ίδρυσε το Ευρωπαϊκό Γραφείο Περιβάλλοντος και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πληροφόρησης και Παρατήρησης για το Περιβάλλον με σκοπό την εύκολα προσβάσιμη, αξιόπιστη και αντικειμενική πληροφόρηση σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει π.χ. με τη δημοσίευση κάθε τρία χρόνια αναλυτικής έκθεσης για την κατάσταση του περιβάλλοντος, κ.α. Διεύθυνση στο INTERNET: www.eea.eu.int

Στην περίπτωση που μια πληροφορία αφορά στοιχεία των οποίων η πρόσβαση επιτρέπεται και στοιχεία των οποίων η πρόσβαση δεν επιτρέπεται, η αρμόδια δημόσια αρχή δεν απορρίπτει αυτόματα το αίτημα του πολίτη. Χορηγεί μόνο εκείνα τα στοιχεία που επιτρέπεται η πρόσβαση.

3.1.2. Ποιες είναι οι δημόσιες αρχές

Δημόσια αρχή είναι κάθε διοικητική υπηρεσία του δημοσίου τομέα σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο (όχι η Ελληνική Βουλή και τα δικαστήρια) που συντάσσει, παράγει ή απλώς κατέχει πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον.

3.1.3. Ποιος μπορεί να ζητήσει την πληροφορία

Κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα να ζητήσει, - αφού υποβάλει αίτηση-, από την αρμόδια δημόσια αρχή (ποιες είναι οι αρμόδιες αρχές για κάθε περιβαλλοντικό πρόβλημα βλέπε Παράρτημα 2) την πληροφορία που τον ενδιαφέρει, με τις εξαιρέσεις που αναφέραμε πιο πάνω.

3.1.4. Τι πρέπει να περιέχει η αίτηση για την περιβαλλοντική πληροφόρηση

Η αίτηση με την οποία ζητείται μια περιβαλλοντική πληροφορία πρέπει

- να περιέχει τα πλήρη στοιχεία αυτού που κάνει την αίτηση
- να απευθύνεται στη δημόσια αρχή που έχει την πληροφορία

- να διευκρινίζει αν η πληροφορία θέλει να χορηγηθεί με επιτόπια έρευνα ή με χορήγηση αντιγράφου (π.χ. φωτοτυπία, δισκέτα)
- να διατυπώνει το αίτημα με σαφήνεια.

Η αρμόδια αρχή οφείλει να απαντήσει στην αίτηση το αργότερο μέσα σε ένα μήνα από τότε που της υποβλήθηκε. Εκτός αν, ο όγκος και η πολυπλοκότητα της πληροφορίας, που ζητείται, δικαιολογεί τη παράταση της προθεσμίας για ένα μήνα ακόμη. Στην περίπτωση που η αρχή αρνείται τη χορήγηση της πληροφορίας, πρέπει να διατυπώσει την άρνησή της έγγραφα και αιτιολογημένα⁶⁹. Αυτός που ζητά την πληροφορία πληρώνει το κόστος χορήγησης του αντιγράφου.

⁶⁹ Κατά της αρνητικής απάντησης ή της μη απάντησης της δημόσιας αρχής, αυτός που ζητά την πληροφορία μπορεί να προσφύγει στη δικαιοσύνη (μάλιστα στη Γαλλία και την Πορτογαλία έχει ιδρυθεί ειδικό δικαστήριο για αυτό το σκοπό) ή στην ανεξάρτητη διοικητική αρχή. Συνήγορος του Πολίτη. Επίσης μπορεί να ζητήσει τη διοικητική επανεξέταση της απάντησης της δημόσιας αρχής μέσα σε 20 ημέρες από τότε που την έλαβε, υποβάλλοντας έγγραφη ένσταση στην Επιτροπή για την Πρόσβαση σε Πληροφορίες για το Περιβάλλον, που εδρεύει στο ΥΠΕΧΩΔΕ.

Περίληψη

Έχει πλέον αναγνωριστεί το δικαίωμα του κάθε πολίτη να ζει σε ένα περιβάλλον οικολογικά ισορροπιο και κατάλληλο για την υγεία του και για τη διαβίωση των τωρινών και μελλοντικών γενεών. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, έχουν θεσπιστεί κανόνες δικαίου. Η αποτελεσματική διεκδίκηση από μέρους των πολιτών της εφαρμογής αυτών των κανόνων προϋποθέτει τη σωστή πληροφόρηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

1.1. Τι είναι δίκαιο

Δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων, που έχουν σαν σκοπό την αρμονική συμβίωση των ανθρώπων, ως μελών της οργανωμένης σε κράτος κοινωνίας. Η αρμονική συμβίωση επιτυγχάνεται -όπως διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου «Εισαγωγή στο δίκαιο και στους πολιτικούς θεσμούς»- με τη χρήση των κανόνων δικαίου. Δηλαδή των κανόνων που ρυθμίζουν την εξωτερική συμπεριφορά των μελών της κοινωνίας ως ατόμων απέναντι στα άλλα μέλη της κοινωνίας, αλλά και του κράτους απέναντι στα μέλη της κοινωνίας ως πολιτών ή διοικούμενων, καθώς και των πολιτών απέναντι στο κράτος.

1.2. Ο κανόνας δικαίου

Αντικείμενο των κανόνων δικαίου είναι η ρύθμιση των αντιτιθεμένων συμφερόντων, που εκφράζονται με την εξωτερική συμπεριφορά των μελών της κοινωνίας, με τη δράση των ατόμων και που άλλοτε

ισορροπούν μεταξύ τους, άλλοτε επιβάλλονται το ένα στο άλλο και άλλοτε απλώς συνυπάρχουν. Συνεπώς, το περιεχόμενο των κανόνων δικαίου διαμορφώνεται κάθε φορά, σε κάθε ιστορική στιγμή, σύμφωνα με τη δυναμική που αναπτύσσει η αντιπαράθεση των ποικίλων συμφερόντων. Καθοριστικός παράγοντας για τη διαμόρφωση του περιεχομένου είναι οι ιδεολογικές και πολιτικές πεποιθήσεις, που επικρατούν στη κοινωνία τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή (άρα και τα συμφέροντα που αυτές προκρίνουν), καθώς και οι πρακτικές ανάγκες του κοινωνικού βίου. Όταν πια ο κανόνας δικαίου έχει διαμορφωθεί, τα μέλη της κοινωνίας, το σύνολο δηλαδή των ατόμων, οργανώνεται και λειτουργεί, αφού οι σχέσεις που αναπτύσσονται έχουν ήδη ρυθμιστεί.

Οι κανόνες δικαίου λοιπόν καθορίζουν και οριοθετούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, που οι αναγκαιότητες της οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης γεννούν στους ανθρώπους ως άτομα, πολίτες ή διοικούμενους. Από την άλλη πλευρά, τα μέλη της κοινωνίας ως άτομα, πολίτες ή διοικούμενοι μπορούν να επικαλούνται τους κανόνες δικαίου για να εξασφαλίζουν τις θεμελιώδεις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές ελευθερίες τους.

Οι κανόνες δικαίου παράγονται από τα όργανα του κράτους: κυρίως από τη Βουλή και δευτερευόντως από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τους Υπουργούς της Κυβέρνησης, τους Νομάρχες ή Δημάρχους, κ.α.

Η συμμόρφωση της συμπεριφοράς των μελών της κοινωνίας με το περιεχόμενο των κανόνων δικαίου είναι υποχρεωτική. Η υποχρεωτικότητα της τήρησης επιβάλλεται, στην ανάγκη και με τη βία, από τα αρμόδια κρατικά όργανα: τα δικαστήρια, την αστυνομία κ.α. Η μη συμμόρφωση με το περιεχόμενο του κανόνα δικαίου έχει σαν αποτέλεσμα για τον παραβάτη την επιβολή ποινών ή κυρώσεων από τα κρατικά όργανα.

Οι κανόνες δικαίου ευρίσκονται σε μια ιεραρχία μεταξύ τους. Βασική αρχή του νομικού μας συστήματος είναι: -όπως διαβάζουμε στο παλαιότερο σχολικό βιβλίο της Α΄ τάξης του Ενιαίου Πολυκλαδικού Λυκείου «Στοιχεία Δικαίου», στη σελίδα 21: «..Κάθε κανόνας δικαίου πρέπει να συμφωνεί με τον υπέρτερό του κανόνα. Δημιουργείται έτσι μια πυραμίδα, στην οποία κάθε κανόνας έχει τον υπέρτερό του και τον υποδεέστερό του. Η θέση των κανόνων στην πυραμίδα αυτή εξαρτάται από το κρατικό όργανο που τους παράγει..».

Στην κορυφή αυτής της ιεραρχίας βρίσκεται το σύνταγμα.

1.2.1. Το Σύνταγμα

Το ελληνικό σύνταγμα του 1975 όπως αναθεωρήθηκε το 1986 και το 2001 είναι ένα ενιαίο κωδικοποιημένο γραπτό κείμενο, που αποτελείται από 120 άρθρα. Περιεχόμενο των άρθρων αυτών είναι:

- η οργάνωση του πολιτεύματος της χώρας μας, που είναι η «Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία»
- η οργάνωση της οικονομικής ζωής της χώρας μας
- ο καθορισμός της διαδικασίας παραγωγής των υποδεέστερων του συντάγματος κανόνων δικαίου. Τα άρθρα 70-77 και 42 του συντάγματος καθορίζουν τα κρατικά όργανα που είναι αρμόδια για την παραγωγή των κανόνων δικαίου καθώς και τη σχέση μεταξύ των κανόνων αυτών. Από τη στιγμή που το σύνταγμα είναι στη κορυφή της ιεραρχίας, όλοι οι υποδεέστεροι κανόνες δικαίου πρέπει να μην συγκρούονται με αυτό (**αρχή της συνταγματικότητας των νόμων**). Κανόνες δικαίου που είναι αντίθετοι με το Σύνταγμα, που είναι δηλαδή αντισυνταγματικοί, δεν εφαρμόζονται
- η οριοθέτηση των σχέσεων κράτους και ατόμων. Οι σχέσεις αυτές καθορίζονται μέσα από το σύνολο των άρθρων που αφορούν τα δικαιώματα των πολιτών. Για τα δικαιώματα αυτά διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου «Εισαγωγή στο δίκαιο και στους πολιτικούς θεσμούς» στη σελ. 154, ότι «...το σύνταγμα και γενικότερα το δίκαιο, ανάλογα με το συσχετισμό των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων και με το ισχύον Πολίτευμα, θεσπίζει όρια στην άσκηση της εξουσίας του κράτους. Αυτά τα όρια, που καθορίζονται από την έννομη τάξη και οριοθετούν ένα συγκεκριμένο χώρο ελεύθερης ύπαρξης και δρά-

σης των πολιτών, ονομάζονται ατομικά δικαιώματα ή ατομικές ελευθερίες..»

Τα δικαιώματα των πολιτών διακρίνονται με βάση το περιεχόμενό τους σε ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά.

Τα ατομικά δικαιώματα οριοθετούν τη σφαίρα της ιδιωτικής αυτονομίας, στην οποία το κράτος δεν μπορεί να παρέμβει αυθαίρετα. Τέτοια δικαιώματα είναι π.χ. το δικαίωμα της παροχής έννομης προστασίας από τα δικαστήρια, το δικαίωμα των πολιτών να αναφέρονται στις δημόσιες υπηρεσίες, το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης των διοικούμενων από τη διοίκηση, κ.α.

Τα κοινωνικά δικαιώματα έχουν θετικό περιεχόμενο και αποτελούν το αποτέλεσμα των διεκδικήσεων των οργανωμένων κοινωνιών για τη δημιουργία του κοινωνικού κράτους. Δηλαδή ενός κράτους που είναι οικονομικά ισχυροποιημένο και παρεμβαίνει σε όφελος των βασικών αγαθών του ανθρώπου. Το κράτος καθίσταται έτσι αρωγός της ζωής του ατόμου και του διασφαλίζει, με την ενεργοποίηση των μέσων που διαθέτει, τη παροχή αγαθών, όπως η εργασία, η υγεία, η παιδεία, η οικογένεια κ.α.

Τα πολιτικά δικαιώματα, -όπως διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο της Γ' τάξης του Γυμνασίου «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή»- έχουν περισσότερο συμμετοχικό χαρακτήρα, γιατί με αυτά διασφαλίζεται η συμμετοχή των πολιτών στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Τέτοια δικαιώματα είναι το δικαίωμα του

εκλέγειν και εκλέγεσθαι, το δικαίωμα διορισμού σε δημόσια υπηρεσία, κ.α.

1.2.2. Οι Διεθνείς Συμβάσεις

Οι διεθνείς συμβάσεις κατέχουν την επόμενη θέση μετά το σύνταγμα σε αυτή την πυραμίδα. Πράγματι, σύμφωνα με το άρθρο 28 παράγραφος 1 του συντάγματος οι κανόνες του διεθνούς δικαίου υπερέχουν έναντι των κοινών νόμων.

Διεθνείς συμβάσεις είναι τα διάφορα νομικά κείμενα που το κράτος μας συμφωνεί και συνυπογράφει με τα άλλα κράτη ή τους διεθνείς οργανισμούς και έχουν ως αντικείμενο τη ρύθμιση θεμάτων που αφορούν περισσότερα κράτη. Η αναγκαιότητα αυτή προέκυψε από τη συνειδητοποίηση της διεθνούς κοινότητας, κυρίως, για ειρηνική επίλυση των διαφορών, την αποτροπή των ενόπλων αναμετρήσεων, τη κατάργηση των οικονομικών ανισοτήτων και τη ρύθμιση της εκμετάλλευσης κοινών πλουτοπαραγωγικών πόρων. Σχετικά με τις διεθνείς συμβάσεις διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου «Εισαγωγή στο δίκαιο και στους πολιτικούς θεσμούς», στη σελ.234-244, ότι διεθνής σύμβαση είναι το νομικό κείμενο, το σύνολο των κανόνων δικαίου, που προκύπτει μετά από διαπραγματεύσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών στη βάση προτάσεων που έχουν υποβάλει. Το τελικό κείμενο υπογράφεται από τα κράτη και στην συνέχεια επικυρώνεται από κάθε χώρα. Μετά την επικύρωση αρχίζει συνήθως η εφαρμογή της κάθε διεθνούς σύμβασης και κάθε διε-

θνης σύμβαση που ισχύει, δεσμεύει τα συμβαλλόμενα κράτη και πρέπει να τηρείται με καλή πίστη (άρθρο 26 της Διεθνούς Συνθήκης της Βιέννης).

1.2.3. Το Κοινοτικό Δίκαιο

Οι κανόνες διεθνούς δικαίου που παράγονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Κοινοτικό Δίκαιο) έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ελληνική νομική τάξη. Με τη Συνθήκη της Ρώμης του 1957 ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Οικονομική Ένωση (ΕΟΚ) με στόχο τη διαμόρφωση ενός πλαισίου οικονομικής συνεργασίας των κρατών της Ευρώπης. Στη συνέχεια, με την πάροδο του χρόνου, η οικονομική συνεργασία εξελίχτηκε σε «κοινή εσωτερική αγορά», για την πραγματοποίηση της οποίας κρίθηκε απαραίτητος ένας ενιαίος από πλευράς των κρατών μελών κοινωνικός, οικονομικός και πολιτικός προσανατολισμός. Έτσι, η ΕΟΚ μετεξελίχτηκε σε Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) με στόχο την πολιτική ενοποίηση των χωρών της Ευρώπης⁷⁰.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη της Ρώμης το 1986, όπως αυτή αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη

⁷⁰ Τα κράτη μέλη της Ε.Ε. είναι: Ελλάδα, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Γερμανία, Αυστρία, Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία.

του Μάαστριχτ το 1992 και τροποποιήθηκε το 1997 με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και της Νίκαιας το 2000⁷¹ αποτελεί το νομικό κείμενο, το σύνολο των κοινοτικών κανόνων, που καθορίζει τα αντικείμενα, τις γενικές αρχές και τα όρια της κοινοτικής δράσης. Οι κανόνες αυτοί αποτελούν το νομικό θεμέλιο για τη λήψη μέτρων αλλά και για την παραγωγή νέων κανόνων δικαίου από τα όργανα της Ε.Ε. Τα μέτρα και οι κανόνες αυτοί είναι δεσμευτικοί για τα κράτη μέλη, με την έννοια ότι η δράση των κρατών πρέπει να είναι σύμφωνη με την κοινοτική έννομη τάξη. Κάθε κανόνας, δηλαδή, του κοινοτικού δικαίου υπερέχει κάθε εθνικού κανόνα είτε αυτός είναι προγενέστερος, είτε είναι μεταγενέστερος (**αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου**).

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (ΔΕΚ), στην απόφασή του της 5.2.1963 (υπόθεση Van gend and Loos) περιγράφει με σαφήνεια τη θέση των κοινοτικών κανόνων στην πυραμίδα του δικαίου: «η Κοινότητα συνιστά μια έννομη τάξη του διεθνούς δικαίου, προς όφελος της οποίας τα κράτη περιόρισαν, έστω σε συγκεκριμένους τομείς, τα κυριαρχικά δικαιώματά τους και της οποίας τα υποκείμενα είναι όχι μόνο τα κράτη μέλη αλλά επίσης οι υπήκοοί της. Κατά συνέ-

⁷¹ Η Συνθήκη του Άμστερνταμ κυρώθηκε από την Ελληνική Βουλή με το ν. 2691/1999.

πεια, το κοινοτικό δίκαιο, ανεξάρτητο από τη νομοθεσία των κρατών μελών, όπως γεννά υποχρεώσεις στο πρόσωπο των ιδιωτών, προορίζεται επίσης να δημιουργήσει δικαιώματα, που εισέρχονται στη νομική περιουσία τους. Τέτοια δικαιώματα γεννώνται όχι μόνο όταν ρητή πρόβλεψη γίνεται στη Συνθήκη αλλά επίσης εξ αιτίας υποχρεώσεων που η Συνθήκη επιβάλλει με πολύ συγκεκριμένο τρόπο τόσο στους ιδιώτες, όσο και στα κράτη μέλη και τα κοινοτικά όργανα».

Οι κανόνες του Κοινοτικού Δικαίου

Οι κανόνες που παράγουν τα κοινοτικά όργανα διακρίνονται σε Κανονισμούς, Οδηγίες, Αποφάσεις, Συστάσεις, Γνώμες, Γενικά Προγράμματα και Προγράμματα Δράσης και δημοσιεύονται στην επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από αυτά, τα πιο σημαντικά είναι ο Κανονισμός και η Οδηγία.

Ο **Κανονισμός**, σύμφωνα με το άρθρο 189 παρ 2 της Συνθήκης έχει γενική ισχύ, είναι δεσμευτικός σε όλα του τα μέρη για αυτούς που απευθύνεται και ισχύει άμεσα σε κάθε κράτος μέλος

Η **Οδηγία** δεσμεύει κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται, μόνο όσον αφορά το αποτέλεσμα που επιδιώκει και όχι όλα της τα μέρη. Επίσης αφήνει την επιλογή των μέσων για την πραγματοποίηση του *επιδιωκόμενου αποτελέσματος* στην αρμοδιότητα των εθνικών κρατικών οργάνων. Τα κράτη έχουν την υποχρέωση μέσα στη χρονική προθεσμία

που δίνει η οδηγία να έχουν θεσπίσει τους κανόνες δικαίου, με τους οποίους επιτυγχάνεται το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Αυτή η διαδικασία ονομάζεται διαδικασία ενσωμάτωσης (ή μεταφοράς) της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

Αναλυτικά οι υποχρεώσεις του κάθε κράτους μέλους, όσον αφορά την ενσωμάτωση των οδηγιών είναι:

- οι κοινοτικοί κανόνες δικαίου που θεσπίζονται με την οδηγία υπερέχουν κάθε αντίστοιχου εθνικού κανόνα δικαίου
- οι κοινοτικοί κανόνες δικαίου που θεσπίζονται με την οδηγία πρέπει να ενσωματωθούν πλήρως, ορθά και έγκαιρα
- οι κοινοτικοί κανόνες δικαίου που θεσπίζονται με την οδηγία πρέπει να γίνονται σεβαστοί κατά τη διάρκεια της προθεσμίας ενσωμάτωσης
- οι εθνικοί κανόνες δικαίου με τους οποίους ενσωματώνονται οι οδηγίες πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο.

1.2.4. Ο νόμος

Αμέσως μετά τις διεθνείς συμβάσεις στην ιεραρχία των κανόνων δικαίου ευρίσκεται ο νόμος. Νόμος είναι το σύνολο των κανόνων δικαίου που προτείνει συνήθως η Κυβέρνηση, ψηφίζει η Βουλή και κυρώνει (δηλαδή τυπικά εγκρίνει) ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Ο νόμος δημοσιεύεται υποχρεωτικά στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), δηλαδή στην επίσημη εφημερίδα του ελληνικού κράτους, την

οποία εκδίδει το εθνικό τυπογραφείο. Η έναρξη ισχύος του νόμου, δηλαδή η έναρξη εφαρμογής του, ορίζεται συνήθως στο τελευταίο άρθρο του νόμου και σε περίπτωση που κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, η ισχύς αρχίζει δέκα ημέρες από τη δημοσίευσή του στην εφημερίδα της κυβερνήσεως. Κάθε νόμος καταργείται ρητά ή σιωπηρά μόνο με νεώτερο νόμο και **κάθε νόμος που κρίνεται αντισυνταγματικός - μετά από έλεγχο που ασκούν τα δικαστήρια με αφορμή κάποια συγκεκριμένη υπόθεση - δεν εφαρμόζεται.**

Ο νόμος είναι το κύριο μέσο, με το οποίο το σύγχρονο κράτος παρεμβαίνει και ρυθμίζει την οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας. Όμως, η εξειδικευμένη, τεχνική και λεπτομερειακή ρύθμιση των αναγκαιοτήτων της οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης και μάλιστα κατά τρόπο γρήγορο και αποτελεσματικό δεν είναι δυνατό πάντοτε να προβλεφθεί από το νόμο, όταν μάλιστα η όλη διαδικασία παραγωγής των νόμων είναι χρονοβόρα. Για την άμεση λοιπόν επίλυση τέτοιων θεμάτων εκδίδονται από τα κρατικά όργανα οι διοικητικές πράξεις.

1.2.5. Οι Διοικητικές Πράξεις

Οι Διοικητικές Πράξεις είναι τα σύνολα των κανόνων δικαίου με τα οποία τα διοικητικά όργανα του κράτους, δηλαδή ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, οι Υπουργοί (όχι η Βουλή), οι Νομάρχες, οι Δήμαρχοι ρυθμίζουν μονομερώς, δηλαδή χωρίς τη συναίνεση των διοικούμενων, την εξωτερική συμπεριφορά των

πολιτών. Είναι τα γνωστά σε όλους μας προεδρικά διατάγματα, υπουργικές αποφάσεις, νομαρχιακές αποφάσεις και αποφάσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η διοικητική πράξη εκδίδεται (δηλαδή παράγεται) εάν και εφόσον υπάρχει νομοθετική εξουσιοδότηση γι αυτό. *Με τον όρο νομοθετική εξουσιοδότηση εννοούμε, ότι κάποιος συγκεκριμένος νόμος προβλέπει τη διαδικασία παραγωγής της συγκεκριμένης διοικητικής πράξης, το αντικείμενο που ρυθμίζει καθώς και το διοικητικό όργανο που την παράγει (αρχή της νομιμότητας). Το εάν μια διοικητική πράξη έχει εκδοθεί κατά αυτό το τρόπο ελέγχεται (και σε περίπτωση που κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει ακυρώνεται), μετά από αίτηση του ενδιαφερομένου πολίτη, από τα δικαστήρια, ιδίως από το Συμβούλιο της Επικρατείας (το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας)⁷².*

Οι διοικητικές πράξεις διακρίνονται σε ατομικές και κανονιστικές.

Ο Μιχαήλ Στασινόπουλος στο βιβλίο του «Δίκαιο των Διοικητικών Πράξεων» ορίζει την ατομική διοικητική πράξη ως εξής: «..Την ατομικήν διοικητι-

⁷² Βλέπε περισσότερα για το Συμβούλιο της Επικρατείας στο κεφάλαιο «διοικητική οργάνωση της ελληνικής κοινωνίας» στο σχολικό βιβλίο της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου «Εισαγωγή στο δίκαιο και στους πολιτικούς θεσμούς»

κήν πράξιν ορίζομεν ως δήλωσιν βουλήσεως προερχομένη εκ διοικητικού οργάνου, καθορίζουσιν δε μονομερώς τι δέον να ισχύη ως δίκαιον εν τη ατομική περιπτώσει. Κατά τον ορισμόν τούτον, η έννοια αναλύεται εις τα εξής στοιχεία: α)η διοικητική πράξις είναι δήλωσις βουλήσεως, β)προέρχεται εξ οργάνου διοικητικού γ)είναι φύσεως μονομερούς και δ)καθορίζει τι δέον να ισχύη ως δίκαιον εν τη *ατομική περιπτώσει..»*.

Οι κανονιστικές πράξεις διαφέρουν από τις ατομικές στο εξής: κανονιστική πράξη είναι το σύνολο κανόνων δικαίου, που απευθύνεται σε σύνολο πολιτών και όχι σε ένα ατομικά, χωρίς ιδιαίτερο τοπικό ή χρονικό περιορισμό και εφαρμόζεται σε πλήθος σχέσεων των διοικούμενων. Είναι δηλαδή πράξεις με γενικό περιεχόμενο. Κανονιστικές πράξεις είναι τα περισσότερα των προεδρικών διαταγμάτων και των υπουργικών αποφάσεων και δημοσιεύονται υποχρεωτικά στην εφημερίδα της κυβερνήσεως.

Ας δούμε τώρα ένα παράδειγμα ατομικής και κανονιστικής πράξης. Η κάθε υπουργική απόφαση με την οποία διορίζεται ένας δημόσιος υπάλληλος είναι ατομική διοικητική πράξη ενώ η υπουργική απόφαση με αριθμό 46399/1352 του 1986 και με αντικείμενο «την απαιτούμενη ποιότητα των επιφανειακών νερών που προορίζονται για πόσιμα, κολύμβηση, διαβίωση ψαριών σε γλυκά νερά, καλλιέργεια και αλιεία οστρακοειδών, τους μεθόδους μέτρησης, τη συχνότητα δειγματοληψίας και ανάλυση των επιφανειακών νερών, που προορίζονται για πόσιμα, σε συμμόρφωση με

τις οδηγίες 75/440/ΕΟΚ, 76/160/ΕΟΚ, 78/659/ΕΟΚ, 79/923/ΕΟΚ και 79/829/ΕΟΚ» είναι κανονιστική διοικητική πράξη.

Συνέπεια της έκδοσης και ισχύος των διοικητικών πράξεων είναι η δέσμευση της Διοίκησης και των διοικούμενων. Ο διοικούμενος (ο πολίτης) δεσμεύεται να συμμορφώνεται στο εξής με το περιεχόμενο των κανόνων δικαίου που θέτουν οι διοικητικές πράξεις και αφετέρου, η Διοίκηση υποχρεούται να «πολιτεύεται» σύμφωνα με τους κανόνες που τα όργανά της παράγουν.

Αντί περίληψης

ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΔΙΚΑΙΟΥ

σύνταγμα	καταστατικός χάρτης της χώρας
• διεθνείς συμβάσεις • κοινοτικός κανονισμός - κοινοτική οδηγία	συνυπογράφονται από περισσότερα κράτη θεσπίζονται από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
νόμος	ψηφίζεται από τη Βουλή
προεδρικό διάταγμα	εκδίδεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας μετά από πρόταση και προσυπογραφή του αρμόδιου Υπουργού και αφού προηγουμένως έχει ελεγχθεί η νομιμότητα του από το Συμβούλιο της Επικρατείας.
πράξη υπουργικού συμβουλίου	εκδίδεται από το υπουργικό συμβούλιο, υπογράφεται από το σύνολο των μελών του
υπουργική απόφαση	εκδίδεται και υπογράφεται από τον αρμόδιο για το αντικείμενο που ρυθμίζει Υπουργό

πράξεις των άλλων οργάνων της διοίκησης, π.χ, νομαρχιακές αποφάσεις, δημαρχιακές αποφάσεις	εκδίδονται και υπογράφονται από τα όργανα της νομαρχιακής και τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλα όργανα της διοίκησης
---	--

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

2.1. Η κλιματική αλλαγή

Κλιματική Αλλαγή (Μεταβολή)

Διεθνής Σύμβαση-Πλαίσιο για τις κλιματικές μεταβολές, Ρίο 1992 (κυρώθηκε με το ν.2205/1994)

Μείωση της στοιβάδας του όζοντος

Διεθνής σύμβαση για την προστασία της στοιβάδας του όζοντος, Βιέννη 1985 (κυρώθηκε με το ν.1818/1988)

Αρμόδια εθνική αρχή
ΥΠΕΧΩΔΕ

2.2. Το νερό

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

Κοινοτικές Οδηγίες

73/404/ΕΟΚ για τη προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών των αναφερομένων στα απορρυπαντικά

75/440/ΕΟΚ για την απαιτούμενη ποιότητα των υδά-
των επιφανείας που προορίζονται για παραγωγή
πόσιμου ύδατος στα κράτη μέλη
76/160/ΕΟΚ για την ποιότητα των υδάτων κολύμβη-
σης
76/464/ΕΟΚ για τη ρύπανση που προκαλείται από
ορισμένες επικίνδυνες ουσίες που εκχέονται στο υ-
δάτινο περιβάλλον της Κοινότητας
78/656/ΕΟΚ για την ποιότητα των γλυκών υδάτων
που έχουν ανάγκη προστασίας ή βελτιώσεως για τη
διατήρηση της ζωής των ιχθύων
79/869/ΕΟΚ για τις μεθόδους μετρήσεως και τη συ-
χνότητα δειγματοληψιών και ανάλυσης των επιφα-
νειακών υδάτων που προορίζονται για την παρα-
γωγή πόσιμου νερού στα κράτη μέλη
79/923/ΕΟΚ για την απαιτούμενη ποιότητα υδάτων
για οστρακοειδή
80/68/ΕΟΚ για την προστασία των υπογείων υδάτων
από τη ρύπανση που προέρχονται από ορισμένες
επικίνδυνες ουσίες
80/778/ΕΟΚ για την ποιότητα του πόσιμου νερού.
Αντικαταστάθηκε από την 98/83/ΕΚ σχετικά με την
ποιότητα του νερού ανθρώπινης κατανάλωσης
82/176/ΕΟΚ για τις οριακές τιμές και τους ποιοτικούς
στόχους για τις απορρίψεις υδραργύρου
82/242/ΕΟΚ για τις προσεγγίσεις των νομοθεσιών
των κρατών μελών των αναφερομένων στις μεθό-
δους ελέγχου της βιοδιασπασιμότητας
85/513/ΕΟΚ για τις οριακές τιμές και τους ποιοτικούς
στόχους για τις απορρίψεις καδμίου

84/156/ΕΟΚ για τις οριακές τιμές και τους ποιοτικούς στόχους όσον αφορά τις απορρίψεις υδραργύρου
84/491/ΕΟΚ για τις οριακές τιμές και τους ποιοτικούς στόχους για τις απορρίψεις εξαχλωροκυκλοεξανίου

ΠΙΝΑΚΑΣ II

Κοινοτικές Οδηγίες

91/271/ΕΟΚ για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων
91/676/ΕΟΚ για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορύπανση γεωργικής προέλευσης
96/61/ΕΟΚ για την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης.
Η οδηγία έπρεπε να είχε ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο μέχρι την 30/10/1999. Επειδή αυτό δεν συνέβη, η Επιτροπή της Ε.Ε. παρέπεμψε τη χώρα μας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (καθώς και τη Βρετανία, την Ισπανία και τη Φινλανδία.

ΠΙΝΑΚΑΣ III

Αρμόδιες Αρχές

ΥΠΕΧΩΔΕ (και οι αντίστοιχες υπηρεσίες των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων) για την προστασία των νερών
Υπ. Ανάπτυξης (και οι αντίστοιχες υπηρεσίες των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων) για τη βιομηχανική και ενεργειακή χρήση

Υπ. Γεωργίας (και οι αντίστοιχες υπηρεσίες των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων) για την αγροτική χρήση Υπ. Μεταφορών και Επικοινωνιών (και οι αντίστοιχες υπηρεσίες των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων) για τη χρήση των υδάτων στις μεταφορές Δήμοι (με εξαίρεση την Αθήνα και Θεσσαλονίκη) για τη τοπική ύδρευση
--

2.3. Η απερίμωση

Απερίμωση
Διεθνής σύμβαση για τη καταπολέμηση της απερίμωσης στις χώρες εκείνες που αντιμετωπίζουν σοβαρή ξηρασία ή/και απερίμωση, Παρίσι 1994 (κυρώθηκε με το ν.2468/1994)
Γεωργία και Περιβάλλον
Κανονισμός 92/2078/ΕΟΚ για τις μεθόδους αγροτικής παραγωγής συμβατών με τις ανάγκες προστασίας του περιβάλλοντος και τη διατήρηση της υπαίθρου
Κανονισμός 92/2079/ΕΟΚ για την πρόωρη συνταξιοδότηση των αγροτών

Κανονισμός 92/2078/ΕΟΚ για τη διάσωση γεωργικών εκτάσεων
Κανονισμός 99/1257/ΕΚ για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων και Προσανατολισμού
Αρμόδια εθνική αρχή Υπουργείο Γεωργίας και οι Διευθύνσεις Γεωργίας των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων

2.4. Η ρύπανση της θάλασσας

Ρύπανση της θάλασσας
Διεθνής σύμβαση για την πρόληψη της ρύπανσης της θάλασσας από πλοία (Σύμβαση MARPOL), Λονδίνο 1973 (κυρώθηκε με το ν.1147/1981 και ν.1269/1982) Διεθνής σύμβαση για την προστασία της Μεσογείου Θάλασσας από τη ρύπανση, Βαρκελώνη 1976 (κυρώθηκε με το ν.855/1978 και ν.1634/1986) Ν.Δ187/73(ΦΕΚ261/Α) «Περί Κώδικος Δημοσίου Ναυτικού Δικαίου». Ν.314/76 (ΦΕΚ 106/Α) «Κύρωση ΔΣ 1969 - αστική ευθύνη συνεπεία ζημιών από ρύπανση με πετρέλαιο» Ν.743/77 (ΦΕΚ 319/Α) «Περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων».

N.1267/82 (ΦΕΚ 85/Α) «Για την κύρωση της Συμφωνίας συνεργασίας μεταξύ της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ και ΙΤΑΛΙΚΗΣ Δημοκρατίας, που υπογράφηκε στη Ρώμη την 6 Μαρτίου 1979 - προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος του Ιονίου πελάγους και των παράκτιων ζωνών του». N.1638/86 (ΦΕΚ 108/Α) «Κύρωση ΔΣ 1971-ίδρυση διεθνούς κεφαλαίου για την αποζημίωση ζημιών ρύπανσης από πετρελαιοειδή κ.λ.π». N.1650/86 (ΦΕΚ 160/Α) «Για την προστασία του περιβάλλοντος». N.2242/94 (ΦΕΚ 162/Α) «Πολιοδότηση περιοχών δεύτερης κατοικίας σε Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου, προστασία φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος και άλλες διατάξεις». N.2252/94 (ΦΕΚ 192/Α) «Κύρωση διεθνούς σύμβασης για την ετοιμότητα, συνεργασία και αντιμετώπιση της ρύπανσης της θάλασσας από πετρέλαιο, 1990 και άλλες διατάξεις». N.2289/95 (ΦΕΚ Α/27)"Αναζήτηση, έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων και άλλες διατάξεις".
Αρμόδια εθνική αρχή
Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας και οι κατά τόπους Λιμενικές Αρχές

2.5. Η χωροταξία

Χωροταξία
Ν. 360/1976 για τη χωροταξία και το περιβάλλον
Ν.2742/1999 Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη
Αρμόδια εθνική αρχή ΥΠΕΧΩΔΕ

2.6. Ο αστικός χώρος

Αστικός χώρος
Ρυθμιστικό σχέδιο Αθηνών: ν.1515/1985 Ρυθμιστικό σχέδιο Θεσσαλονίκης: ν.1561/1985 Σχεδιασμός πόλεων και οικισμών άνω των 2.000 κατοίκων: ν. 947/1979, ν.1337/1983, ν.2052/1992, ν.2242/1994 Καθορισμός ορίων και πολεοδόμηση οικισμών μέχρι 2.000 κατοίκους: π.δ. 24.4/3.5.1985 Οικοδομικοί συνεταιρισμοί: π.δ. 93/1987 Δόμηση εκτός εγκεκριμένων σχεδίων: π.δ. 24/31.5.1985, ν.2300/1995 Μεταφορά συντελεστή δόμησης: ν. 2300/1995

Περιορισμοί για την προστασία του φυσικού, πολιτιστικού και οικιστικού περιβάλλοντος: ν. 1892/1990, π.δ. 347/1993
Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός: ν. 1577/1985, όπως έχει τροποποιηθεί με τους ν.1647/1986, ν.1772/1988, ν.1845/1989, ν.1955/1991 και ν.2831/2000 Ν.2508/1997 (ΦΕΚ 124/Α) «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις»
Αρμόδια εθνική αρχή Σύμφωνα με το ν.2831/2000 (άρθρο 29) είναι το ΥΠΕΧΩΔΕ για πολεοδομικά θέματα γενικής ή υπερτοπικής σημασίας και οι πολεοδομικές υπηρεσίες της Περιφέρειας για όλες τις υπόλοιπες πολεοδομικές αρμοδιότητες

2.7. Τα απόβλητα

Διαχείριση των αποβλήτων
Κοινοτικές Οδηγίες
75/439/ΕΟΚ για τη διάθεση των χρησιμοποιημένων ορυκτελαίων 75/442/ΕΟΚ για τα στερεά απόβλητα. Τροποποιήθηκε με την 91/689/ΕΟΚ 78/176/ΕΟΚ για τα απόβλητα που προέρχονται από τη βιομηχανία διοξειδίου του τιτανίου

86/278/ΕΟΚ για την προστασία του περιβάλλοντος και ιδίως του εδάφους κατά τη χρησιμοποίηση της ιλύος καθαρισμού λυμάτων στη γεωργία
91/157/ΕΟΚ για τις ηλεκτρικές στήλες και τους συσσωρευτές που περιέχουν ορισμένες επικίνδυνες ουσίες. Τροποποιήθηκε με την 93/86/ΕΟΚ
94/62/ΕΚ για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας
94/67/ΕΚ για την αποτέφρωση των επικίνδυνων αποβλήτων
96/59/ΕΚ για τη διάθεση των πολυχλωροδифαινυλίων και των πολυχλωροτριφαινυλίων
99/31/ΕΚ για την υγειονομική ταφή των αποβλήτων
2000/53/ΕΚ για τα οχήματα στο τέλος του κύκλου ζωής τους
2000/59/ΕΚ σχετικά με τις λιμενικές εγκαταστάσεις παραλαβής αποβλήτων πλοίου και καταλοίπων φορτίου⁷³

⁷³ Άλλες πράξεις με τις οποίες ενσωματώθηκαν στο ελληνικό δίκαιο κοινοτικές οδηγίες είναι: η υπουργική απόφαση 18186/271/88/1988 «Μέτρα και περιορισμοί για τη προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος, καθορισμός ανώτατων ορίων για τις επικίνδυνες ουσίες που περιέχονται στα υγρά απόβλητα» και η υπουργική απόφαση 19396/1546/1997 «Διαχείριση επικίνδυνων αποβλήτων».

Διεθνείς Συμβάσεις
Διεθνής Σύμβαση της Βασιλείας για τον έλεγχο των διασυνοριακών κινήσεων επικίνδυνων αποβλήτων και την επεξεργασία τους, Βασιλεία 1989 (κυρώθηκε με το ν. 2203/1994 ⁷⁴)
Κοινοτικοί Κανονισμοί
93/259/ΕΟΚ σχετικά με την παρακολούθηση και τον έλεγχο των μεταφορών των αποβλήτων στο εσωτερικό της Κοινότητας καθώς και κατά την είσοδο και έξοδο τους. Συμπληρώθηκε με τον 99/1547 99/1420/ΕΚ για τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες ορισμένων αποβλήτων προς ορισμένες χώρες εκτός ΟΟΣΑ
Εθνική νομοθεσία
ΥΑ 69728/824/1996 (ΦΕΚ 358/Β) για τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων ΥΑ 113944/1997 (ΦΕΚ 1016/Β) για τον εθνικό σχεδιασμό διαχείρισης στερεών αποβλήτων ΥΑ 114218/1997 (ΦΕΚ 1016/Β) για τη κατάρτιση πλαισίου προδιαγραφών και γενικών προγραμμάτων διαχείρισης στερεών αποβλήτων.

⁷⁴ ΦΕΚ 58/Α/1994

Υγειονομική διάταξη Ε1β/221 περί διαθέσεως λυμάτων και βιομηχανικών αποβλήτων ⁷⁵
Ν.2639/2001 (ΦΕΚ 179/Α) «Συσκευασίες και εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών και άλλων προϊόντων - Ίδρυση Εθνικού Οργανισμού εναλλακτικής Διαχείρισης Συσκευασιών και Άλλων Προϊόντων (Ε.Ο.Ε.Δ.Σ.Α.Π.) και άλλες διατάξεις»

Αρμόδιες Εθνικές Αρχές

Α. Όσον αφορά το καθορισμό της εθνικής πολιτικής διαχείρισης στερεών αποβλήτων

- το ΥΠΕΧΩΔΕ, τα συναρμόδια Υπουργεία, η Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων και η Ένωση Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων διαμορφώνουν και προσδιορίζουν τις γενικές κατευθύνσεις της εθνικής πολιτικής
- ο οικείος Γενικός Γραμματέας της Περιφέρειας είναι αρμόδιος για την έγκριση του πλαισίου σχεδιασμού διάθεσης των αποβλήτων, όταν ο φορέας σχεδιασμού είναι η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση

⁷⁵ ΦΕΚ 139/Β/1964

- ο οικείος Νομάρχης είναι αρμόδιος για τη χορήγηση άδειας αποκατάστασης ανεξέλεγκτων χώρων διάθεσης, για την έγκριση του κατάλληλου χώρου για τις εργασίες διαχείρισης αποβλήτων, για τη χορήγηση άδειας διάθεσης, για τη χορήγηση άδειας συλλογής, αποθήκευσης και μεταφοράς αποβλήτων, την έγκριση τερματισμού λειτουργίας εγκατάστασης διαχείρισης και για τη διενέργεια τακτικών και εκτάκτων ελέγχων (μέσω των υπηρεσιών περιβάλλοντος και υγιεινής της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης).
- Β. Όσον αφορά τη διαχείριση**
- οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι οι κύριοι υπόχρεοι φορείς για τη διαχείριση των αποβλήτων.

2.8. Η βιοποικιλότητα - Το δάσος

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι
Διεθνείς Συμβάσεις
Διεθνής σύμβαση για τη βιολογική ποικιλότητα, Ρίο 1992 (κυρώθηκε με το ν. 2204/1994 ΦΕΚ 59/Α)
Διεθνής σύμβαση για την προστασία των υγροτόπων, Ραμσάρ (Ιράν) 1971, (κυρώθηκε με το Ν.Δ. 191/1974 ΦΕΚ 350/Α)
Διεθνής σύμβαση για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης, Βέρνη 1979 (κυρώθηκε με το ν. 1335/1983 ΦΕΚ 32/Α)

Διεθνής σύμβαση για τη διατήρηση των αποδημητικών πτηνών της άγριας πανίδας , Βόννη 1979 (κυρώθηκε με το ν.2719/1999 ΦΕΚ 106/Α)

ΠΙΝΑΚΑΣ II
Κοινοτικοί κανονισμοί
92/2156/ΕΟΚ για την πυροπροστασία των κοινοτικών δασών, όπως έχει συμπληρωθεί 97/338/ΕΚ για την προστασία των ειδών άγριας πανίδας και χλωρίδας με τον έλεγχο του εμπορίου τους, όπως έχει τροποποιηθεί μέχρι σήμερα
Κοινοτικές οδηγίες
79/409/ΕΟΚ για τη διατήρηση των αγρίων πτηνών (εναρμονίστηκε με την υπουργική απόφαση 414985/1985 ΦΕΚ757/Β) 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (εναρμονίστηκε με την από 11.11.1998 υπουργική απόφαση ΦΕΚ 1289/Β και με τις διατάξεις του κεφαλαίου Ε΄ του ν. 2742/1999 «Χωροταξικός Σχεδιασμός και Αειφόρος Ανάπτυξη» ΦΕΚ 207/Α 99/22/ΕΚ για τη διατήρηση αγριων ζώων στους ζωολογικούς κήπους 2000/1988/ΕΚ για την αναστολή της εισαγωγής στην Κοινότητα δειγμάτων από ορισμένα είδη της άγριας πανίδας και χλωρίδας

Πίνακας III
Εθνικοί νόμοι
Ν.Δ. 86/1969 Δασικός Κώδικας ΦΕΚ 7/Α Ν.Δ. 420/1970 Αλιευτικός Κώδικας ΦΕΚ 27/Α Ν.Δ. 996/1971 περί εθνικών δρυμών, αισθητικών δασών και μνημείων της φύσης ΦΕΚ 192/Α Τα άρθρα 20 και επόμενα του ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος ΦΕΚ 160/Α αφορούν την ίδρυση προστατευόμενων φυσικών περιοχών Τα άρθρα 57 και 58 του ν. 2637/1998 «Σύσταση Οργανισμού Πιστοποίησης Λογαριασμών.....και άλλες διατάξεις» ΦΕΚ 200/Α, αφορούν τα καταφύγια άγριας ζωής και το εμπόριο των ειδών
Αρμόδιες Εθνικές Αρχές
• Το ΥΠΕΧΩΔΕ έχει την ευθύνη της χάραξης της εθνικής πολιτικής για την προστασία της βιοποικιλότητας

- Το Υπουργείο Γεωργίας, οι δασικές υπηρεσίες της Περιφέρειας και οι αλιευτικές υπηρεσίες των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων είναι αρμόδιες στο αντίστοιχο τομέα των δραστηριοτήτων τους για τη προστασία των δασών, τη διαχείριση των οικοτόπων, το κυνήγι, το εμπόριο των ειδών, την προστασία των ειδών της πανίδας και της χλωρίδας και την αλιεία.
- Το Υπουργείο Δημοσίας Τάξεως είναι αρμόδιο για την αντιμετώπιση των δασικών πυρκαγιών

2.9. Η πολιτιστική κληρονομιά

Πολιτιστική κληρονομιά - Γενικά
Διεθνής σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, UNESCO, Παρίσι 1972 (κυρώθηκε με το ν.1126/1981) Ευρωπαϊκή σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς (κυρώθηκε με το ν.1127/1981) Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης, Γρανάδα 1986 (κυρώθηκε με το ν.2039/1992)
Οδηγία 93/7/ΕΟΚ για την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους
Ν. 5351/1932 περί αρχαιοτήτων ΦΕΚ 93/Α

N. 1469/1950 για τις τοποθεσίες ιδιαίτερου φυσικού κάλλους ΦΕΚ 19/Α
Αρμόδια εθνική αρχή Υπουργείο Πολιτισμού και οι περιφερειακές του υπηρεσίες
Πολιτιστική κληρονομιά - διατηρητέα κτίσματα, παραδοσιακοί οικισμοί
Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός
Αρμόδια εθνική αρχή ΥΠΕΧΩΔΕ και οι κατά τόπους Επιτροπές Ενάσκησης Αρχιτεκτονικού Ελέγχου

αγροπεριβαλλοντικοί κανονισμοί. Οι κανονισμοί αυτοί προβλέπουν την εφαρμογή προγραμμάτων, που βοηθούν οικονομικά τους γεωργούς να εφαρμόσουν φιλικές με το περιβάλλον καλλιέργειες

αειφορική ανάπτυξη (βιώσιμη ανάπτυξη), η ανάπτυξη εκείνη που ικανοποιεί τις ανάγκες των σημερινών γενεών, χωρίς να θέτει σε διακινδύνευση την ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών

απερήμωση είναι η φυσική διαδικασία με την οποία η γόνιμη γη υποβαθμίζεται και σταδιακά εξαφανίζεται
αρχή της νομιμότητας: η διοικητική πράξη εκδίδεται (δηλαδή παράγεται) εάν και εφόσον υπάρχει νομοθετική εξουσιοδότηση γι αυτό

αυθαίρετοι οικισμοί. Τα κτίρια των οικισμών αυτών έχουν οικοδομηθεί χωρίς προηγούμενη οικοδομική άδεια

βιοποικιλότητα είναι η ποικιλότητα των ζωντανών οργανισμών κάθε μορφής. Επίσης, οι οικότοποι και οι φυσικές διεργασίες στις οποίες συμμετέχουν οι ζωντανοί οργανισμοί

Γαλάζιο Ταμείο. Τα έσοδα από τα πρόστιμα που επιβάλλονται για τη ρύπανση της θάλασσας κατατίθενται στον ειδικό λογαριασμό «Γαλάζιο Ταμείο» και διατίθενται για δράσεις αντι-ρύπανσης

Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός είναι το σύνολο των κανόνων δικαίου που καθορίζουν τους όρους,

τους περιορισμούς και τις προϋποθέσεις για την εκτέλεση κάθε λογής οικοδομικής εργασίας

γνωρίσματα δικαίου περιβάλλοντος: ένας κανόνας δικαίου θεσπίζεται αφού προηγουμένως οι πολίτες έχουν δραστηριοποιηθεί συλλογικά, ο κανόνας δικαίου είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας των κρατών, το περιεχόμενο του κανόνα δικαίου μεταβάλλεται διαρκώς

γνωρίσματα περιβαλλοντικού προβλήματος: χρονική διάσταση, γεωγραφική εξάπλωση, συνέπειες συλλογικές και αλληλοεξαρτώμενες, επιστημονική αβεβαιότητα

διάθεση αποβλήτων είναι η καύση, η λιπασματοποίηση, η ανακύκλωση και η υγειονομική ταφή

δάσος είναι κάθε έκταση της επιφάνειας του εδάφους που καλύπτεται από άγρια φυτά με ξυλώδη κορμό, τα οποία αποτελούν ιδιαίτερη βιοκοινότητα

διαχείριση υδάτινων πόρων (η) γίνεται με τρόπο τέτοιο που οι ανθρώπινες ανάγκες ικανοποιούνται και τα υδάτινα οικοσυστήματα προστατεύονται

διεθνείς συμβάσεις (οι) παράγονται από περισσότερα κράτη

δίκαιο (το) περιλαμβάνει κανόνες δικαίου που αντιμετωπίζουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα

δίκαιο περιβάλλοντος(το), σύνολο κανόνων δικαίου που έχουν θεσπιστεί και ισχύουν για την προστασία του περιβάλλοντος προς όφελος των τωρινών και των μελλοντικών γενεών

διοικητικές πράξεις είναι τα προεδρικά διατάγματα, οι υπουργικές αποφάσεις, οι νομαρχιακές αποφάσεις κ.α.

εικόνα των πράσινων νερών (η) δημιουργείται από τις υψηλές συγκεντρώσεις τοξικών ουσιών στα νερά
εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων είναι η διοικητική διαδικασία που γίνεται για την αποτύπωση των βλαπτικών αποτελεσμάτων στο περιβάλλον, που πιθανόν θα δημιουργήσει το έργο ή η δραστηριότητα που σχεδιάζεται να εκτελεστεί

ενσωμάτωση της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο: τα κράτη υποχρεούνται μέσα στη χρονική προθεσμία που δίνει η οδηγία να έχουν θεσπίσει τους κανόνες δικαίου, με τους οποίους επιτυγχάνεται το αποτέλεσμα, που επιδιώκει η οδηγία

Ευρωπαϊκή Κοινή Αγροτική Πολιτική. Ο κυριότερος παράγοντας που έχει καθορίσει πως ασκείται η γεωργία στη χώρα μας, λόγω των χρηματικών επιδοτήσεων που καταβάλλει στη γεωργική παραγωγή

κανόνας δικαίου(ο) περιγράφει την εξωτερική συμπεριφορά που πρέπει να έχει ο κάθε άνθρωπος σαν μέλος της κοινωνίας

κανονισμός, ότι προβλέπεται στον κανονισμό είναι υποχρεωτικό για τα κράτη και εφαρμόζεται άμεσα και όπως είναι στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

κλιματική αλλαγή. Τα αποτελέσματα είναι τα ακραία καιρικά φαινόμενα, οι μεταβολές των συνήθως καιρικών συνθηκών, η παγκόσμια αύξηση της θερμοκρασίας

κοινοτικό δίκαιο (το), σύνολο κανόνων δικαίου που παράγονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση

μείωση της βιοποικιλότητας, η εξαφάνιση ειδών από την ποικιλία των φυτικών και ζωικών ειδών στον πλανήτη

μείωση της στοιβάδας του όζοντος προκαλείται από την εκπομπή στην ατμόσφαιρα χημικών ουσιών όπως π.χ. οι υδροφθοράνθρακες

Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων συντάσσεται από τον ιδιοκτήτη του έργου ή της δραστηριότητας. Η σύνταξή της είναι υποχρεωτική για πολλά έργα και δραστηριότητες

μέσα(τα) για την πραγματοποίηση της αειφορικής ανάπτυξης και για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι τα οικονομικά εργαλεία, τα πολιτισμικά μέτρα και το δίκαιο

νερό = οικονομικά αγαθό και πολύτιμο και ευαίσθητο περιβαλλοντικό στοιχείο

νόμος (ο), προτείνεται από τη Κυβέρνηση και ψηφίζεται από τη Βουλή

οδηγία(η) θέτει ένα επιθυμητό αποτέλεσμα που είναι για τα κράτη μέλη

οικολογικός έλεγχος είναι μια συστηματική έρευνα που γίνεται από ειδικούς και εξετάζει αν, οι διαδικασίες που εφαρμόζει μια συγκεκριμένη βιομηχανία ή μια επιχειρηματική δραστηριότητα δημιουργούν περιβαλλοντικά προβλήματα

οικολογικό σήμα (το) απονέμεται σε προϊόντα που δεν βλάπτουν το περιβάλλον και σε επιχειρήσεις που ανταποκρίνονται σε οικολογικά κριτήρια

οικότοπος ή βιότοπος ή ενδιαίτημα = φυσική περιοχή στην οποία διαβιούν είση της άγριας πανίδας και χλωρίδας

οικονομικά εργαλεία (τα) διακρίνονται σε φόρους και σε κίνητρα

περιβαλλοντική πληροφορία: κάθε στοιχείο, που διατίθεται από τις δημόσιες αρχές σε γραπτή, ακουστική ή μηχανογραφική κατάσταση και αφορά τη κατάσταση του περιβάλλοντος

πολιτιστική κληρονομιά είναι τα μνημεία, τα σύνολα οικοδομημάτων και τα τοπία

προστασία βιοποικιλότητας = διατήρηση των πληθυσμών των ειδών της άγριας ζωής και προστασία των τμημάτων του φυσικού χώρου που είναι τόποι διαβίωσης για τα είδη της άγριας χλωρίδας και πανίδας

περιβαλλοντικοί όροι (οι) αφορούν το είδος και το μέγεθος του έργου ή της δραστηριότητας, τις οριακές τιμές ρυπαντικών φορτίων και στάθμης θορύβου και δονήσεων που επιτρέπεται το έργο ή η δραστηριότητα να εκπέμπει στο περιβάλλον

περιβαλλοντικό πρόβλημα, το βλαπτικό για το περιβάλλον αποτέλεσμα, το οποίο μάλιστα, πολλές φορές, είναι ανεπανόρθωτο

ποιοι είναι οι κανόνες δικαίου: το σύνταγμα, οι διεθνείς συμβάσεις, ο κανονισμός, η οδηγία, ο νόμος και οι διοικητικές πράξεις

πολιτισμικά μέτρα επιδιώκουν να οικοδομήσουν στους πολίτες μια φιλοπεριβαλλοντική κουλτούρα

προστασία περιβάλλοντος, η διαχείριση των στοιχείων του περιβάλλοντος γίνεται πλέον με τρόπο που 1)οι ανάγκες του ανθρώπου ικανοποιούνται τώρα και στο μέλλον και 2)τα περιβαλλοντικά προβλήματα προλαμβάνονται

ρύπανση είναι η παρουσία στη θάλασσα ουσιών που αλλοιώνουν τη φυσική κατάσταση του νερού και η απόρριψη από τη ξηρά κάθε ουσίας που μπορεί να προκαλέσει αλλοίωση του θαλασσινού νερού

σύνταγμα (το) παράγεται από τη Βουλή των Ελλήνων

σκοπός των διατάξεων: τι ο νομοθέτης επιδιώκει να επιτύχει

συμμετοχή: η χορήγηση στους πολίτες πληροφοριών από τις αρμόδιες αρχές, η ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία λήψεως των αποφάσεων και η πρόσβαση, χωρίς εμπόδια, στα όργανα της δικαιοσύνης ή σε ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, για την αποτροπή των βλαπτικών αποτελεσμάτων

σχέδιο πόλεως το μέσο που όλα τα κράτη χρησιμοποιούν για την οργάνωση των αστικών περιοχών

χωροταξικά σχέδια (τα) καθορίζουν τη τοποθέτηση των διάφορων δραστηριοτήτων οικιστικών, βιομηχανικών, αγροτικών, κ.α. στο χώρο.

1. Βιβλία - Άρθρα - Ανακοινώσεις

Αθανασούλη-Ρογκάκου Α., Πολιτικές προστασίας πολιτιστικού περιβάλλοντος στην Ελλάδα, ΠερΔικ 3/2000

Ανακοίνωση της Επιτροπής Ε.Ε., Το περιβάλλον της Ευρώπης: ποιες θα είναι οι μελλοντικές κατευθύνσεις; Σφαιρική αξιολόγηση του προγράμματος της Ευρωπαϊκής κοινότητας σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη «Στόχος η αειφορία», 1999/2000

Αραμπατζή Γ., Η αναθεώρηση της ΚΑΠ και ο ρόλος των γεωργικών εκτάσεων στην αύξηση της ξυλοπογωγής, Νέα Οικολογία, 6/1998

Βλαντού Α., Ζητήματα άσκησης της πολιτικής χρήσεων γης στον αστικό χώρο μέσα από τη διαμόρφωση και εφαρμογή της πολεοδομικής νομοθεσίας, ΠερΔικ 1/1997

Γεραπετρίτης Γ., Το δικαίωμα περιβαλλοντικής πληροφόρησης, ΠερΔικ 2/2000

Γιαννακούρου Γ., Το νέο θεσμικό πλαίσιο για τον πολεοδομικό σχεδιασμό, ΠερΔικ 2/1997

Γκέρτσος Β., Αρχαία μνημεία και διατηρητέα, ΠερΔικ 1/1998

Deharbe D., Les ambiguities de l'approche integree de la pollution des milieux recepteurs, RJE 2/1998

Ermacora F., Community legislation and jurisprudence in the area of waste management: recent de-

velopments, Review of European Community & International Environmental Law, 3/1998.

Ευστρατίου Π.-Μ., Η ενσωμάτωση της οδηγίας για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (85/337/ΕΟΚ) στο ελληνικό δίκαιο, ΔιΔικ 10/1998

IMPEL, Network, Interrelationship between IPPC, EIA, SEVESO Directives and EMAS Regulation, Final Report, December 1998.

Ζαγοριανάκος Ε., Η προτεινόμενη οδηγία για τις Στρατηγικές Περιβαλλοντικές Επιπτώσεις, ΠερΔικ 1/2000

Ζιάμος Γ., Πολεοδομικός σχεδιασμός και οικοδομική άδεια σε Ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, ΠερΔικ 4/1999

Kamto M., La desertification, apercu ecologique et esquisse pour une convention sur les zones desertiques, arides, semi-arides et seches subhumides, in Droit de l' environnement et developpement durable, PULIM 1994

Καράκωστας Ι., Περιβάλλον και Δίκαιο, εκδ. Σάκκου-λας 2000

Κουσκούνα Μ., Η επιβολή οικονομικών κυρώσεων για παράβαση συμμόρφωσης κράτους μέλους προς απόφαση ΔΕΚ, ΠερΔικ 3/2000

Κρητικού Μ., Πολίτης Ε., Κλιματικές αλλαγές από το Ρίο μέχρι το Μπουένος Άιρες, ΠερΔικ 3/1998,.

Lefevve J., Integrating Groundwater Quality Control into European Community Water Policy, Review of European Community & International Environmental Law, 8/1999.

Legge D., The sustainability of the water industry in a regulated environment, *Journal of Environmental Law*, 1/2000

Λαζαρέτου Θ., Οδηγός για την έννομη προστασία της φύσης, ΕΚΒΥ 1994

Λεκάκης Ι., Κοινή Αγροτική Πολιτική και Περιβάλλον, ΠερΔικ 3/1998

Μαραμαθίου Μ., Κοσμά Κ., Απερήμωση, Νέα Οικολογία, 7/1998

Οικονόμου Δ., Κριτική προσέγγιση του ν. 2545/1997 περί «βιομηχανικών περιοχών και άλλων διατάξεων», ΠερΔικ 3/1997

ΟΟΣΑ, Εκθέσεις Περιβαλλοντικών Επιδόσεων - Ελλάδα, 2000

Παναγόπουλος Θ., Δίκαιο προστασίας περιβάλλοντος, εκδ. Σταμούλης 1992

Παπαϊωάννου Μ., Νομικό πλαίσιο διαχείρισης υδατικών πόρων, ΠερΔικ 1/1998

Πατσιούρα Λ., Το διεθνές νομικό καθεστώς για την προστασία του στρώματος του όζοντος, ΠερΔικ 2/2000.

Review of European Community & International Environmental Law, Focus on: Principles of Environmental Law, vol. 9/2000

Ρόζος Ν., Η νομική προβληματική του χωροταξικού σχεδιασμού, εκδ. Σάκκουλας 1994

Yamin F., Equity, Entitlements and Property Rights under the Kyoto Protocol: the shape of «things» to come, *Review of European Community & International Environmental Law*, 8/1999.

Sadeleer de N., Les principes du polluer-payer, de prevention et de precaution, Bruylant, 1999

Σιούτη Γ., Η συμμετοχή των πολιτών στην προστασία του περιβάλλοντος, Φύση και Κοινωνία - 3, Γεν. Γραμ. Νέας Γενιάς 1998.

Συνοδινός Χ., Διαχείριση στερών αποβλήτων, ΠερΔικ 1/1998

Τσαντίλης Δ., Διαχείριση υδατικών πόρων: η νέα πολιτική, Νέα Οικολογία, 5/1998

Χλέπας-Μέρτζιου, Οδηγός του πολίτη για την προστασία του περιβάλλοντος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1996

Ψωμά Π., Ρύπανση της θάλασσας από τις εγκαταστάσεις της ξηράς στο νομό Ηρακλείου, ΔιΔικ 12/2000

2. Εφημερίδες - Περιοδικά

ΑΜΦΙΒΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΟΛΙΤΩΝ, τεύχος 6/2001

Οικονομικός Ταχυδρόμος

ΤΑ ΝΕΑ

ΤΟ ΒΗΜΑ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος της Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.

Πρόλογος του Γενικού Γραμματέα ΝΓ και της Προέδρου
του ΔΣ του ΕΚΚΕ

Εισαγωγικό Σημείωμα

ΜΕΡΟΣ 1: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ..... 12

1.1. ΈΝΝΟΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ 13

1.1.1. Τι είναι περιβαλλοντικό πρόβλημα16

1.1.2. Τα γνωρίσματα του περιβαλλοντικού προβλήματος .17

1.1.3. Υπάρχει λύση στο περιβαλλοντικό πρόβλημα;21

1.1.4. Τι είναι αειφορική ανάπτυξη24

1.1.5. Τα μέσα25

1.2. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ 26

1.2.1. Στοιχεία δικαίου26

1.2.2. Το δίκαιο περιβάλλοντος33

1.2.3. Τι είναι δίκαιο περιβάλλοντος36

1.2.4. Ποιοι είναι οι κανόνες δικαίου40

ΜΕΡΟΣ 2: ΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ..... 46

2.1. Η ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ	47
2.1.1. Το πρόβλημα.....	47
2.1.2. Κλίμα και Δίκαιο.....	48
2.2. ΤΟ ΝΕΡΟ	54
2.2.1. Το πρόβλημα.....	54
2.2.2. Νερό και Δίκαιο.....	57
2.2.3. Η συμβολή της νομολογίας	63
2.3. Η ΑΠΕΡΗΜΩΣΗ.....	64
2.3.1. Το πρόβλημα.....	64
2.3.2. Απερήμωση και Δίκαιο	67
2.4. Η ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ.....	71
2.4.1. Το πρόβλημα.....	71
2.4.2. Τι είναι ρύπανση της θάλασσας	73
2.4.3. Ρύπανση της θάλασσας και Δίκαιο	74
2.5. Η ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ	76
2.5.1. Το πρόβλημα.....	76
2.5.2. Τι είναι χωροταξία.....	78
2.5.3. Χωροταξία και Δίκαιο.....	79

2.6. Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ	82
2.6.1. Το πρόβλημα.....	83
2.6.2. Τι είναι σχέδιο πόλεως και οικοδομικός κανονισμός .	84
2.6.3. Αστικός χώρος και δίκαιο	85
2.7. ΤΑ ΑΠΟΒΛΗΤΑ.....	90
2.7.1. Το πρόβλημα.....	90
2.7.2. Στερεά απόβλητα και Δίκαιο	93
2.8. Η ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ - ΤΟ ΔΑΣΟΣ.....	95
2.8.1. Το πρόβλημα.....	95
2.8.2. Τι είναι βιοποικιλότητα.....	98
2.8.3. Βιοποικιλότητα και Δίκαιο	98
2.8.4. Η συμβολή της νομολογίας	101
2.8.5. Τι είναι δάσος	106
2.8.6. Δάσος και Δίκαιο	107
2.8.7. Η συμβολή της νομολογίας	108
2.9. Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.....	109
2.9.1. Το πρόβλημα.....	109
2.9.2. Τι είναι πολιτιστική κληρονομιά	111

2.9.3. Πολιτιστική κληρονομιά και Δίκαιο.....	113
2.10. ΤΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ.....	109
2.10.1. Η εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων.....	116
2.10.2 Το οικολογικό σήμα	122
2.10.3 Ο οικολογικός έλεγχος.....	125
ΜΕΡΟΣ 3: Η ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ.....	130
3.1. Η οδηγία 90/313/ΕΟΚ για την ελευθερία πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση	132
3.1.1. Τι είναι περιβαλλοντική πληροφορία	133
3.1.2. Ποιες είναι οι δημόσιες αρχές.....	135
3.1.3. Ποιος μπορεί να ζητήσει την πληροφορία.....	135
3.1.4. Τι πρέπει να περιέχει η αίτηση για την περιβαλλοντική πληροφόρηση	135
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	138
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	139
1.1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΔΙΚΑΙΟ	139
1.2. Ο ΚΑΝΟΝΑΣ ΔΙΚΑΙΟΥ.....	139
1.2.1. Το Σύνταγμα.....	141

1.2.2. Οι Διεθνείς Συμβάσεις	144
1.2.3. Το Κοινοτικό Δίκαιο	145
1.2.4. Ο νόμος	148
1.2.5. Οι Διοικητικές Πράξεις	149
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2	155
2.1. Η ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ	155
2.2. ΤΟ ΝΕΡΟ	155
2.3. Η ΑΠΕΡΗΜΩΣΗ.....	158
2.4. Η ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ.....	158
2.5. Η ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ.....	161
2.6. Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ	161
2.7. ΤΑ ΑΠΟΒΛΗΤΑ	161
2.8. Η ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ - ΤΟ ΔΑΣΟΣ.....	166
2.9. Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.....	169
ΓΛΩΣΣΑΡΙ	171
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	177

ISBN 960-7093-77-1
ISSN 1109-4044